

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ISSN 2411-4758 (Print)
ISSN 2518-1602 (Online)

РІДНЕ СЛОВО В ЕТНОКУЛЬТУРНОМУ ВИМІРІ

Випуск 9

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

ISSN 2411-4758 (Print)
ISSN 2518-1602 (Online)

Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 4 від 18.04.2024 р.)

Засновник – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань
телебачення і радіомовлення № 1190 від 11.04.2024 року.

Збірник «Рідне слово в етнокультурному вимірі»
Наказом МОН України № 157 від 09.02.2021 р. (додаток 4) внесений
до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
зі спеціальності 035 «Філологія».

Офіційний сайт видання: www.journals.dspu.in.ua/index.php/ridneslovo

Рідне слово в етнокультурному вимірі / ред. кол. : Віра Котович (гол. ред.) та ін. Дрогобич :
Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 9. 78 с. DOI: <https://doi.org/10.32782/2411-4758.2024.9>

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Віра Котович, д-р філол. наук, проф., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна

Голова редакційної ради:

Марія Федурко, д-р філол. наук, проф., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна

Члени редколегії:

Наталія Венжинович, д-р філол. наук, проф., Ужгородський національний університет, Україна

Орися Демська, д-р філол. наук, проф., Національний університет «Києво-Могилянська академія», Україна

Ольга Косович, д-р філол. наук, проф., Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Оксана Кушлик, д-р філол. наук, проф., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна

Лідія Мацевко-Бекерська, д-р філол. наук, проф., Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Наталія Мафтин, д-р філол. наук, проф., Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна

Іво Поспішіл, д-р наук з філол., проф., Університет імені Масарика, Брно, Чехія

Ярослав Яремко, д-р філол. наук, проф., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна

Юзеф Олейнічак, д-р габ., проф., Сілезький університет у Катовицях, Польща

Соломія Альбота, к. філол. наук, доц., Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Божена Беднарікова, к. філол. наук, доц., Університет Палацького в Оломоуці, Чехія

Віра Меньок, к. філол. наук, доц., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна

Галина Миронова, к. філол. наук, доц., Університет імені Масарика, Брно, Чехія

Ірина Левчик, к. пед. наук, доц., Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Любов Дідух, к. пед. наук, доц., Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Україна

Олександра Романюк, к. пед. наук, доц., Національний університет «Одеська морська академія», Україна

Оксана Федурко, к. філол. н., доц., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

ISSN 2411-4758 (Print)
ISSN 2518-1602 (Online)

NATIVE WORD IN ETHNOCULTURAL DIMENSION

Issue 9

Publishing House
“Helvetica”
2024

ISSN 2411-4758 (Print)
ISSN 2518-1602 (Online)

Recommended for printing by Academic Council
of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(18 April 2024, Minutes No 4)

Founder – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Registration of Print media entity: Decision of the National Council of Television and Radio
Broadcasting of Ukraine: Decision No. 1190 as of 11.04.2024.

The journal “Native word in ethnocultural dimension” is included in the List of professional scientific periodicals (“B” category) according to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 157 as of 09.02.2021 (annex 4) from specialty 035 “Philology”.
The journal indexed in international scientometric databases Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography (PBN), ResearchBib – Academic resource index, Index Copernicus.

The authors of the articles are responsible for the authenticity of the facts, dates, names, surnames, names, and digital data contained in the publications. The opinion of the editorial board may not coincide with the views of the authors.

The native word in ethnocultural dimension / editorial board : Vira Kotovych (Chief Editor) and others. Drohobych : Publishing House “Helvetica”, 2024. Issue 9. 78 p.
DOI: <https://doi.org/10.32782/2411-4758.2024.9>

EDITORIAL BOARD

Chief Editor:

Vira Kotovych, Doctor of Philology, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ukraine

Head of the Editorial Council:

Mariia Fedurko, Doctor of Philology, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ukraine

Editorial Board:

Nataliia Venzhynovych, Doctor of Philology, Prof., Uzhhorod National University, Ukraine

Orysia Demska, Doctor of Philology, Prof., National University of Kyiv-Mohyla Academy, Ukraine

Olha Kosovych, Doctor of Philology, Prof., Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

Oksana Kushlyk, Doctor of Philology, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ukraine

Lidiia Matsevko-Bekerska, Doctor of Philology, Prof., Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

Nataliia Maftyn, Doctor of Philology, Prof., Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine

Ivo Pospishil, Doctor of Philology, Prof., Masaryk University, Brno, Czech Republic

Yaroslav Yaremko, Doctor of Philology, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ukraine

Yuzef Olieinichak, Dr hab., Prof., University of Silesia in Katowice, Poland

Solomiia Albota, PhD in Philology, Assoc. Prof., Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Bozhena Bednarikova, PhD in Philology, Assoc. Prof., Palacký University Olomouc, Czech Republic

Vira Menok, PhD in Philology, Assoc. Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ukraine

Halyna Myronova, PhD in Philology, Assoc. Prof., Masaryk University, Brno, Czech Republic

Iryna Levchyk, PhD in Pedagogy, Assoc. Prof., Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

Liubov Didukh, PhD in Pedagogy, Assoc. Prof., Lviv State University of Life Safety, Ukraine

Oleksandra Romaniuk, PhD in Pedagogy, Assoc. Prof., National University "Odessa Maritime Academy", Ukraine

Oksana Fedurko, PhD in Philology, Assoc. Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ukraine

ЗМІСТ

Ганна АСМАКОВСЬКА. Етнокультурний аспект української невербаліки (на матеріалі фразеології поліських говірок).....	9
Василь ГРЕЩУК, Валентина ГРЕЩУК. Гуцульська лінгвальна картина світу крізь призму мови оповідання Марка Черемшини «Карби».....	15
Наталія ШАТІЛОВА. Художньо-семантичне осмислення лексеми <i>Буковина</i> в поетичній картині світу Сидора Воробкевича.....	22
Світлана ШУЛЯК, Галина ВОЛОХ. Лінгвістичне відображення етносимволів у текстах ігрових веснянок.....	28
Оксана КОСТИВ. Компетентнісний підхід у викладанні морфеміки та дериватології у вищій школі.....	33
Стефанія КРЕХОВЕЦЬКА, Соломія АЛЬБОТА. Відтворення образних порівнянь в українському перекладі роману Сари Гейвуд «Кактус».....	42
Зоряна КУПЧИНСЬКА. Українська антропонімія XVII ст. у маловідомому турецькому історичному джерелі. IX.....	47
Лілія ЛУШПИНСЬКА. Використання сучасних технологій навчання для мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку	57
Марія ФЕДУРКО, Петро МАЦЬКІВ. Особливості вербалізації концепту ЧЕСТЬ у поетичній збірці Петра Карманського «За честь і волю».....	64

РЕЦЕНЗІЇ

Віра КОТОВИЧ. «Діалект, а ми його надишем міццю духа і огнем любови...» (рецензія на: Дидик-Меуш Г. Мокряни. Говірка маминого села. Словник. Львів: Піраміда, 2021. 288 с.).....	71
Любов МЕЛЬНИК. «Бруд не терпить слово...» (рецензія на: Галів Уляна. Крапля твого сумління. Дрогобич: Посвіт, 2024. 116 с.)	74

CONTENTS

Hanna ASMAKOVSKA. The ethnocultural aspect of Ukrainian nonverbal (on the material of Polissia phraseology).....	9
Vasyl GRESHCHUK, Valentyna GRESHCHUK. Hutsul linguistic picture of the world through the prism of the language of Mark Cheremshyna’s story “Karba”.....	15
Nataliya SHATILOVA. Artistic-semantic interpretation of the lexeme <i>Bukovyna</i> in Sydor Vorobkevych's poetic picture of the world.....	22
Svitlana SHULIAK, Halyna VOLOKH. Linguistic representation of ethnic symbols in the texts of game freckles.....	28
Oksana KOSTIV. A competent approach in teaching morphemics and derivation in higher education institutions.....	33
Stefaniia KREKHOVETSKA, Solomiia ALBOTA. Reproducing figurative comparisons in the ukrainian translation of Sarah Haywood's novel «The Cactus».....	42
Zoriana KUPCHYNSKA. Ukrainian anthroponyms of the 17 th century in a little-known Turkish historical source. IX.....	47
Liliia LUSHPYNSKA. Use of modern educational technologies for speech development of preschool children.....	57
Mariia FEDURKO, Petro MATSKIV. Features of the verbalization of the concept of HONOR in Petro Karmansky's poetry collection "For Honor and Will".....	64

REVIEWS

Vira KOTOVYCH. «Dialekt, a my yoho nadyshem mitstsyu dukha i ohnem lyubovy...» (review of: Dydyk-Meush Hanna. (2021). <i>Mokryany. Mother’s village dialect. Dictionary.</i> Lviv: Pyramid. 288 p.)	71
Lyubov MELNYK. “The word doesn't tolerate dirt...” (review of: Haliv Ulyana. (2024). <i>A drop of your conscience.</i> Drohobych: Posvit. 116 p.).....	74

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКОЇ НЕВЕРБАЛІКИ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЇ ПОЛІСЬКИХ ГОВІРОК)

ГАННА АСМАКОВСЬКА,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, Криворізький державний педагогічний університет (Україна, Кривий Ріг) gannaglebivna@kdpu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1494-2536>

Research ID: T-7448-2017

У статті проаналізовано групу фразеологізмів на позначення невербальної поведінки українців. Акцентовано, що мовні знаки здатні закодовувати інформацію про навколишній світ, зокрема й про комунікативний досвід етносу, а також представників окремих діалектних груп. Узагальнено, що ареальні фраземи на позначення невербальної поведінки ґрунтуються на образному уявленні про дійсність, відображаючи побутово-емпіричний і культурно-комунікативний досвід мовного колективу. Наголошено на думці, що фразеологія втілює також емотивний досвід лінгвоносіїв, репрезентує знання про невербальні компоненти комунікації, насамперед міміку і погляд, виступаючи маркером етнокультури.

Ключові слова: *говірка, діалектний фразеологізм, поліська фразеологія, етнокультурний компонент, невербальна поведінка, невербаліка.*

THE ETHNOCULTURAL ASPECT OF UKRAINIAN NONVERBAL (ON THE MATERIAL OF POLISSIA PHRASEOLOGY)

HANNA ASMAKOVSKA,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Ukrainian Language Department, Kryvyi Rih State Pedagogical University, (Ukraine, Kryvyi Rih) gannaglebivna@kdpu.edu.ua

The article actualizes a group of dialect idiom which related to the ethnospecificity of the nonverbal behavior of Ukrainians. As we know, language issues focused on originality and national identity become especially relevant in times of national crisis, spiritual decline, and moral and physical exhaustion of the people.

Purpose of the article is investigate the structural and semantic specificity, the ethnocultural content of Polissia phraseological units to denote the nonverbal behavior of speakers, and thus to find out the national and cultural diversity of fixed turns provided by the means of traditional folk phraseology.

The main task of the article demonstrate how language signs are able to encode information about the surrounding world, in particular, about the communicative experience of a particular ethnic group, as well as representatives of certain dialect groups. And also find out the question, how exactly phraseological units used to indicate nonverbal behavior which based on a figurative idea of reality, reflecting the everyday-empirical, cultural-communicative experience of the language group.

It is also emphasized that phraseology embodies the emotional experience of the ethnic group, represents knowledge about nonverbal components of communication, primarily facial expressions and gaze, acting as a marker of ethnoculture. Areal stable expressions demonstrate the ethnocultural context as clearly as possible, which proves the variability of the use of dialectal nominations of certain commonly used lexemes to enhance expressive and stylistic coloring.

The conclusions should be formulated in such a way that in general phraseology can be qualified not only as a figurative secondary nomination of realities, communicative situations, psycho-emotional states, but also understood through the prism of ethnocultural marking of nonverbal behavior of speakers of a particular region.

Prospects for further research consist of in the need to identify specific character traits of Ukrainians, distinctive and common nominations of nonverbal language and features of its “phraseological interpretation”.

Key words: *subdialect, dialect idiom, Polissia phraseology, ethnocultural component, nonverbal behavior, nonverbal.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку мовознавчої царини не викликає заперечень думка про те, що фразеологізми є «згустками розуму й емоцій», а тому пристосовані до вербалізації найтонших нюансів життя людини, її біологічної та соціальної природи, до яких належить, зокрема, й невербальна поведінка. Осягнення культурного самоусвідомлення через комплексне опрацювання фразем із невербальним компонентом у їхній структурі з огляду на об'єктивну складову частину комунікації та національно-культурну специфіку функціонування має неабияке значення для вітчизняної етнолінгвістики. Не менш показовими у плані вираження особливих конотацій, пов'язаних із так званою мовою тіла, можна вважати сталі звороти, зафіксовані в діалектах української мови.

Аналіз досліджень. Незаперечною для новітньої філології є думка про самобутні риси української мови, адже, за влучним висловленням Ж. Колоїз, «неоціненним здобутком кожного етносу є мова, що в певних знакових формах закодувала особливості організації його життя, зразки і правила поведінки в суспільстві, співтоваристві, родині і т. ін. і за потреби здатна транслювати відповідний етнокультурний досвід покоління» (Колоїз, 2022, с. 104). Саме тому, наголошує дослідниця, перед науковцями постає надважливе завдання у скрупульозному й усебічному вивченні особливостей кожного діалекту, кожної говірки крізь призму різних мовних рівнів і наукових теорій, оскільки «діалекти є тим корінням, за яке тримається загальнонаціональна мова, за допомогою якого вона живиться, розвивається, відновлюється і яке є підґрунтям нашої національної ідентичності» (Колоїз, 2022, с. 105).

Останні десятиліття розвитку вітчизняної лінгвістики ознаменувалися посиленням прагненням з'ясувати сутність діалектних явищ, вивести діалектологію на новий рівень пізнання, а отже, ґрунтовніше осягнути глибини народної мови. У зв'язку із цим активізувалася увага до проблем фразеології окремих діалектних масивів, зокрема говорів і говірок української мови, що засвідчено у працях українських діалектологів (Г. Аркушин, Я. Битківська, Н. Вархол, О. Вікторіна, Н. Глібчук, Т. Грица, П. Гриценко, Г. Доброльжожа, М. Доленко, А. Івченко, Н. Кірілкова, О. Костів, Н. Коваленко, Л. Корнієнко, З. Мацюк, Р. Міняйло, В. Мойсієнко, О. Плетнева, О. Романюк, Г. Ступінська, В. Ужченко, Д. Ужченко, В. Чабаненко, О. Юрченко та ін.).

Як свідчить лексикографічна практика названих учених, важливими у цій науково-прикладній роботі були й залишаються відбір матеріалу, інтерпретація семантичного наповнення фразеологічних зворотів, принципи тлумачення, наявність культурологічного коментаря тощо. Проте відзначаємо актуальним також опис окремих культурно детермінованих явищ, з-поміж яких особливу роль відіграє специфіка міжособистісної комунікації, відображена в ареальній фразеології української мови. Серед біологічно й соціально значущих компонентів людського спілкування науково привабливою й недостатньо вивченою на сьогодні є невербальна поведінка мовців. Найпомітнішими працями, покликаними описати, проаналізувати, систематизувати параметри невербальної комунікації в українській лінгвістиці на різному фактичному матеріалі, можна вважати наукові розвідки С. Голошук, Г. Демиденко, Т. Космеди, І. Ковалінської, Л. Петровської, Л. Самойлович, І. Сєрякової, Л. Солощук, Т. Осіпової, О. Янової та інших. За таких умов дослідження вияву невербальної взаємодії представників української лінгвостільноти окремих територій є досить перспективним і складає актуальність пропонованої розвідки.

Мета статті – проаналізувати структурно-семантичну специфіку, етнокультурний зміст поліських фразеологізмів на позначення невербальної поведінки мовців, з'ясувати національно-культурне різноманіття сталих зворотів, забезпечене засобами традиційної народної фразеології.

Джерельна база дослідження охоплює сталі звороти української мови, дібрані зі словників ареальних фразем Г. Доброльожі (Доброльжожа, 2010) та З. Мацюк (Мацюк, 2013) (у зіставленні із загальноновживаними виразами, зафіксованими в академічному словнику фразеологізмів (Словник, 2003)).

Виклад основного матеріалу. Відомо, мовний матеріал, зібраний та оформлений у спеціальні лексикографічні праці, живить і збагачує загальноукраїнський фразеологічний фонд. Науковці стверджують, що «в кожному говорі (ареалі), крім літературних, функціонують регіональні фразеологічні одиниці, не зафіксовані загальнономовними словниками, або видозмінені загальнонародні чи з локативними значеннево-формальними ознаками їх вираження» (Ужченко, 2007).

Зокрема, один з найвідоміших дослідників поліських (північних) говірок Г. Аркушин зазначає таке: «Поліщуки у своєму мовленні часто вживають стійкі сполучення слів для виразнішого опису певних подій, людських переживань, образних порівнянь. Більшість таких словосполучень загальнонаціональні, тобто вживані в інших українських регіонах, однак є й такі, що відомі лише на обмеженій території, а то й в одному населеному пункті» (Аркушин, 2012). Подібне твердження не викликає заперечень, стає безсумнівною й думка про те, що ареальна фразеологія транслює знання лінгвоносців про себе та світ навколо, традиції, обряди, побут, дозвілля, культурне життя, морально-етичний досвід та ін. Із цього погляду показовими є вирази, що демонструють особливості невербальної взаємодії представників різних регіонів України. Специфічним національно-культурним колоритом, на наш погляд, вирізняється «омовлення невербаліки» (термін Т. Осіпової) поліщука, що й стало предметом нашого аналізу.

Невербальна комунікація, як відомо, сприяє передачі певної свідомої чи підсвідомої інформації, яку можемо сприймати переважно через зоровий канал, тому науковці виокремлюють мімічні, кінетичні, пантомімічні невербальні засоби. Міміка, жести, рухи тіла загалом, хода, контакт очима можуть мати симптоматичну та комунікативну природу. Т. Осіпова відзначає, що невербальні засоби комунікації «утворюють взаємопов'язану комунікативну систему, парамову, що віддзеркалює загальнолюдські, національні й індивідуальні особливості невербальної поведінки як складника комунікативної поведінки особи певної національної лінгвокультури у відповідних умовах і ситуаціях з послідовним опертям на національно-культурні звичаї, традиції, стереотипи тощо» (Осіпова, 2019, с. 28). Попередні наукові розвідки (Демиденко, 2014) автора цієї статті, а також академічні праці, пов'язані з теоріями невербальної комунікації та її вербалізацією в українському мовно-культурному просторі засвідчують, що так звана мова тіла може визначати мету комунікативної взаємодії, взаємини між її учасниками, їхній соціальний статус, характер ситуації спілкування, індивідуальні комунікативно-поведінкові риси тощо.

Як відомо, фразеологія української мови відображає матеріальне й духовне життя народу, тобто невичерпним джерелом знань про носія мови, його інтелектуальний і фізичний розвиток, емоційний стан, ментальне здоров'я, його фізіологію, біологічну природу й морально-етичні приписи, соціальні норми, комунікативний кодекс загалом. Відстоюємо думку про те, що специфіка фразеологізмів, прототипами яких є одиниці невербальної мови, визначається значною мірою світобаченням народу, особливостями його культури й побуту. Етнокультурне маркування таких фразем виявляється переважно у прямому значенні мовного знака, оскільки невербальні засоби спілкування є культурними реаліями і фрагментами національно-специфічної моделі світу (Демиденко, 2014, с. 136).

Своєрідність омовлення невербаліки засобами фразеології (загальнономовної та регіональної) полягає насамперед у специфіці структурно-семантичного наповнення відповідних лінгвоодиниць, які здебільшого є втіленням знань про психоемоційні стани людини. Зважаючи на особливості процесу вербалізації емоцій, встановлюємо, що такі номінації вказують на емоції опосередковано, почасти акцент припадає на саме переживання, вираження емоційної реакції людиною, які варто кваліфікувати як зовнішні симптоми внутрішнього стану. Заслугує на увагу узагальнення про невербальну концептуалізацію емоцій, яка зумовлена правилами емотивної поведінки, і, без сумніву, детермінована соціально-культурними чинниками, що дає підстави зарахувати її належність до ідіоетнічних ознак.

Спостереження над діалектним мовним матеріалом свідчить про те, що значна частка фразем репрезентує особливості мімічної поведінки людини, пов'язана з вербалізацією симптоматичних проявів емоцій, зокрема почервонінням обличчя. Наприклад: *печений рак* (Мацюк, 2013, с. 245), *раки пекти* (Мацюк, 2013, с. 245), *почервоніти як лампаси* (Мацюк, 2013, с. 245), *почервоніти як рак* (Мацюк, 2013, с. 245), *червона як мак* (Мацюк, 2013, с. 245), *червона як рак* (Мацюк, 2013, с. 245), *червоний як буряк* (Мацюк, 2013, с. 245), *красна як буряк* (Мацюк, 2013, с. 245),

щожки горять як рак печений (Мацюк, 2013, с. 245), як буряк столовий (Мацюк, 2013, с. 250), як маківка (Мацюк, 2013, с. 250), як помідор (Мацюк, 2013, с. 250), як ягідка (Мацюк, 2013, с. 250).

У своїй докторській дисертації З. Мацюк зазначає, що подібні порівняння зовнішнього вигляду людини зі цвітом маку мають культурно-національний підтекст, адже червоний мак символізує красу й молодість, які є непостійними, зникають із віком (Мацюк, 2011, с. 43). Недарма у традиційних уявленнях українців також закріпилася думка про те, що «червоний цвіт маку – символ дівочої чистоти, молодості, краси; квітка доповнює пишноту вбрання, тому йде на вінки; сам мак (маковий цвіт) – це молоде дівоче обличчя» (Жайворонок 2006, с. 350).

Вибір образних конкретизаторів у наведених ареальних фразеологізмах варто аналізувати крізь призму колірних асоціацій з плодами рослин (*помідор, буряк, ягідка*), їх квітнуванням (*мак*), назв тварин (*рак*), предметів побуду (*лампаси*, які нашивають уздовж зовнішнього шва штанів). Відповідно до комунікативних потреб наведені фразеологічні одиниці набувають позитивного чи негативного забарвлення, пов'язаного з психоемоційним станом мовця, певними фізіологічними змінами, унаслідок чого, власне, й червоніє співрозмовник.

У народнорозмовній фразеології поліського регіону міміка здебільшого виконує емотивну функцію, демонструючи емоції одного з комунікантів. А отже, в ареальній фразеології відображено негативні переживання (роздратування, образа), виражені насамперед лінгвоодинаціями з різними соматичними компонентами. Основна маса відповідних одиниць групується навколо соматизму *губа*, а саме: *губи квасити* (Мацюк, 2013, с. 370), *кусати губу* (Мацюк, 2013, с. 370), *надуті губи як капиці* (Мацюк, 2013, с. 372), *губу відквасити* (Мацюк, 2013, с. 271), *закатати губу* (Мацюк, 2013, с. 271), *закупилити губу* (Мацюк, 2013, с. 271), *розкатати губу* (Мацюк, 2013, с. 271), *загнути губу* (Добролюжа, 2010, с. 53), *губа трампліном* (Добролюжа, 2010, с. 53) та ін. У структурі «мімічних» фразем діалектні позначення соматичних компонентів надають особливих національно-культурних конотацій. Наприклад: *віддути писи* (Мацюк, 2013, с. 270), *гембу відквасити* (Мацюк, 2013, с. 270), *надуті варгу* (Мацюк, 2013, с. 468), *наставити виступці* (Мацюк, с. 468) тощо. Як бачимо, говіркова лексика на зразок *писи, гемба, варга, виступці*, що вступає в синонімічні відношення зі словами *губа, губи*, є важливим складником лексикону поліщуків, особливо у структурі фраземного корпусу, надаючи сталим зворотам яскраво вираженого зневажливого відтінку.

Окремою групою розглядаємо вислови, що вказують на зоровий контакт і також відзначаються зниженим експресивно-стилістичним потенціалом. Такі звороти вербалізують здивований, пильний погляд, наприклад: *витріщити баньки* (Мацюк, 2013, с. 267), *витріщити банькі як жаба в болоті* (Мацюк, 2013, с. 267), *моргала виставити* (Мацюк, 2013, с. 267), *витріщити балухи* (Добролюжа, 2010, с. 17), *витріщити балахи* (Добролюжа, 2010, с. 17), *більма витріщити* (Добролюжа, 2010, с. 20), *викласти бельма* (Добролюжа, 2013, с. 19). Саме компонентний склад наведених сталих зворотів демонструє стилістичну зниженість, надає експресії мовленню поліщуків, для яких у межах діалектного функціонування лексеми *баньки, балухи, моргала* можна вважати комунікативно вмотивованими.

Крім того, фіксуємо звороти із соматизмом *очі*, які репрезентують виразний, подекуди й недоброчинний погляд, а саме: *наставити очі* (Мацюк, 2013, с. 267), *очі як у вовка* (Мацюк, 2013, с. 268), *очі як жаринки* (Мацюк, 2013, с. 268). Прикметно, що в мовленні поліщуків вираз *іскри з очей летять (сипляться)* (Мацюк, 2013, с. 370) уживається в ситуації, коли йдеться про сердиту жінку. Натомість у загальнономовних фразеологічних словниках натрапляємо на фраземи *метати очима (з очей) іскри* (Словник 2003, с. 386), *сипати іскрами (іскри) [з очей]* зі значенням «поглядом виявляти гнів» (Словник, 2003, с. 477), тобто акцентовано лише на емоційному тлі процесу комунікації, на гнівних зорових сигналах без уточнення гендерного складника.

Як зазначено раніше, досліджуваний фактичний матеріал засвідчує реалізацію емотивної функції мови, а реконструкція прототипової ситуації спілкування, що стала підґрунтям для виникнення фразеологізму, дає змогу схарактеризувати знання про невербальну поведінку в уявленні поліщуків. Фіксуємо у фразеографічних джерелах вислови, що корелюють із реаліями тваринного світу, через який і трансльовано знання про фізіологію тварини і людини, зіставлено особливості їхньої поведінки. Такі лінгвоодинації в сучасних фразеологічних студіях називають зоофразеологізмами, які є втіленням найрізноманітнішої

інформації, ідентифікованої з окремою етнокультурою. Скажімо, для називання сердитого, невдоволеного, ображеного чоловіка на Поліссі вживають сталі звороти на кшталт *напружений як індик* (Мацюк, 2013, с. 373), *насупитися як індик* (Мацюк, 2013, с. 373), *як індик надутий* (Мацюк, 2013, с. 373), *насуплений як сурок* (Мацюк, 2013, с. 373), *надутися як сич* (Мацюк, 2013, с. 373).

Подібні вислови демонструють певні візуальні зміни в зовнішньому вигляді співрозмовника, кваліфіковані як комунікативно значущі рухи, пози, трансформації виразу обличчя, що складають загальну «невербальну картину» взаємодії між представниками одного мовного колективу. Наприклад, фразема з компонентом-зоонімом *голову несе як гусак* (Мацюк, 2013, с. 385) уживається на позначення гордої людини й ілюструє загально відомі знання про поведінку гусей, їх манеру пересуватися тощо.

Натрапляємо в межах аналізованої фразеогрупи на вислови, у яких наявні й інші лексеми-виразники для опису невербального складника у процесі спілкування, а саме: *надутися як міх* (Мацюк, 2013, с. 371), *наїстися лимонів* (Мацюк, 2013, с. 373), *понуре як ніс у воду опустив* (Мацюк, 2013, с. 373). На окреме коментування заслуговує зворот *скривитися (надутися) як середа на п'ятницю* (Мацюк, 2013, с. 373), який вживають у ситуації, коли хочуть сказати про ображену людину. Однак в академічному словнику фразем ця одиниця має значення надмірності зі словами *скривитися, кривитися* (або в разі виконання будь-якої дії) і надає контексту жартівливого, грайливого ефекту (Словник, 2003, с. 638).

Отже, спостереження за семантикою і структурою ареальних фразеологізмів, які демонструють особливості невербальної поведінки українців, засвідчують номінації здебільшого мімічних змін обличчя, виразу очей. Крім того, мотивація досліджуваних говіркових фразем пов'язана з тимчасовою зміною кольору обличчя, що варто кваліфікувати як вияв психоемоційної поведінки людини і є знаком-симптомом.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Опрацьований мовний матеріал проілюстрував українську невербаліку як багатогранне поведінкове й культурно-соціальне явище, у якому зафіксовано здатність втілювати в мові психічні образи, що виникають як результат спостережень над довкіллям, поведінкою окремих індивідів, їх свідомих чи несвідомих рухів тощо. За таких умов поліську фразеологію можемо кваліфікувати не тільки як образну вторинну номінацію реалій, комунікативних ситуацій, психоемоційних станів, а й розуміти її крізь призму етнокультурного маркування невербальної поведінки мовців окремого регіону.

Як бачимо, ареальні фраземи репрезентують найвиразніші компоненти невербальної поведінки представників окремих діалектних груп, вивчення яких сприяє укладанню культурно-специфічної типології невербального спілкування українського етносу загалом. Подальші дослідження діалектної фразеології вважаємо перспективними з огляду на потребу виявлення специфічних рис характеру українців, відмінних і спільних номінацій невербаліки, особливостей її «фразеологічного омовлення».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Аркушин, Г. (2012). *Західнополіська діалектологія: навч. посіб. з регіон. діалектології*. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки.
- Демиденко, Г. (2014) *Паралінгвальні фразеологізми в українській етнокультурі*: монографія. Кривий Ріг: НПП АСТЕРІКС.
- Добролюбова, Г. М. (2010). *Фразеологічний словник говірок Житомирщини*. Житомир: ПП Туловський.
- Жайворонок, В. (2006). *Знаки української етнокультури: словник-довідник*. Київ: Довіра.
- Колоїз, Ж. В. (2022). *Лексико-фразеологічні особливості говірки села Тріскині Сарненського району Рівненської області*. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки, 1 (96), 103–120. DOI: [https://doi.org/10.35433/philology.1\(96\).2022.103-120](https://doi.org/10.35433/philology.1(96).2022.103-120).
- Мацюк, З. С. (2011). *Людина і її буття у західнопольській фразеології* (Дис. д-ра філол. наук). Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Луцьк.
- Мацюк, З. (2013). *Що сільце, то нове слівце: словник фразеологізмів Західного Полісся*. Луцьк: Вежа-Друк.
- Осіпова, Т. Ф. (2019). *Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі: феномен вербалізації невербаліки*. Харків.
- Словник фразеологізмів української мови* (2003) / уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка.
- Ужченко, В. Д., Ужченко, Д. В. (2007). *Фразеологія сучасної української мови*. Київ.

REFERENCES

- Arkushyn, H. (2012). *Zakhidnopoliska dialektolohiia: navch. posib. z rehion. dialektolohii [Western Polissia dialectology: teaching. manual from the region. dialectology]*. Lutsk: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky [in Ukrainian].
- Demydenko, H. (2014). *Paralinhvalni frazeolohizmy v ukrainskii etnokulturi: monohrafiia [Paralingual phraseology in Ukrainian ethnoculture]*. Kryvyi Rih: NPP ASTERIKS [in Ukrainian].
- Dobrolozha, H.M. (2010). *Frazeolohichni slovnyk hovirok Zhytomyrshchyny [Phraseological dictionary the dialect of Zhytomyr region]*. Zhytomyr: PP Tulovskyi [in Ukrainian].
- Zhaivoronok, V. (2006). *Znaky ukrainskoi etnokultury: slovnyk-dovidnyk [Signs of Ukrainian ethnoculture: dictionary-reference]*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
- Koloiz, Zh.V. (2022). *Leksyko-frazeolohichni osoblyvosti hovirky sela Triskyni Sarnenskoho raionu Rivnenskoï oblasti [Lexico-phraseological features of the dialect of Triskyni village, Sarny raion, Rivne oblast]*. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky*, 1 (96), 103–120. DOI: [https://doi.org/10.35433/philology.1\(96\).2022.103-120](https://doi.org/10.35433/philology.1(96).2022.103-120) [in Ukrainian].
- Matsiuk, Z.S. (2011). *Liudyna i yii buttia u zakhidnopoliskii frazeolohii [An Individual and His / Her Existence in Western Polessian Phraseology]*. *Candidate's thesis*. Lutsk [in Ukrainian].
- Matsiuk, Z. (2013). *Shcho siltse, to nove slivtse: slovnyk frazeolohizmiv Zakhidnoho Polissia [Vocabulary of ethnic comparisons in Western Polessian dialects]*. Lutsk: Vezha-Druk [in Ukrainian].
- Osipova, T.F. (2019). *Neverbalna komunikatsiia ta svoieridnist yii omovlennia v ukrainskomu dyskursi: fenomen verbalizatsii neverbaliky [Nonverbal communication and the originality of its interpretation in Ukrainian discourse: the phenomenon of verbalization of nonverbal communication]*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy* (2003). [Dictionary of phraseological units of the Ukrainian language] / uklad. V.M. Bilonozhenko ta in. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Uzhchenko, V.D., & Uzhchenko, D.V. (2007). *Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy [Phraseology of the modern Ukrainian language]*. Kyiv [in Ukrainian].

ГУЦУЛЬСЬКА ЛІНГВАЛЬНА КАРТИНА СВІТУ КРІЗЬ ПРИЗМУ МОВИ ОПОВІДАННЯ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ «КАРБИ»

ВАСИЛЬ ГРЕЩУК,

доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Україна, Івано-Франківськ) vasyl.greshchuk@pnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7011-3911>

ВАЛЕНТИНА ГРЕЩУК,

кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Україна, Івано-Франківськ) valentyna.greshchuk@pnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5702-6824>

У статті висвітлено сегмент гуцульської лінгвальної картини світу крізь призму мови оповідання Марка Черемшини «Карби».

Метою статті є виявлення компонентів гуцульської діалектної картини світу, репрезентованої мовою оповідання Марка Черемшини «Карби».

Під час роботи над статтею застосовано лінгвокогнітологічний і аналітико-описовий методи дослідження.

Результатом наукової студії став аналіз мови Марка Черемшини «Карби» з погляду фіксації у ній особливостей і специфіки світовідчуття, світобачення, світосприйняття гуцулів, які дають змогу змодельовати певний фрагмент гуцульської мовної картини світу. Встановлено, що для з'ясування мовної картини світу особливе місце посідають етнографічно значущі одиниці найменування, здебільшого лексичні діалектизми. Так, діалектні назви осіб за спорідненістю разом із літературно-нормативними, використані в тексті «Карбів», дають уявлення про родинний уклад гуцулів. Виразними маркерами гуцульськості в мовній картині світу горян, заманіфестованої мовою оповідання, є діалектні назви музичних інструментів (сопівка, денцівка, трембіта), танців і танцюристів (гуцулка, гайдук, данцівник), одягу, взуття (брилькастрьовий, постільці дублені, топорець), зброї (стрільба, пушка) та ін. Важливим компонентом гуцульської мовної картини світу є лексема «карби», винесена в заголовок оповідання. Предметом аналізу в статті стали також окремі психотипні риси гуцула, відображені в мовній картині світу.

Наукова новизна розвідки полягає в тому, що в ній уперше змодельовано сегмент гуцульської мовної картини світу через оптику мови оповідання «Карби».

Практичне значення. Одержані результати дослідження доповнюють сучасні лінгвокогнітологічні студії в ділянці мовної картини світу. Матеріали статті можуть бути використані під час вивчення творчого доробку Марка Черемшини, а також в процесі читання лінгвокогнітології та діалектології на філологічних факультетах університетів.

Ключові слова: мовна картина світу, лінгвокогнітологія, діалектні номінативні одиниці, Марко Черемшина, діалектологія.

HUTSUL LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD THROUGH THE PRISM OF THE LANGUAGE OF MARK CHEREMSHYNA'S STORY "KARBA"

VASYL GRESHCHUK,

Doctor of Philological Sciences, Professor at the Department of Ukrainian Language, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ukraine, Ivano-Frankivsk) vasy.l.greshchuk@pnu.edu.ua

VALENTYNA GRESHCHUK,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ukraine, Ivano-Frankivsk) valentyna.greshchuk@pnu.edu.ua

The article highlights a segment of the Hutsul linguistic picture of the world through the prism of the language of Mark Cheremshyna's story "Karba".

The purpose of the article is to identify the components of the Hutsul dialect picture of the world, represented in the language of Mark Cheremshyna's story "Karba".

During the work on the article, linguistic-cognitive and analytical-descriptive research methods were applied.

The result of the scientific study was the analysis of the language of Mark Cheremshyna's "Karba" from the point of view of fixation in it the features and specifics of the Hutsul world sensation, worldview, world perception, which make it possible to model a certain fragment of the Hutsul linguistic picture of the world. It was established that ethnographically significant naming units, mostly lexical dialectics, occupy a special place for clarifying the linguistic picture of the world. Thus, the dialect names of persons by kinship together with the literary normative ones used in the text of "Karba" give an idea of the family structure of the Hutsuls. Distinctive markers of Hutsulness in the linguistic picture of the mountain world, manifested in the language of the story, are the dialect names of musical instruments (sopivka, dentsivka, trembita), dances and dancers (hutsulka, gaiduk, dantsivnyk), clothes, shoes (bryl kastriovy, postiltsi dubleni, toporets), weapons (strilba, pushka), etc. An important component of the Hutsul linguistic picture of the world is the lexeme karba, which is included in the title of the story. The article also analyzed individual Hutsul psychotypical traits reflected in the linguistic picture of the world.

The scientific novelty of the research lies in the fact that, for the first time, it models a segment of the Hutsul linguistic picture of the world through the optics of the story language "Karba".

Practical meaning. The obtained results and research complement modern linguistic-cognitive studies in the area of the linguistic picture of the world. The materials of the article can be used during the study of the creative work of Mark Cheremshyna, as well as in the process of teaching linguocognitology and dialectology at the philological faculties of universities.

Key words: linguistic picture of the world, linguocognitology, dialect nominative units, Marko Cheremshyna, dialectology.

Постановка проблеми. На сьогодні немає однозначної інтерпретації мовної картини світу, однак усі сходяться на тому, що вона повинна містити засадничі положення світобачення народу крізь призму його мови, її одиниць і категорій та функціонально-семантичних виявів. Серед різних дефініцій мовної картини світу А. П. Загнітко подає її як «цілісне відбиття конкретною мовою всього того, що існує в людині й навколо неї, здійснюване засобами мовної номінації зображення людини, її внутрішнього світу, дійсності, природи тощо. Особливості мовної картини світу виявляє передусім лексика історико-культурного, етнографічного типу <...> (Загнітко, 2020, с. 280). Мовна картина світу кожного народу неповторна, характеризується специфічними ознаками, детермінованими структурою й семантико-функційними параметрами мови.

Поряд із загальнонаціональними мовними картинами світу слід виокремлювати регіонально-діалектні картини світу, які фіксують особливості та специфіку світобачення окремих етнографічних груп. «Субстрат регіонально-діалектної картини світу становить говір як мовно-територіальне утворення, що характеризується переважною частиною, спільною з літературним стандартом, і низкою різнорівневих мовних одиниць, властивих тільки цьому говору

або йому й іншим, які межують із ним. Однак специфіка регіонально-мовної картини світу визначається діалектними мовними формами, оскільки вони називають реалії позамовної дійсності, для яких не знадобилося найменувань у загальнонаціональній мові поза діалектним ареалом» (Грещук, Грещук, 2018, с. 30).

Аналіз досліджень. Деякі аспекти гуцульської мовної картини світу крізь призму художньої мови загалом висвітлено в низці досліджень Василя Грещука та Валентини Грещук (Грещук, 2015; Грещук, Грещук, 2019; Грещук, Грещук, 2019; Грещук, Грещук, 2018; Грещук, Грещук, 2018).

Благодатним матеріалом для виявлення регіонально-діалектної картини світу гуцулів через художню мову стала мова оповідань Марка Черемшини. Основу мови художніх текстів письменника становить тогочасна українська літературна мова в її західноукраїнському варіанті із залученням гуцульських діалектних одиниць, здебільшого в мові персонажів, хоч наративно зумовлені діалектизми трапляються і в авторській мові.

Метою статті є виявлення сегмента гуцульської діалектної картини світу, репрезентованої мовою оповідання Марка Черемшини «Карби».

Виклад основного матеріалу. Як уже зазначалось, для з'ясування мовної картини світу особливе місце посідають номінативні одиниці, передовсім етнографічно значущі, чимало з яких є діалектними словами. Разом із нормативною лексикою вони дають уявлення про найрізноманітніші сфери людського буття. Літературно-нормативні слова *дід*, *баба*, *онука* разом із діалектними *дьидя* (батько, тато), *неня* (мати), *стариня* (батько і мати; батьки), *вуйко* (брат матері або батька), *вуйна* (сестра матері чи батька або дружина брата матері чи батька), *годованець* (утриманець, вихованець), використані в оповіданні «Карби», відбивають і унаочнюють родинний уклад у гуцулів, пор.:

Дьидя гримав кулаком у стіл і погрожував Петрикові, що його утопить, бо пустий, бо хоче багато їсти.

Петрик ховався *дідові* за приділок і шепотів синіми губками, що не боїться *дьиді*, бо піде з *дідом*.

На те *дьидя* м'якнув і відпускав його *дідові*:

– Хоть беріть 'го у пазуху, а хоть у торбину, я вам не бороню. Віна мені не дали-сте, чим їх нагодую?

Дідові руки дрожали, як Петрика гладили:

– Не журітси, небожета, тото чемний *онука*, буде мене слухати, буде *бабі* помагати.

А *неня* плакала.

Під гору взяв *дід внука*, аби не покотився надолину, як яблуко. *Баба* стояла вже навперед хати і визирала *годованця* (К., с. 32).

* * *

На храм *вуйни* й *вуйки* з чужих сіл посходилися (К., с. 33).

Показово, що фрагмент мовної картини світу, заманіфестованої мовою оповідання «Карби», цілком вписується в історико-етнографічну інтерпретацію сімейного побуту гуцулів у моделюванні родинного укладу, пор.: «Родичів (батька і матір) на Гуцульщині називали «стариня». Батька діти кликали «тато», «таточко», «гедь», «гедик» <...>. Матір називали, як і скрізь на Україні, – «мама», «мамка», «неня, ненька». Діти – «гіти», «чеда», «глота»; син – «син», дочка – «донька», «доч», «донечка»; онук, онуки – «внуча», «унуки», «унучка»; родичів матері та батька діти кличуть: «гіду», «гідику», «бабо», «мамко», «бабунько» (Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження, 1987, с. 216).

Невід'ємним атрибутом гуцульського світу є музичні інструменти, такі як сопілка і її різновиди, трембіта, дрімба. Мова «Карбів» фіксує деякі з діалектних номенів на позначення зазначених реалій, зокрема:

сопілка (сопілка), *денцівка* (сопілка з денцем): – Ходи д бабі, Петрику, ходи борше, лиши діда! Відтак завела його у хату та й *денцівку* дала, й казала, що буде на припічку спати ніжками до печі. А дід казав, що купить йому велику *сопілку* на вісім пальців (К., с. 32);

трембіта (духовий музичний інструмент – дерев'яна труба без вентилів і клапанів до трьох метрів довжини, зроблена зі смерекового дерева, обвита березовою корою): За нею розбігалися жалібні плачі і тужливий голос *трембіти* та й сільських дзвонів, але не могли її здогонити (К., с. 39).

Музичний фрагмент світу гуцулів органічно доповнюють назви гуцульських танців *гуцулка*, *гайдук*: Бабине приговорювання не могло його вигулити з дучки, аж доки дід не сів на порозі і не заграв *гуцулки* в сопівку.

– А тепер дід тобі каже, аби-с йшов *гайдука* данцювати, най вуйки та вуйни видють! (К., с. 33).

Із цієї ж сфери також діалектизм *данцівник* (танцюрист): – Гей-гоп, гопачя!

Йкий *данцівник* годний! (К., с. 33).

Гуцульський світ у частині одягу, строю засвідчено діалектними найменуваннями *бриль кастрьовий* (капелюх із цупкого вовняного сукна з ворсом на spodі): – Та й *бриль кастрьовий* тобі куплю, а баба павами обтичъит! (К., с. 32);

– *постільці дублені* (різновид взуття із дубленої шкіри); *онучки черлені* (онучі з червоного сукна): Показував сопівку, і *постільці дублені*, та *онучки черлені* та й питався нені, чи вже великий, чи не міг би татарів та багачів стріляти, як оті стрільці на комині (К., с. 33).

Обов'язковим елементом гуцульського строю є *топорець*:

– А де твої, Петрику, пави?

– Де *топорець* карбований? (К., с. 36).

Зазначені діалектні назви в частині гуцульського строю теж знаходимо в історико-етнографічному описі світу гуцулів, пор.: На території Гуцульщини побутували старовинні форми взуття – постолои <...> Як чоловіки, так і жінки одягали на босу ногу сукняну вовняну онучу, потім взували постолои, обмотуючи їх шнурками <...> До онуч з червоного сукна добирали білі та зелені, а до чорних – червоні і жовті нитки <...> Доповненням до одягу гуцулів були *топірці* і палиці. Металеві та дерев'яні *топірці* оздоблювались геометричним орнаментом металевими кільцями, мали і латунну ручку» (Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження, 1987, с. 200–201).

Зброя для мешканців гір – один із визначальних маркерів гуцульського світу, бо з нею пов'язані непрості умови фізичного виживання, закладений на генетичному рівні потяг до справедливості й волі, окремі види господарської діяльності, зокрема мисливство, та ін. Не випадково, що в такому художньому тексті, як оповідання «Карби», на перший погляд, далекого від зброярської проблематики, засвідчено гуцульські діалектні номени *стрільба*, *пушка* (рушниця):

– Не бійтеси, дідику та й бабко, ек купите мені *стрільбу*, то я тоті карби вистрілею шо до лаби! (К., с. 34); І обіцював [дід], що справить йому [Петрикові] *пушку* і *топорець* зробить (К., с. 32).

Виділені діалектизми репрезентують ще один компонент гуцульської мовної картини світу.

Різні сегменти гуцульської діалектної картини світу в досліджуваному оповіданні фіксують ще такі регіональні найменування, як

легінь – перен. «хлопець, дитина чоловічої статі», *обарінок* (бублик): На храм вуйни і вуйки з чужих сіл посходилися. Петрикові *обарінки* давали, називали чемним *легінем* (К., с. 33);

писанка (розписане орнаментом за особливою технологією великоднє яйце): На Великдень баба убрала Петрика, як паву, і провадила з дідом до дьиді у гості. По дорозі *писанки* з пазухи виймала, людським дітям за простибі роздавала (К., с. 34);

віно (придане, посаг нареченої): *Віна* мені не дали-сте, чим їх нагодую? (К., с. 32);

бараболя (однорічна трав'яниста рослина з їстівними бульбами, багатими на крохмаль; картопля): Ще листечко з дерев не попадало, ще багацька *бараболя* у купинах не дійшла, ще коноплі у мочулах не вимочились, як Петрикова баба забгла умирати (К., с. 37);

злісний (лісник): *Злісний* трутив її так, що вона [баба] упала (К., с. 36);

харчунок (споживання їжі, пригощання, гостина): По *харчунку* дід дальше веселив гостей своїм внуком (К., с. 33);

грядка (горизонтально підвішена жердка чи перекладина для одягу або інших речей): Петрик роздивлювався по хаті і бачив образи, стіл, *грядки* й полиці тоті самі, що в дьиді (К., с. 32).

Неймовірна краса, чарівність гірських верхів і полонин не могла не позначитися на світовідчутті й світобаченні гуцулів. Не лише природа, а й усе, що їх оточує, має бути красивим, мальовничим, різнобарвним. Достатньо поглянути на їх святковий одяг, щоб у цьому переконатися. Звичайні предмети їх побуту мають не лише функційне призначення, а й естетичну вартість, зазвичай вони оздоблені різьбою, прикрашені художньою обробкою дерева, металу, шкіри, вишивкою, колоритним розписуванням великоднього яйця тощо. При цьому

різноманітні форми прикрашування побутових предметів завжди оригінальні, їх не сплутаєш з іншими, поширеними навіть у сусідніх регіонах, що робить їх знаковими репрезентантами світу гуцулів. Такими є й знамениті гуцульські пічні кахлі із зображенням фантастичних звірів, стрільців, людських фігур та ін. Фрагмент гуцульської мовної картини світу, оприявленої мовою оповідання «Карби», засвідчують діалектний прикметник

кафльовий (облицьований кахлею), та *стрілець* (воїн): Лиш комин був інший: *кафльовий*, мальований. Дід посадив його на коліна і уважав, аби в печі горшки не позбігали. Показував пальцями мальованих *стрільців* на комині та й розказував, як вони татарів та багачів різали, смолою обкапували (К., с. 32).

Важливим компонентом гуцульської мовної картини світу, закодованою мовою оповідання «Карби», є лексема *карби*, не випадково вона винесена його заголовком. В українській мові функціонує слово *карб* з різними значеннями, зокрема: «зарубка, рубець», «знак, позначка; тавро», «палиця, на якій зроблено позначки для рахунку, для лічби; бирка», «слід, спогад минулого, пережитого» [Словник української мови: в 11 т. Т. IV, 1973, с. 102]. У гуцульському лексиконі, крім вказаних значень, слово *карб* має ще значення «порушення релігійно-моральних догм, настанов і т. ін.; гріх» – за уявленнями гуцулів, кожен гріх людини карбується, позначається на його душі, щоб на тому світі Бог міг їх порахувати та призначити покарання (Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові. Словник: у 2 т., 2019, с. 410), яке вияскравлене ще одну грань моделі світу гуцулів – їх особливу побожність, релігійні вірування, християнську релігійність:

– А ек ми, Петрику, загинемо, то ти будеш за дідову й бабину душу давати, будемо менше *карбів* мати.

Петрик не раз уже бачив у селі похорони, чув голосні, жалібні плачі, а вкупі з ними й бесіду про *карби*, котрих навіть старші люди лякалися, і на яких згадку сумно зітхали, як перед чорною зловіщою тучею або чумою жахалися. У його хлоп'ячій уяві виступали ті *карби* темними, неясними страшними ворогами його старині, вуйків, і тіток, і усього великого села (К., с. 34).

Наратив *карбів* як гріхів, які треба спокутувати на тому світі, підтримується подальшим використанням однойменного слова і похідних від нього в тексті оповідання, уточнюючи, доповнюючи, деталізуючи вербалізоване світобачення гуцулів у ділянці порушення християнських засад і невідворотності покарання за них, пор.:

Бачив леваду, могилами укриту, червоною луною забагрену; чув жасні стони *карбованих* кістяків голих, пізнавав їх і плакав. Здригався і прокидався зі зболеним, *карбованим* серцем (К., с. 35).

* * *

– Тото, синку, перед смертев кождому *карби* показуютси, на душу цікают. Тобі дав Біг таку долю, шо учьієшси у школах та й будеш великий розум мати, будеш тим паном. То ти меш кібзувати, шо гріх, а шо ні, за шо карбуєси *карби*. А ми, синку, невчїніні, не знаємо. А хоть знаємо, то у біді не памнітаємо, шо робимо, а то все йде на душу. Шо гріх, то все *карб* на палици у пана Бога та й на души *карб*. Єк душа на тот світ приходит, то єї *карби* уже *пораховані*, уже муки терпіти має. Видиш, небоже, шо коло нас бідно дієси, та й не раз гріхи робитси. Не віддастси довжок, возмеси чужу форостину, залихословитси – та й вже є, вже тото у Бога *карбовано*. А за кождий *карб* траба кару приймити. Коби-то бірували, коби-сми сокотилися.

– *Карби! Карби!* – стогнала баба й руки випручала.

А бабині *карби* зірвалися і роєм за душею гнали, з хати вилітали <...>.

Бабина душа вибігала на верховіття дерев, перескакувала з листка на листок, стручувала росу і тріпотіла голими порубаними крильцями.

Боялася з *карбами* ще дальше д'горі летіти, але вітер займив її силоміць (К., с. 38–39).

Важко уявити собі гуцульський світ без особливо шанобливого ставлення до старших, воно виховується з перших кроків соціологізації дитини. Зовнішні вияви шани, поваги до старших не менш важливі, ніж внутрішні. Цю ознаку гуцульською світу добре засвідчує мова оповідання «Карби», пор.:

– А йди-ста, Петрику!

– Йди, небоже, поцулуй вуйну в руку.

– Файно, рости великий!

– А цесу вуйну, а цесу? А тепер вуйків! Кажу вам, така дитина, шо аж! (К., с. 33).

Це засвідчує й пошанна форма звертання на *ви*, навіть коли вона застосовується не безпосередньо в комунікативному акті, а в переповідній інтерпретації:

- Що *вас* болит, бабко?
- Усе тіло болит, небоже, бабу (К., с. 37).

* * *

– То *баба хочут*, синку, аби-с з *ними* на смерть попрощивси, – відгадувала неня бабину волю (К., с. 37).

Діалектна мовна картина світу відображає й психотип гуцула. Окремі його риси засвідчує й мова оповідання «Карби». Це передовсім уже зазначені особливо шанобливе ставлення до старших, релігійність і побожність. Це також вербалізація способів запобігання зурочення: *Шо поцтиве, а шо мудре, най си текне*. Я вже не раз кажу бабі: *Коби ше нам люди не наврочили нашого парубка!*

- *Нівроку, нівроку!* (К., с. 33).

Психотипною рисою гуцула є надмірне вихваляння когось із рідних, особливо дітей, добре засвідчене мовою оповідання «Карби»:

– То на світі поцтива дитина, у великих школах учьєси, мене в руку цулує. Так письма береси, ще паничів учьит і старині грейцір посилає. То велику голову має!

Газди обступали Петрика і випитувалися його про всячину, а баба зараз десь збоку ставала і помагала внукові відповідати на завдані питання.

- Тото, любєтка, не наша голова до такого розуму, ей де! тото очима треба би їсти.

Бадіки хотіли її приперти, аби так хлопця не перехвалювала, але баба сіпала Петрика за рукав і кликала додому, а бадікам не давалася переговорити (К., с. 35–36).

Ще однією ознакою психотипу гуцула є його незмінний потяг до знань, освіти. Горяни сприймають освіту не лише як засіб удосконалення особистості, поліпшення її освіченості, але і як шлях подолання бідності, здобуття можливості покращити собі життя, не так тяжко працювати, як неосвіченій людині, і, зрештою, соціально вивищитися над іншими, це теж фіксує мова оповідання «Карби», пор.:

- Коли-с не годен робити, то газдов не будеш, письма береси! (К., с. 35).

* * *

- Ніби він на вас дивитси, ніби ви против него? (К., с. 36).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Оповідання «Карби» фіксує лише окремі компоненти мовної картини світу гуцулів крізь призму художнього тексту, але і вони вже засвідчують, яким благодатним матеріалом для її дослідження є художня мова Марка Черемшини. Для моделювання повної гуцульської мовної картини світу через оптику художньої мови Марка Черемшини необхідні послідовні обстеження й аналіз мови усіх інших художніх текстів письменника під окресленим кутом зору.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

К. – Карби. Марко Черемшина : твори у двох томах. Т. 1. Київ : Наукова думка, 1974. С. 31–39.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові. Словник: у 2 т. (Т. 1, 2019) / Відповідальний редактор Василь Грещук. Івано-Франківськ: Місто НВ.
- Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження (1987). Київ: Наукова думка.
- Грещук, В. (2015). *Ватра й ватаг* у мовній картині світу гуцулів крізь призму художньої мови. *Граматичні студії*: зб. наук. праць / Донецький національний університет. Вінниця: ТОВ «НІЛАН – ЛТД», 157–160.
- Грещук, В., Грещук, В. (2019). Мовна картина світу крізь призму художньої мови. Вуйко. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 3 (55), 55–62. DOI: 10.31471/2304-7402-2019-3(55)-55-62.
- Грещук, В., Грещук, В. (2019). Гуцульська мовна картина світу крізь призму мови художньої літератури. Трембіга. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*. Вип. 46, 9–15.
- Грещук, В., Грещук, В. (2018). Мовна картина світу гуцулів крізь призму художньої мови. Гора. *Українознавчі студії*. № 19, 5–16. DOI: 10.15330/ukrst.19.5-15.
- Грещук, В., Грещук, В. (2018). Мовна картина світу гуцулів крізь призму художньої мови. Полонина. Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет

імені Івана Франка. Дрогобич: Посвіт, 28–38. DOI: <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2018.140897>.

Загнітко, А. П. (2020). Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця: Твори.

Словник української мови: в 11 т. (Т. IV, 1973). Київ: Наукова думка.

REFERENCES

- Hutsulska dialektna leksyka ta frazemika v ukrainskii khudozhnii movi [Hutsul Dialect Lexicon and Phraseology in Ukrainian Literary Language] Slovnyk: u 2 t. (T. 1, 2019) / Vidpovidalnyi redaktor Vasyl Greshchuk. Ivano-Frankivsk: Misto NV [in Ukrainian].
- Hutsulshchyna: istoryko-etnografichne doslidzhennia [Hutsul Region: Historical and Ethnographic Study] (1987). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Greshchuk, V. (2015). *Vatra y vatah* u movnii kartyni svitu hutsuliv kriz pryзму khudozhnoi movy [*Vatra and Vatah* in the Linguistic Worldview of Hutsuls through the Prism of Literary Language]. Hramatychni studii: zb. nauk. prats / Donetskyi natsionalnyi universytet. Vinnytsia: NILAN – LTD, 157–160 [in Ukrainian].
- Greshchuk, V., & Greshchuk, V. (2019). Movna kartyna svitu kriz pryзму khudozhnoi movy. Vuiko [Linguistic Worldview through the Prism of Literary Language. Vuiko]. *Prykarpatskyi visnyk NTSh. Slovo*. 3 (55), 55–62. DOI: 10.31471/2304-7402-2019-3(55)-55-62 [in Ukrainian].
- Greshchuk, V., & Greshchuk, V. (2019). Hutsulska movna kartyna svitu kriz pryзму movy khudozhnoi literatury. Trembita [Hutsul Linguistic Worldview through the Prism of Literary Language. Trembita]. *Visnyk Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka*. Issue 46, 9–15 [in Ukrainian].
- Greshchuk, V., & Greshchuk, V. (2018). Movna kartyna svitu hutsuliv kriz pryзму khudozhnoi movy. Hora [Linguistic Worldview of Hutsuls through the Prism of Literary Language. Gora]. *Ukrainoznavchi studii*. № 19, 5–16. DOI: 10.15330/ukrst.19.5-15/ [in Ukrainian].
- Greshchuk, V., & Greshchuk, V. (2018). Movna kartyna svitu hutsuliv kriz pryзму khudozhnoi movy. Polonyna [Linguistic Worldview of Hutsuls through the Prism of Literary Language. Polonyna]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri: zb. nauk. prats / Drohobyskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka*. Drohobych: Posvit, 28–38. DOI: <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2018.140897> [in Ukrainian].
- Zahnitko, A.P. (2020). *Suchasnyi lnhvistychnyi slovnyk [Modern Linguistic Dictionary]*. Vinnytsia: Tvory [in Ukrainian].
- Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. (T. IV) [Dictionary of the Ukrainian Language: In 11 Volumes (Vol. IV)] (1973). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

УДК 811.161.2'28'367'42:821.161.2Вор.09
DOI <https://doi.org/10.24919/2518-1602.2024.9.3>

ХУДОЖНЬО-СЕМАНТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ЛЕКСЕМИ БУКОВИНА В ПОЕТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ СИДОРА ВОРОБКЕВИЧА

НАТАЛІЯ ШАТІЛОВА,

кандидат філологічних наук, доцент, асистент кафедри сучасної української мови, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Україна, Чернівці) n.shatilova@chnu.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1233-1934>

Research ID: D-2948-2017

У статті простежено асоціативні номінації, що розкривають мовний образ Буковини в поезії С. Воробкевича. З'ясовано, що слово «Буковина» належить до ключових як наскрізний, ідейно-художній компонент усієї творчості митця, носій реального, контекстуального й естетичного значень слова. Художньо-семантичне наповнення цієї лексеми, її асоціативно-образна лексична сполучуваність репрезентує як національну, так й індивідуальну інтерпретацію світосприйняття, засвідчуючи безумовну любов письменника до рідної землі.

Ключові слова: С. Воробкевич, Буковина, ключове слово, ідіостиль письменника, поетична картина світу, художній текст.

ARTISTIC-SEMANTIC INTERPRETATION OF THE LEXEME *BUKOVYNA* IN SYDOR VOROBKEVYCH'S POETIC PICTURE OF THE WORLD

NATALIYA SHATILOVA,

Ph.D. in Philology, Associate Professor at the Department of Modern Ukrainian Language, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine, Chernivtsi) n.shatilova@chnu.edu.ua

Purpose of the article – to describe the system of associative nominations that reveal the linguistic image of Bukovyna in the poetry of S. Vorobkevych. **The main task of the article** is to show the importance of the scientific understanding of those dominant units of the poetic text, which make it possible to get to know the creative personality of the master of words more deeply through the language of the works, which represent his idiosyncrasy. Such dominant language units include key words that appear in the artistic text as concepts of the worldview positions of the writer, his linguistic picture of the world, are at the intersection of the main semantic lines of the work and concentrate the aesthetic meanings of the words. **The author found out** that the word “Bukovyna” in the poetry of S. Vorobkevych belongs to the key ones as an end-to-end, ideological and artistic component of the artist's entire work, the bearer of the word's real, contextual and aesthetic meanings. The key character of this word for the artist's idiosyncrasy is evidenced by its use not only in texts, but also in the titles of poems. The analysis of contexts with the lexeme “Bukovyna” selected from the poems of S. Vorobkevych testifies to the richness of associative-figurative nominations representing both actualized direct meanings and contextual meanings: Bukovyna / region, Bukovyna / homeland, Bukovyna / mother, Bukovyna / family, Bukovyna / wife, Bukovyna / part of Ukraine-Rus. The writer's sincere love for his native land is revealed by epithets, in particular: dear, sweet, dear, sweet, native, beautiful, etc. **The conclusions** of the conducted research prove that the artistic-semantic content of this lexeme in the poetic universe of one of the prominent Bukovinian writers, its associative-figurative lexical connectivity represents both a national and an individual interpretation of the worldview, reveal the regularities of the artistic transformation of the word, the connection with the national cultural code and at the same time – individual-author language specificity. **The prospect of further research** is a broader description of the features of the verbalization of the concept of Bukovyna in the language creation of the prominent Bukovyna writer.

Key words: S. Vorobkevych, Bukovyna, keyword, writer's idiosyncrasy, poetic picture of the world, artistic text.

*Я край один лиш знаю, одну лише ріку,
для них б'є серце в грудях, для них лиш я живу.
Для них із мого серця усі пісні пливуть, –
то моя Буковина, мій милий, синій Прут!*
С. Воробкевич

Постановка проблеми. Наукові напрацювання в царині лінгвістичного аналізу художнього тексту (праці С. Бибик, К. Голобородько, М. Голянич, Н. Гуйванюк, С. Єрмоленко, В. Кононенко, Л. Масенко, Л. Мацько, А. Мойсієнка, Л. Пустовіт, Н. Сологуб, Л. Ставицької, Г. Сюті, С. Форманової та ін.) декларують важливість наукового осмислення його домінуючих одиниць, що дають змогу через мову творів глибше пізнати творчу особистість майстра слова, репрезентують його ідіостиль. До таких домінуючих мовних одиниць уналежнено ключові слова, які «у художньому творі виступають концептами світоглядних позицій письменника, його мовної картини світу, перебувають на перетині основних смислових ліній твору і концентрують у собі естетичні значення слів» (Форманова, 1999, с. 3).

Аналіз досліджень. Термін «ключові слова» в українському мовознавстві, за енциклопедією «Українська мова», уживають у трьох значеннях: 1) як ознаку лексичного складу мови – «слова з високою частотністю, що позначають поняття важливих для суспільства сфер життя і характеризують лексику певних історичних етапів, періодів»; 2) як ознаку тексту – «слова, що позначають основні, найважливіші поняття якого-небудь тексту (напр., ключові слова статті, автореферату дисертації тощо, які виносяться на початок або кінець тексту)»; 3) як ознаку індивідуального стилю – «слова, яким належить визначальна роль у звуковій і семантичній організації поетичного тексту» (Українська мова : Енциклопедія, 2004, с. 255–256).

У працях українських мовознавців, сконцентрованих на різновекторному дослідженні мови художніх текстів, *ключові слова* постають як: «наскрізні, ідейно-художньо навантажені компоненти усієї творчості митця, чи окремого твору письменника» (Форманова, 1999, с. 4), «одна із важливих одиниць словника опису мови письменника... «домінуюча одиниця, що виявляє його індивідуальний стиль (конкретну художню систему), оскільки є носієм реального, контекстуального й естетичного значення слова» (Бибик, 2010, с. 48), «онтологічна підоснова й кодування, і декодування художнього тексту», «стрижневий смисловий орієнтир, який дозволяє читачеві розглядати текст як певну ієрархію значень – опорних смислових точок, що у функціональній взаємодоповнюваності вибудовують ту структуру і ту смислову цілісність, якою і є художній текст як дискурс» (Голянич, 1997, с. 60) тощо. З-поміж основних параметрів ідентифікації ключових слів можна назвати такі: частотність, багатозначність, семантична місткість, символічність, алегоричність, інформативність, полівалентність, контекстуальна зумовленість, «прирошення» до лексичного додаткових художніх значень, уживання не лише в межах одного твору, а в низці творів письменника тощо. Утім, варто зазначити, що усталеної термінології на позначення ключових слів у художньому тексті немає. Дослідницьке поле лінгвістичних студій актуалізує такі термінопоняття, як «лейтмотивні слова», «тематичні слова», «концептуальні слова», «опорні слова», «наскрізні слова», «слова-фаворити», «слова-скріпи», «слова-символи» тощо, які, вступають у зони отождошення чи перехреснення.

Мета статті – простежити систему асоціативних номінацій до ключового слова *Буковина* в поезії С. Воробкевича, що розкривають мовний образ буковинського краю, відтворюючи своєрідність авторського мовомислення одного з видатних українських письменників Буковини.

Матеріалом дослідження послугувало видання: Твори Ізидора Воробкевича. Львів : Вид-во товариства «Просвіта», 1909. Т. 1 : Поезії. 420 с. Надалі цитуватимемо за цією збіркою, вказуючи в круглих дужках сторінку та дотримуючись правописної системи видання.

Виклад основного матеріалу. Сидір (Ісидор, Ізидор) Воробкевич (літературні псевдоніми і криптоніми – Данило Млака, Демко Маковійчик, Семен Хрін, Волох, Морозенко, Іван Іванів з-під Кіцманя, Сирота з Буковини, Ісидор В., И. В., Д. М. та ін.) – уродженець Буковини, самобутній поет, прозаїк, драматург, композитор, фольклорист, визначний педагог, громадсько-культурний діяч, православний священник, професор богословського факультету Чернівецького університету, а крім того – великий український патріот, один із перших будителів національно-мовної і культурної свідомості українців Буковини II половини XIX ст. (Кульбабська, Шатілова, 2016, с. 11–12). На переконання О. Маковея, упорядника тритомного видання творів

митця, «єго поезії і пісні будили любов і до всего народу і до тіснійшої вітчизни, Буковини, скріпляли духа земляків в тяжкі часи, вказували на недолю народу (теми про Гуцулів), навчали шкільну молодіж, веселили всіх (пісні до чарки) – коротко сказати, сповняли свою задачу і ще довгі літа будуть сповняти, коли тільки Буковинці докладнійше спізнають свого поета і композитора» (Маковей, 1909, с. 407).

У текстовому просторі поезій буковинського письменника лексема «Буковина» належить до ключових і високочастотних, напр.: *Лети, лети на Буковину, від мене поздоров дівчину!* (с. 179); *В чужій сторонці сохну, гину, лечу в край рідний, Буковину.* (с. 1798); *В Буковині вперше чув чар солодкий руської мови* (с. 197); *І в могилі я тебе, Буковино, не забуду...* (с. 198); *На Буковині ми живем вже більш, як шістсот літ* (с. 199) та ін. Ключовий характер цього слова для ідіостилію митця засвідчує його уживання не лише в текстах, але і в назвах поетичних творів, як-от: «*То моя Буковина*», «*Наша Буковина*», «*Буковино дорога!*». Географічний образ Буковини розкривають вірші, у назві яких ужито відповідні оніми, напр.: «*Над Прутом у лузі хатчина стоїть*», «*Через Прут, через Прут*», «*Над синім Прутом верболози*», «*Над Черемошом*», «*То наші любі високі Карпати*», «*Марійка з Розтік*», «*Іван з Путилова*» тощо.

Щиру любов письменника до свого рідного краю розкривають епітетні характеристики, засвідчені в його поетичних текстах, пор.: *люба* – дорога і близька серцю (СУМ, IV, с. 561), *мила* – близька і рідна серцю, дорога (СУМ, IV, с. 72), напр.: *Як би крильця соколові мав я, сиротина, полетів бим, де зелена, любя Буковина* (с. 62); *...від рідної пісні і думи гуди, ти мила Буковино!* (с. 92). Розширюють уявлення про мальовничу красу Буковини атрибутивні характеристики: *красна* – нар.-поет. гарна, прекрасна, чудова (СУМ, IV, с. 327), *зелена* – яка заросла зеленню, травою, кущами і т. ін. (СУМ, III, с. 553), як-от: *Чом красна Буковина звенить від гучних нут* (с. 76); *Де в зеленій Буковині мчить ся синій Прут* (с. 53). Почуття буковинського письменника до своєї Батьківщини увиразнює уживання присвійних займенників *моя Буковина, наша Буковина*, напр.: *Поля, потоки, скали і все прекрасне тут, – то моя Буковина, мій милий, синій Прут!* (с. 118); *То наша Буковина, наш срібноводий Прут* (с. 118–119). Лінгвальна сфера вповні презентує основні світоглядні домінанти поета, що в одному з листів стверджує: «Без сумніня, єсть наша Буковина дівственна, зелена, красна і любя, в ній мож знайти много природних, письменних і історичних сокровищ» (Воробкевич, 1986, с. 541).

Аналіз контекстів з лексемою «Буковина», дібраних із поезій С. Воробкевича, засвідчує багатство асоціативно-образних номінацій, що репрезентують як актуалізовані прямі значення, так і контекстуальні смисли. Це представляє лексична палітра значень, метафор, зумовлених багатим асоціативним полем, пор.: *Буковино дорога, моя щира, рідна ненько! Лиш для тебе я живу, лиш для тебе б'є серденько! Все на світі ти мені: батько, матір і родина! На сім світі божий рай, де край милий, Буковина* (с. 197). Простежимо детальніше образні асоціативні номінації до ключового слова *Буковина* в поетичному мовопросторі текстів С. Воробкевича, що виявляють закономірності художнього перетворення слова, зв'язок із національним культурним кодом і водночас – індивідуально-авторську мовну специфіку.

1. Буковина → край – місцевість, що має певні природні й кліматичні особливості (СУМ, IV, с. 320), напр.: *Той край, де славний Прут тече* (с. 229); *Від Бистриці до Дністра стелить ся весни краса; виглядає, як той рай, буковинський милий край* (с. 228). Письменник змальовує Буковину як дорогу його серцю місцевість, надаючи таких якісних характеристик: *дорогий* – близький, милий серцю (СУМ, II, с. 379), *милий* – близький і рідний серцю, *дорогий* (СУМ, IV, с. 72), *солодкий* – близький і рідний серцю, *милий* (СУМ, IX, с. 446), напр.: *Мій краю милий, дорогий! Ти, любя Буковино* (с. 229); *Буковино моя мила, мій солодкий краю!* (с. 61). Поетична картина світу С. Воробкевича актуалізує розуміння Буковини як рідної землі з відповідними лінгвокодами, зокрема: ландшафтним (*степ, поле, байрак, ліс, гай, долина, гори, полонини, річка, потічок*), фітонімним (*тополя, верба, ясен, калина, явір*), зоонімним (*зозуля, соловій, сокіл, яструб*), гідронімним (*Дніпро, Дністер, Дунай, Черемош, Прут, Серет, Славута*), оронімним (*Карпати, Сокольський, Чорногора*), ойконімним (*Чернівці, Вижниця, Кути, Довгополе, Путилів, Розтоки, Шипіт*), напр.: *Кождий хвалить край свій рідний, свої сині гори, свої луги, дібровоньки, зелененькі бори* (с. 25); *Вже вас мушу покидати, сині, рідні Карпати, завтра ще до днини* (с. 42); *Попрощали гори, скали, люблю верховину і смереку зеленую, явора й калину* (с. 28). Таке слововживання увиразнює асоціацію Буковини з рідним краєм – батьківщиною.

2. Буковина → батьківщина – вітчизна; місце народження (СУМ, I, с. 112), напр.: *В чужій сторонці сохну, гину, лечу в край рідний, Буковину* (с. 179). Найчастіше С. Воробкевич уживає номінацію *рідний край* – батьківщина, вітчизна (СУМ, IV, с. 320) або *родимий край* – батьківщина, вітчизна (СУМ, VII, с. 593), як-от: *Кождий хвалить край свій рідний, свої сині гори, свої луги, дібровоньки, зелененькі бори* (с. 25); *...но наймильше в ріднім краю птах співає в зелен-гаю* (с. 28); *Процвітай, родимий краю, лиш просьвітов, поступом, як та цвітка серед мая!* (с. 198). Інтимізує поетичний текст пестлива номінація *рідна земляця*, де прикметник *рідний* означає «у якому народився, виріс хто-небудь або який пов'язаний з чийсь місцем народження», пор.: *Чому ти серцю така миленька, рідна земляце, моя Буковино?* (с. 11). Регіонального колориту надає поезіям буковинського письменника діалектизм *вітчина*, як-от: *Барвінком хтів я обмаїти мою любиму вітчину* (с. 227).

Специфіку індивідуального світобачення С. Воробкевича увиразнюють поетичні звертання до свого рідного краю, як-от: *люба верховино* (верховина – назва високогірної місцевості в межах Українських Карпат) (СУМ, I, с. 336), *моя вірадо* (*вірада* – те, що заспокоює, сповнює радістю; втіха) (СУМ, I, с. 626), *мій розмаю* (*розмай* – що-небудь буйно розквітле, зелене: ліс, гай і т. ін.) (СУМ, VIII, с. 734, нар.-поет.), напр.: *Будь здоровий, рідний краю, річка чиста, луже, гаю, любя верховино!* (с. 42); *Моя вірадо, краю мій, горджуся я тобою; пролити з серця я готов за тебе кров всю мою* (с. 230); *Сердечно молю ся щодня за тебе, рідний краю, щоб ти на віки величавсь красою, мій розмаю* (с. 229). Наведені контексти засвідчують тісний взаємозв'язок авторського «я» з Буковиною.

3. Буковина → мати – жінка стосовно дитини, яку вона народила; *образн.* про що-небудь дуже близьке, рідне (СУМ, IV, с. 647). Найчастіше С. Воробкевич у поетичних текстах асоціює Буковину з *ненькою*, що «уживається як звертання до матері» (СУМ, V, с. 343), добираючи красномовні епітетні характеристики – *рідна, щира, дорога*, напр.: *Буковино дорога, моя щира, рідна ненько!* (с. 197); *Буде молодіти, зорев рум'яніти наша рідна ненька, сива і сумненька* (с. 52); *Ти, моя ненько дорога, зелена Буковино, на світі сім мені ти все, мій раю і родино!* (с. 229–230).

4. Буковина → родина – сім'я (СУМ, VIII, с. 593), напр.: *Тому, діти одной неньки, руки си подаймо, Буковині-родиноньці пісню заспіваймо!* (с. 25). Асоціація рідного краю з *родиною* ілюструє не тільки пряме значення «група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом» (СУМ, VIII, с. 593), а й поетичне – «поет. рідна сторона; батьківщина» (СУМ, VIII, с. 593), пор.: напр.: *Мій краю милий, дорогий! Ти, любя Буковино! Ти мого серця і душі і раю, і родино* (с. 229); *Буковино дорога, моя щира, рідна ненько! Лиш для тебе я живу, лиш для тебе б'є серденько! Все на світі ти мені: батько, матір і родина!* (с. 197). У цьому контексті фіксуємо ще одну асоціативну номінацію: Буковина → дружина (гарна, весела, любя), напр.: *Чому ти серцю така миленька, рідна земляце, моя Буковино? Скажи сю тайну мому серденьку, гарна, весела, любя дружино!* (с. 11).

5. Буковина → частина України-Русі, що засвідчують номінації «буковинська Русь» та «руський край», напр.: *І ти, Руси буковинська, довгий час дримала та під ледом і снігами в'яла і стогнала* (с. 79); *...вітер так не віє, трава долинами так не зеленіє, як у рускім краю, в нашім милім раю* (с. 14). Атрибутивні характеристики *мила, свята, славна, непорочна* увиразнюють сердечну любов і глибоку шану С. Воробкевича до рідної землі, пор.: *Руси мила, Руси славна. Бог pomoже, хліб ся вродить...* (с. 80); *Гей до труду, до роботи, най віджиє Русь свята!* (с. 119). Поезія письменника засвідчує асоціації буковинської Русі з матір'ю, як-от: *Струями Прут нам каже так: «Тут споконвіку жив тот син, що матір Русь свята над все, над все любив»* (с. 198); *...то непорочна Русь свята, то наша добра мати* (с. 126).

Асоціацію Буковини з Руссю підсилюють і номінації на позначення жителів Буковини, яких С. Воробкевич називає «дітьми Русі», пор.: *Чорні хмари пощезали, діти Русі всі обнялись* (с. 228). Словами ліричного героя промовляє автор, уналежнюючи себе до русинів: *... ти Румунка чистокровна, мов калина спіла, повна, а я Русин з гір, із гаю, мови вашої не знаю* (с. 210). Прикметно, що простір поетичних текстів письменника фіксує таку номінацію жителів Буковини, як *русини* – стара назва українського населення Буковини, Галичини та Закарпатської України (СУМ, VIII, с. 911), які охарактеризовані *щирими, правдивими*, напр.: *Гримуча піснь віщає високим небесам, що сонце правди й волі зійшло вже Русинам тим з над Дністра і Прута, вістить їм, що й вони пізнали, що правдиві і щирі Русини!..* (с. 76); *Таж ти Русин,*

серце маєш, коломийки гулять знаєш! (с. 115). Зазначимо, що в досліджуваних текстах уживаються і такі номінації, як *буковинці* – жителі, уродженці Буковини (СУМ, I, с. 253), *гуцули* – етнографічна група українців, що живуть у гірських районах західних областей України (СУМ, II, с. 200), *верховинці* – назва українців, жителів високогірної зони Карпат (СУМ, I, с. 336), як-от: *І понеслись Буковинці слави добувати* (с. 345); *Гей-же, хлопці, увихнімся! щоб Турки-поганці знали, що зиватись Буковинці вміють і з мушкетів, карабінів густо гибель сіють!* (с. 345); *Черемошом пливають сплави в далеку чужину, покидає гуцул бідний свою Буковину* (с. 232); *Плаче Гуцул у трембіту там на полонині* (с. 237); *На зелену калиноньку пташка ме сідати про дівчину Катерину сироті казати, і про рідну Черногору, незабутні гори, про Гуцулів-верховинців, про ліси і бори* (с. 233); *Коло Кутів і Вижниці сплави поставали, Гуцули кучеряві їсти посідали* (с. 32).

6. Буковина → рай – перен. красива, благодатна місцевість (СУМ, VIII, с. 441), як-от: *На сім світі божий рай, де край милий, Буковина* (с. 197); *...дивно так не мріє, як у ріднім краю, в нашім милім раю* (с. 14). Деякі ілюстрації містять порівняльні конструкції зі сполучниками як, мов, наче, зіставляючи Буковину з раєм, напр.: *...щоб цвив наш рідний край, як цвив в часах минулих красою мов той рай!* (с. 77); *Виглядає, як той рай, буковинський милий край* (с. 228); *В Буковині мило, любо, наче в божім раю!* (с. 62). Цей образ яскраво розкриває контекст із вірша «Наша Буковина», де спостерігаємо асоціативний ряд «Буковина – зелений край – наш рай», пор.: *Де красше смерека і сосна росте, де мильше трембіта у вечер гуде, де більше пасе ся розкішний товар, де висше ся носить орел аж до хмар? Нігде, лиш у нашім зеленім краю, у наших Карпатах, у нашім раю, у нашій Буковині* (с. 91).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Лінгвоментальна репрезентація образу Буковини в площині художньої творчості С. Воробкевича, як бачимо, засвідчує багатогранність художньо-семантичного осмислення. У мовопросторі його поетичних текстів лексема *Буковина* належить до ключових як наскрізний, ідейно-художній компонент усієї творчості митця, є носієм реального, контекстуального й естетичного значення слова. Художньо-семантичне наповнення цієї лексеми в поетичному універсумі буковинського письменника (*Буковина / край, Буковина / батьківщина, Буковина / мати, Буковина / родина, Буковина / дружина, Буковина / частина України-Русі*), її асоціативно-образна лексична сполучуваність репрезентує як національну, так й індивідуальну інтерпретацію світосприйняття, засвідчуючи вірну й безумовну любов письменника до своєї рідної землі. Перспективу подальших спостережень убачаємо в ширшому описі особливостей вербалізації концепту *Буковина* в мовотворчості видатного буковинського письменника.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Биби́к, С. (2010). *Оповідність в українській художній прозі*. Київ, Луганськ: ЛНУ ім. Т. Шевченка.
 Воробкевич, С. (1986). *Лист до редакції «Ниви»*. Воробкевич С. Твори. Ужгород: Карпати.
 Голянич, М. (1997). *Внутрішня форма слова і дискурс*. Івано-Франківськ: Плай.
 Кульбабська, О., Шатілова, Н. (2016). «Пишу, як серце диктує...» (Ідіостиль Сидора Воробкевича). Чернівці: Чернівецький національний університет.
 Маковей, О. (1909). *Загальні замітки про поезію С. Воробкевича*. Твори Ізидора Воробкевича. Львів: Вид-во товариства «Просвіта», 1909. Т. 1. 400–408.
 Українська мова: Енциклопедія (2004). 2-ге вид. випр. і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана.
 Форманова, С. В. (1999). *Ключові слова у мовній картині світу Михайла Коцюбинського* (Автореф. дис. канд. філол. наук). Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Київ.

REFERENCES

- Bybyk, S. (2010). *Opovidnist v ukrainiskii khudozhnii prozi* [Narrative in Ukrainian fiction]. Kyiv, Luhansk: LNU im. T. Shevchenka [in Ukrainian].
 Vorobkevych, S. (1986). *Lyst do redaktsii "Nyvy"* [A letter to the editors of "Nyva"]. Vorobkevych S. Tvory. Uzhhorod: Karpaty [in Ukrainian].
 Holianych, M. (1997). *Vnutrishnia forma slova i dyskurs* [Internal word form and discourse]. Ivano-Frankivsk: Plai [in Ukrainian].
 Kulbabska, O., & Shatilova, N. (2016). "Pyshu, yak sertse dyktuie..." (Idiostyl Sydora Vorobkevycha) ["I write as my heart dictates..." (Idiostyle of Sydir Vorobkevych)]. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet [in Ukrainian].

- Makovei, O. (1909). *Zahalni zamitky pro poezii S. Vorobkevycha* [General notes about the poetry of S. Vorobkevich]. *Tvory Izydora Vorobkevycha*. Lviv: Vyd-vo tovarystva "Prosvita", 1909. T. 1, 400–408 [in Ukrainian].
- Ukrainska mova: Entsyklopediia* [Ukrainian language: Encyclopedia] (2004). 2-ge vyd. vypr. i dop. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia im. M.P. Bazhana [in Ukrainian].
- Formanova, S.V. (1999). *Kliuchovi slova u movnii kartyni svitu Mykhaila Kotsiubynskoho* [Key words in Mykhailo Kotsiubynskyi's language picture of the world]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Instytutu movoznavstva im. O. O. Potebni NAN Ukrainy, Kyiv [in Ukrainian].

УДК 811.161.2'1:398.82](045)

DOI <https://doi.org/10.24919/2518-1602.2024.9.4>

ЛІНГВІСТИЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ЕТНОСИМВОЛІВ У ТЕКСТАХ ІГРОВИХ ВЕСНЯНОК

СВІТЛАНА ШУЛЯК,

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри прикладної лінгвістики, зарубіжної літератури та журналістики, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (Україна, Умань) shulyak_svitlana@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3669-852X>

Research ID: F-2576-2019

ГАЛИНА ВОЛОХ,

аспірантка кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Україна, Умань) galinavoloh28@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1537-3916>

У статті досліджено мовне відображення етносимволів у текстах ігрових веснянок. Розглянуто епітетну характеристику та зменшено-пестливу форму етносимволу вінок. Визначено семантику й особливості функціонування культурного символу українського народу вінок, етносимволів рослин (рута, барвінок) у текстах ігрових веснянок. Звернено увагу на символічне значення флоролексем, кольороназв, семантику геометричної фігури кола як невід'ємних атрибутів етносимволу вінок.

Ключові слова: етносимволи, ігрові веснянки, текст, семантика, епітет, зменшено-пестлива форма, національна культура.

LINGUISTIC REPRESENTATION OF ETHNIC SYMBOLS IN THE TEXTS OF GAME FRECKLES

SVITLANA SHULIAK,

doctor of philological sciences, professor, professor of the Department of applied linguistics, foreign literature and journalism, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (Ukraine, Uman)

shulyak_svitlana@ukr.net

HALYNA VOLOKH,

postgraduate student of Ukrainian and Methodology Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (Ukraine, Uman)

galinavoloh28@gmail.com

The purpose of the article is to study the linguistic representation of ethnic symbols in the texts of Ukrainian game freckles.

The tasks of the article are to consider the epithet characteristic and the reduced-caressing form of the ethnic symbol of wreaths; to determine the semantics and peculiarities of the functioning of the cultural symbol of the Ukrainian people wreaths, ethnic symbols of plants (rue, periwinkle) in the texts of game freckles; to investigate the symbolic meaning of floral symbols, color names, the semantics of the geometric figure of a circle, as integral attributes of the ethnic symbol of wreaths.

In the article we determined that the epithet characteristic of the ethnic symbol of wreaths in the texts of game freckles includes the folk song meanings of rue, cruciform, and pea. The choice of the plant from which the wreath was made is not accidental. Thus, the wreath symbolizes virginity, it is a talisman against evil; plants woven into the wreath are also symbolic, they are the following: rue is a symbol of purification and warding off evil spirits; periwinkle symbolizes

chastity, vitality, is a harbinger of spring; peas play a significant role in marriage customs; peas in Ukrainian folklore are a symbol of tears. And we also observe color designations: green, blue-yellow, silver. Green color is a symbol of peace, hope; blue is a symbol of honor and loyalty; yellow is the color of the sun, silver is the embodiment of femininity, symbolizes carefree joy and innocence. The eloquent semantics of the geometric figure is a circle, as an integral attribute of the ethnic symbol of wreaths, because the circle is a symbol of infinity, perfection, and unity. In the texts of Ukrainian game freckles, the wreath symbolizes girlish love, holiness, chastity, youth, virginity. The reverent attitude to the cultural symbol of wreaths is convincingly demonstrated by the diminutive and caressing forms of wreath.

Prospects for further research consist in the study of the symbolic meanings of flora-lexemes in Ukrainian folklore texts.

Key words: ethnic symbols, game freckles, text, semantics, epithet, diminutive form, national culture.

Постановка проблеми. Символіка кожної культури є відображенням її духовних цінностей і ментальних особливостей. Зазвичай кожне нове покоління робить свій внесок у розвиток та інтерпретацію символічної спадщини, додаючи нові значення до вже наявних символів.

«Потрібні різноаспектні студії національної символіки, щоб у всіх можливих деталях вивчити особливий моральний кодекс, енциклопедію життя праукраїнців, що зберігається у мові, в усних та письмових текстах; у цих матеріалах може бути захована й національна ідея, що допомагала предкам виживати у складні періоди й об'єднує країну та народ зараз» (Яковлева, 2014, с. 141).

Символ визначається як умовне позначення чогось, що може бути предметом, поняттям чи явищем; вплив на його створення має оточення. Він презентує уяву особливого типу, але завжди відбирається з реального світу. У символіці кожного народу існують унікальні особливості, що впливають зі специфіки взаємодії людини з навколишнім середовищем. Для повного розуміння історії та культурного життя будь-якого народу потрібно знати й розуміти його символи (Жайворонок, 2006, с. 537).

Людська свідомість має здатність сприймати світ не лише у його матеріальних проявах, а й через аналогії та уподібнення; символ слугує умовним зображенням різних елементів, від понять до процесів, створюючи художні образи, які відображають ідеї, думки й емоції. Ці уявлення породжують асоціації в певній символічній системі. Тож символи є фундаментальними елементами національної культури (Словник символів, 2002, с. 19).

«Національні цінності не лише надають народові культурної самобутності і виокремлюють національну культуру з глобального «тексту» культури світової, а й виступають критерієм «прочитування» і сприйняття загальнолюдських духовно-культурних надбань» (Багнюк, 2009, с. 4).

Аналіз досліджень. Веснянки сягають прадавнини, є оригінальними, геніальними шедеврами, витвореними українським народом ще в дохристиянські часи, де всі образи, мотиви наділені символізмом, щирістю та сердечністю (Словник символів, 2002, с. 37).

Як зазначає О. Воропай, «веснянки співаються від Благовіщення аж до Зелених Свят або доки не вийдуть в поле орати просо. Співаються вони скрізь: на вулицях села, на майдані під церквою, в лісі, в полі, а найчастіше на зелених луках понад річкою або ставком. Виходячи на вулицю співати веснянки або грати гаївки, дівчата вбираються в білі вишиті сорочки, а на голову кладуть вінки або квітчають волосся квітами. Співаючи веснянки, дівчата беруться за руки і творять коло, півколо або ключ і так рухаються під ритм пісні» (Воропай, 2009, с. 148).

Актуальним є дослідження етносимволів в українських фольклорних текстах. Реконструкцію мовної символіки українських народних пісень здійснив В. Жайворонок (Жайворонок, 2010); комплексному аналізу символічних значень в обрядовому дискурсі присвячене монографічне дослідження О. Яковлевої (Яковлева, 2014).

Одним з етносимволів української культури є вінок. О. Яковлева зауважує, що «вінок – багатозначний символ у традиційній культурі українців» (Яковлева, 2014, с. 310).

За визначенням В. Жайворонка, «вінок – квіти, листя, гілки і т. ін., сплетені в коло, якими звичайно прикрашають перев. дівочу голову; звичай плести вінки й прикрашатися ними сягає

ще доісторичних часів; плели їх з обрядовою метою – атрибут обрядодій весняного циклу і купальських ігрищ; поступово переріс у символ обожування, своєрідний символ Матері-Землі, її життєдайної сили, таїни її вінчання зі святим духом зоряного Неба; став символом гідності, краси; важливим ритуальним атрибутом виступає у весільному обряді як символ щасливого подружнього життя, продовження роду; всього у повному українському вінку дванадцять квіток, і кожна з них є лікарем і оберегом; кожна квітка, кожна стрічка різного кольору, вплетені у вінок, є якимось символом: жовта – сонце, коричнева – земля, блакитна – небо, вода, зелена – молодість, фіолетова – мудрість, малинова – щирість, рожева – достаток; вінок з квітів, особливо червоних, – це символ молодості, дівочої чистоти, цноти, кохання та дівування, тому «вінок» (чесність дівчини) здавна глибоко бережеться в родині; також символізує жіночий оберіг – знімає біль і береже волосся; український вінок давно став культурним символом українського народу; у словосполученні *загубити (втратити, згубити) вінок (віночок)* – втратити невинність (дівоцтво)» (Жайворонок, 2006, с. 97).

Також вінок – символ слави, перемоги, святості, щастя, успіху; скорботи, смерті; могутності, миру; Сонця; влади, цнотливості, молодості, дівоцтва (Словник символів, 2002, с. 42).

Мета статті – дослідити мовне відображення етносимволів у текстах українських ігрових веснянок.

Виклад основного матеріалу. Приклади ігрових веснянок подаємо в тих формах, у яких вони трапляються в досліджуваних текстах.

Шанобливе ставлення до етносимволу *вінок* переконливо доводить зменшено-пестлива форма *віноньку*, напр.: *Воротарю, воротарчику, / Відчини воротонька! / А хто воріт кличе? / Князеві та служеньки! / А що то за дар везуть? / Ярії та пчільоньки. / А це ж бо нам мало! / А ми вам додамо: / Молодую дівоньку / У рутянім віноньку!* (Воропай, 2009, с. 156–157); *віночку*, як-от: *Й весна наша красна, / Що ти нам принесла? / Що я вам принесла? / Жінкам по робочку, / Дівкам по віночку* (Ігрові веснянки, 2005, с. 43). А синьо-жовтий колір *віночка* проводить паралелі між дівчиною і Україною: *У неділю ранечко, ранечко / Та приїде наш батечко, батечко, / Та привезе нам дівочку, дівочку / В синьо-жовтім віночку, віночку, / Кращюю, ліпшюю, як ось ця* (Ігрові веснянки, 2005, с. 159–160).

Промовистою є кольорова гама цієї веснянки, адже, як зазначає В. Войтович, синій – колір небесного простору і моря; у ньому – таїна пізнання світу; він символізує чесність, добру славу, вірність (Войтович, 2005, с. 473), а жовтий – колір Сонця, золота, немовби застиглого сонячного світла (Войтович, 2005, с. 472).

Крім *синьо-жовтого* зустрічаємо *срібний віночок* у веснянці на кшталт: *Володарю, володарчику, / Одчини та воріточки! / А хто воріт потребує? / Гетьманське дитя! / А в чім тее дитя? / В сріблі, золоті, / Червонім чоботі. / А цього нам мало! / А що ж ми додамо? / Яренької пчільки! / Плету, плету кошелі, / На парубоцькі лишаї / Та на дівоцькі / Срібні віночки!* (Воропай, 2009, с. 157). Срібний колір є втіленням жіночності, символізує безтурботну радість і невинність, асоціюється зі срібними монетами.

Віночки плели з різних квітів, кожна з яких мала своє символічне значення.

Рутяний *віночок*: *Сам ходжу, сам, / Жінки нема. / – Де жінка, де діти? / – Десь подівав. / Гром погромив, / Дощ потопив. / – Так тобі треба, / Старій голові, / Сивій бороді. / – Йа в неділю раненько / Приїде наш батенько, / Привезе нам дівочку / В рутяному віночку. / – Краще бери попадину, / Або краще, або ні, / Або таку, як і ми* (Ігрові веснянки, 2005, с. 155–156). Рута-м'ята – символ очищення, дівочості, цнотливості, відвернення злих духів; у народній поезії українців це поширений фольклорний символ; вінок з рути означав дівування (Словник символів України, 2002, с. 29).

Віночок із зеленого барвінку: *Вийди, вийди, Іванку, / Заспівай нам веснянку! / Зимовали, не співали, / Усе весни дожидали! Весна, весна, наша весна! Да що ж ти нам принесла? / Старим бабам по киечку, / А дівчатам по віночку. / Звила ж я віночок вчора звечора / З зеленого барвінку / Та й повісила на кілочку. / Матуся вийшла та віночок зняла, / Та нелюбові дала. / Коли б же я тее знала – / Я б його розірвала, / Ніж нелюбові дала* (Українські народні пісні, 2001, с. 28). Барвінок – символ радісної життєвої сили, вічності усталеного буття, провісника весни й емблема викривальних сил; невмирущої пам'яті про покійних; незайманості, цнотливості (Словник символів України, 2002, с. 20). Зелений колір символізує мир, спокій, надію, сили (Словник символів України, 2002, с. 124).

Віночок із барвінку: *Шум ходить по діброві, / А шумиха рибу ловить; / Що вловила, те й пропила, / Сукні дочці не купила. / Пожди, доню, до суботи, / Куплю сукню і чоботи. / Пожди, доню, понеділка, / Зів'ю вінок із барвінка. / Або ж мені сукню крайте, / Або ж мене заміж дайте* (Воропай, 2009, с. 154).

Віночок із хрещатого барвінку: *«Весна, весна – днем красна, / Що ти ж нам, весна, принесла?» / «Я вам принесла літечко, / Ще й зеленее житечко, / А вам, дівчатка, по вінку / Із хрещатого барвінку, / А тобі, діду, ковінку, / Щоб ти її мав до віку»* (Українська народна поетична творчість, 1968, с. 41). Хрещатий тому, що його пагони плетуться навхрест у чотири боки.

Гороховий вінок: *Пливе качур, пливе качур в гороховім вінку. / Вибирай си, качурику, щонайкращу дівку. / І та гарна, і та гарна, і та непогана, / А між ними дівчинонька, як намальована* (Ігрові веснянки, 2005, с. 45]. Г. Булашев описує таку легенду про проходження гороху: «Коли Господь вигнав Адама з раю, йому довелося взятись за діло – обробляти землю, щоб прогодувати себе з Євою. Важко було Адамові зникати до тяжкої праці, і ось, коли він уперше взявся за обробку землі і вперше ходив за плугом, то дуже плакав. А де падали на землю його сльози, там виріс горох, який у багатьох місцевостях України, зветься, мабуть, під впливом наведеної легенди сльозами Адама» (Булашев, 2022, с. 284).

Горохляний вінок: *Ой, качуре, качуроньку, / Горохляний вінку. / Ой вибирай, козаченьку, / Щонайкращу дівку. / І та гарна, і та гарна, / І та непогана. / Молодая дівчинонька, / Як вимальована* (Ігрові веснянки, 2005, с. 47–48).

Вінок – символ дівочого кохання, наприклад, в ігровій веснянці: *Тара, тара по дубині, / Хлопці шапки погубили. / Грай, жучку, грай, / Бо в нас такий край. / А Іваньо не згубив, / Бо й Марію полюбив. / Тара, тара, по дубині, / Дівки вінки погубили. / А Мариня не згубила, / Бо Івана полюбила* (Ігрові веснянки, 2005, с. 136–137).

Геометрична символіка вінка пов'язана із семантикою геометричної фігури кола. Коло (круг) – символ сонця, неба, символ повернення від множинності до одиничності, символ нескінченності, вічності, довершеності, досконалості, внутрішньої єдності; точені колом предмети з одного боку, символізують обмеженість, а з іншого – захист від небезпеки, яка існує в навколишньому світі (Словник символів України, 2002, с. 56). Геометричну символіку вінка зіставлено з геометричною символікою хороводу, як-от у веснянці: *Ой, виходьте, дівчата, / Та в сей вечір на вулицю / Весну красну стрічати, / Весну красну вітати. / Будем весну стрічати / Та віночки сплітати, / А віночки сплетемо, / Хороводом підемо* (Українські народні пісні, 2001, с. 33).

Недарма у веснянці *А ми кривому танцю / Не введемо кінцю. Бо єго треба вести, / Як віночок плести* (Українська народна поетична творчість, 1968, с. 38) зазначено, що танець має бути таким, як і вінок. Геометрична символіка вінка і танцю вказує, що їм нема кінця, як і колу, напр.: *Я в'ю вінець, піду в танець, / Душко моя! / А в тім танці нема кінця / Та й не буде* (Українська народна поетична творчість, 1968, с. 39).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, епітетна характеристика етносимволу *вінок* у текстах ігрових веснянок включає народнопісенні означення *рутяний, хрещатий, гороховий, горохляний*. Вибір рослини, з якої виготовляли вінок, не випадковий. Так, вінок символізує дівування, є оберегом від зла; рослини, вплетені у вінок теж символічні, як-от: рута є символом очищення та відвернення злих духів; барвінок символізує цнотливість, життєву силу, є провісником весни; горох відіграє значну роль у звичаях, пов'язаних зі шлюбом; горох в українському фольклорі – символ сліз. Накож спостерігаємо кольорові означення: *зелений, синьо-жовтий, срібний*. Зелений колір – символ спокою, надії; синій – символ честі, вірності; жовтий – колір сонця, срібний колір є втіленням жіночності, символізує безтурботну радість і невинність. Промовиста семантика геометричної фігури кола як невід'ємного атрибута етносимволу *вінок*, адже коло – це символ нескінченності, досконалості, єдності. У текстах українських ігрових веснянок *вінок* символізує дівоче кохання, святість, цнотливість, молодість, дівування. Шанобливе ставлення до культурного символу *вінок* переконливо доводять зменшено-пестливі форми *віноньку, віночку*. Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні символічних значень флоролексем в українських фольклорних текстах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Багнюк, А. (2009). *Символи українства: художньо-інформаційний довідник*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
- Булашев, Г. (2022). *Міфи України*. Київ: Центр учбової літератури.
- Войтович, В. М. (2005). *Українська міфологія*. Київ: Либідь.
- Воропай, О. (2009). *Звичай українського народу*. Київ: Школа.
- Жайворонок, В. В. (2010). *Етносимвольні асоціативні паралелі в українських народних піснях*. Мовознавство, 6, 23–31.
- Жайворонок, В. В. (2006). *Знаки української етнокультури : словник-довідник*. Київ: Довіра.
- Ігрові веснянки* (2005). / Упоряд., передмова і примітки Людмили Єфремової; за ред. Миколи Дмитренка. Київ: Видавець Микола Дмитренко.
- Словник символів культури України* (2002). / За заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. Київ: Міленіум.
- Українська народна поетична творчість* (1968). Хрестоматія. Київ.
- Українські народні пісні* (2001). Харків: Фоліо, 249.
- Яковлева, О. В. (2014). *Обрядовий дискурс у системі національної лінгвоментальності: монографія*. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова.

REFERENCES

- Bahniuk, A. (2009). *Symvoli ukrainstva. Khudozhno-informatsiyni dovidnyk [Ukrainian symbols. Artistic and informative guide]*. Ternopil: Navchalna knyha [in Ukrainian].
- Bulashev, H. (2022). *Mify Ukrainy [Myths of Ukraine]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
- Voitovych, V.M. (2005). *Ukrainska mifolohiia [Ukrainian Mythology]*. Kyiv, Lybid [in Ukrainian].
- Voropai, O. (2009). *Zvychai ukrainskoho narodu [Customs of the Ukrainian people]*. Kyiv: Shkola [in Ukrainian].
- Zhaivoronok, V.V. (2010). *Etnosymvolni asotsiatyvni paraleli v ukrainskykh narodnykh pisniakh [Ethnosymbolic associative parallels in Ukrainian folk songs]*. *Movoznavstvo*, 6, pp. 23–31 [in Ukrainian].
- Zhaivoronok, V.V. (2006). *Znaky ukrainskoi etnokultury [Signs of Ukrainian Culture]*. *Slovyk-dovidnyk – Reference book*. Kyiv, Dovira [in Ukrainian].
- Ihrovi vesnianky [Game frackles]* (2005). Uporiad., peredmova i prymitky Liudmyly Yefremovoi. Za redaktsiieiu Mykoly Dmytrenka. Kyiv: Vydavets Mykola Dmytrenko [in Ukrainian].
- Slovyk symboliv kultury Ukrainy [Dictionary of cultural symbols of Ukraine]*. (2002). Za zah. red. V.P. Kotsura, O.I. Potapenka, M.K. Dmytrenka. Kyiv, Milenium, pp. 260 [in Ukrainian].
- Ukrainska narodna poetychna tvorchist [Ukrainian folk poetic creativity]*. (1968). Khrestomatiia. Kyiv [in Ukrainian].
- Ukrainski narodni pisni [Ukrainian folk songs]*. (2001). Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
- Yakovleva, O.V. (2014). *Obriadovi dyskurs u systemi natsionalnoi linhvomentalnosti [Ritual discourse in the system of national linguistic mentality]: monograph*. [in Ukrainian].

УДК 378.4.091.33.016:811.161.2'373.611

DOI <https://doi.org/10.24919/2518-1602.2024.9.5>

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ МОРФЕМІКИ ТА ДЕРИВАТОЛОГІЇ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

ОКСАНА КОСТИВ,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови імені професора Івана Ковалика, Львівський національний університет імені Івана Франка (Україна, Львів) oksana.kostiv@lnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1878-2675>**Research ID:** rid86564

У статті окреслено проблемні моменти, завдання, основні принципи, методи, прийоми навчання морфеміки і словотвору для формування й розвитку фахової компетенції нормативного курсу «Сучасна українська літературна мова. Морфеміка і дериватологія» для студентів другого курсу філологічного факультету ОП «Середня освіта. Українська мова та література» спеціалізації 014 01 «Середня освіта (Українська мова та література)».

Ключові слова: методика викладання української мови, морфеміка, дериватологія (словотвір), компетентність, методи і принципи навчання, освітні програми, тренувальні вправи.

A COMPETENT APPROACH IN TEACHING MORPHEMICS AND DERIVATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

OKSANA KOSTIV,

Ph.D. in Philology, Associate Professor at the Ukrainian Language Department named after professor Ivan Kovalyk, Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine, Lviv), oksana.kostiv@lnu.edu.ua

Considering the relevance of studying the standard course “Contemporary Ukrainian Literary Language. Morphemics and Derivatology” for the formation and development of professional competence of students of the educational program “Secondary Education. Ukrainian Language and Literature” of specialization 014 01 “Secondary Education (Ukrainian Language and Literature)” and at the same time on the insufficient coverage of the peculiarities of the teaching method of morphemics and word formation in philological and pedagogical publications, the article outlines the problematic aspects of the comprehensive study of morphemics and word formation, the task, basic principles, methods, techniques of working with these important levels of language structure are specified.

For future teachers, theoretical and practical knowledge of morphemics and word formation (derivatology) is an important part of general professional formation, which should ensure compliance with the principle of scientific knowledge during teaching of the Ukrainian language in institutions of general secondary education, development of students' understanding of the regularities of the functioning of the Ukrainian language, formation of morphemic skills and word-forming analysis of words and critical understanding of active word-forming processes in the contemporary Ukrainian language.

The defining task of the course “Contemporary Ukrainian Language. Morphemics and Derivatology” for the specialization 014.01 “Secondary Education (Ukrainian Language and Literature)” is to provide, based on a competency-based approach, a comprehensive understanding of the phenomena of morphemics and word formation and those regularities that determined the structure of the morpheme and word-formation systems of the contemporary Ukrainian language, based on the modern achievements of linguistic science. A well-thought-out system of lectures and practical classes, tasks for independent work, collective work on research projects ensure the familiarization of undergraduate students of the Faculty of Philology with modern theoretical works, introduce them

to the scientific paradigm of the latest achievements in the field of morphemics and derivatology, which contributes to the development of creativity, skills for conducting own scientific research and guidance of student research work, which is an important component of the thorough professional formation of a Ukrainian language teacher. We consider the expansion of effective traditional techniques during the study of morphemics and word formation, as well as the analysis of their impact on innovative teaching methods, as a promising direction for further development of the researched issue.

Key words: *teaching method, morphemics, derivatology (word formation), competence, methods and techniques of teaching, educational program, training exercises.*

Постановка проблеми. Курс «Сучасна українська літературна мова. Морфеміка і дериватологія» є важливим складником підготовки майбутніх філологів. Відповідно до навчального плану його опановують студенти другого курсу філологічного факультету, які здобувають освіту за освітньою програмою (далі – ОП) «Середня освіта. Українська мова та література» спеціалізації 014 01 «Середня освіта (Українська мова та література)». Основне призначення курсу – формування професійної компетентності майбутнього вчителя української мови, зокрема в такій складній та інколи контраверсійній царині українського мовознавства як будова слова (морфеміка) і словотвір (дериватологія). Дискусійність певних підходів у вивченні цієї дисципліни, поєднання традиційних та інноваційних принципів опису слів щодо їх морфемного складу чи похідності, неоднозначність результатів морфемного чи словотвірного аналізу, необхідність застосування знань з історії мови, історичної граматики та інших суміжних філологічних дисциплін ставить перед організаторами й виконавцями навчального процесу питання: чи потрібний майбутньому вчителю такий розлогий академічний курс з морфеміки й дериватології сучасної української літературної мови, чи потрібен такий значний обсяг знань для практичної діяльності учителя української мови у закладах загальної середньої освіти.

На нашу думку, відповідь на це запитання однозначна – філолог-україніст, майбутній вчитель української мови повинен мати академічні філологічні знання, які є необхідною передумовою для вироблення методичної вправності. А це зумовлює потребу в удосконаленні та оновленні підходів до викладання курсу «Сучасна українська літературна мова» для студентів відповідної спеціалізації.

Морфеміка і дериватологія – важливий і необхідний компонент програми фахової філологічної освіти, мета якого – навчити студентів аналізувати морфемну та словотвірну будову слів як «найменших самостійних і вільно відтворюваних у мовленні відокремлено оформлених значеннєвих одиниць» (Українська мова. Енциклопедія, 2000, с. 565), допомогти засвоїти основні закони конструювання морфемних структур, особливості словотвірних процесів на сучасному етапі, з'ясувати взаємодію між окремими структурними мовними явищами морфемного і словотвірного рівнів, зрозуміти загально внутрішні і часткові закони мови, які зумовлюють особливості морфемної і словотвірної систем сучасної української літературної мови, з'ясувати особливості вивчення морфемної і словотвірної будови слів у шкільному курсі української мови.

Аналіз досліджень. Методичні підходи у вивченні морфеміки і словотвору у вищій школі для підготовки майбутніх вчителів відображено передусім у загальнометодичних працях, серед яких видання «Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах. Підручник для студентів філологічних факультетів університетів (за ред. проф. М. Пентиліюк)» (Методика, 2005, с. 190–196). У розділі про особливості засвоєння лінгвістичної теорії з'ясовано принципи навчання курсу, подано зразки розбору слів за будовою та словотворчого аналізу, виділено основні завдання, відзначено, що навички, які отримують учні під час вивчення тем «Будова слова» і «Словотвір», мають «мають велике значення як для розвитку логічного мислення, так і для засвоєння багатьох орфографічних правил» (Методика, 2005, с. 196). Серед спеціальних навчальних видань відзначимо монографію Кулик О. (Кулик, 2019), посібники для студентів-філологів, які містять теоретичний матеріал та практичні завдання, зокрема праці Бабій І. М., Лісняк Н. І. (Бабій, Лісняк, 2006), Білоус М. П., Кузьми І. Т. (Білоус, Кузьма, 2014), Вакарюк Л. О., Панцьо Є. С. (Вакарюк, Панцьо, 1999, 2007, 2010), Вовченко Г. І. (Вовченко, 2023), Горпинича В. О. (Горпинич, 1999), Лаврінець О., Симонової К. (Лаврінець, Симонова, 2019), Пономаренко С. (Пonomаренко, 2017). Усі автори насамперед указують на те, що їхні праці призначені для студентів і викладачів філологічних

факультетів, аспірантів-філологів, дехто зараховує до цільової аудиторії й учителів-словесників. Зазначені видання в більшому чи меншому обсязі містять результати досліджень «як класичної, так і нової, сучасної лінгвістичної теорії у галузі словотвору» (Вакарюк, Панцьо, 2010), пропонують «перелік теоретичних питань та систему вправ, а також тестових завдань для практичних занять і самостійної роботи студентів» (Білоус, Кузьма, 2014), вказують на «специфіку структурно-граматичного рівня національної мови» і пропонують «розпізнати спільні й самобутні риси морфемної та словотвірної підсистем рідної мови, глибше зрозуміти їх реалізацію в конкретних умовах» (Бабій, Лісняк, 2006). Інколи автори виокремлюють якусь частину матеріалу під рубрикою *Запам'ятайте!* чи *Складні випадки* або доповнюють його методичним коментарем, який переважно містить додаткові теоретичні відомості з різних джерел і виконує насамперед допоміжну роль. Таке структурування, з одного боку, сприяє концентрації уваги з боку студентів на проблемних моментах у трактуванні явищ морфемного аналізу слів чи дослідження історії їхнього творення, а з іншого – опосередковано впливає на здатність студентів самим систематизувати навчальний матеріал, виокремлювати в ньому те, що викликає труднощі під час засвоєння теорії або під час практичного застосування знань.

Мета статті. Зважаючи на важливе місце, яке посідає курс із вивчення морфеміки і дериватології у навчальних програмах філологічних факультетів у вищих навчальних закладах, його роль у формуванні фахових компетентностей студентів другого курсу філологічного факультету ОП «Середня освіта. Українська мова та література» спеціалізації 014 01 «Середня освіта (Українська мова та література)» і водночас на недостатнє висвітлення особливостей його викладання в наукових і методичних виданнях відповідного спрямування, маємо на меті з'ясувати завдання, основні принципи, методи, прийоми навчання морфеміки і словотвору у ЗВО та звернути увагу на низку проблемних моментів під час опанування нормативного курсу «Сучасна українська літературна мова. Морфеміка і дериватологія».

Методи і методика дослідження. У статті використано метод лінгвістичного опису, порівняльного аналізу та спостереження для інтерпретації методів викладання морфеміки і словотвору у вищій школі та навчання будови слова і словотвору у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Навчання філологів ОП «Середня освіта. Українська мова та література» спеціалізації 014 01 «Середня освіта (Українська мова та література)», як зазначено в проєкті відповідного Стандарту вищої освіти, передбачає формування загальних і фахових компетентностей, серед яких здатність моделювати зміст навчання відповідно до обов'язкових результатів навчання учнів, розвивати в учнів критичне мислення, застосовувати наукові методи пізнання в освітньому процесі, використовувати інновації у професійній діяльності, здійснювати моніторинг власної педагогічної діяльності, навчатися впродовж життя (Стандарт вищої освіти. (Проєкт), 2024).

Вивчення морфеміки і словотвору у вищій школі є важливою частиною загального курсу сучасної української мови. Завдання курсу – аналіз закономірностей, які зумовили будову морфемної і словотвірної системи на синхронному зрізі. Усвідомлення основних положень курсу забезпечує всебічне розуміння явищ морфеміки і словотворення на сучасному рівні розвитку мовознавства, дотримання принципу науковості під час викладання української мови у закладах загальної середньої освіти. Адже компетентнісний підхід у навчанні – це основна складова сучасного навчального процесу у вищій школі.

Вивчаючи курс «Сучасна українська літературна мова. Морфеміка і дериватологія», студенти натрапляють на значні труднощі: низка морфонологічних явищ та історичні зміни (спрощення, ускладнення, перерозклад) в морфемній будові ускладнюють морфемне членування слів. Висвітлення дискусійних питань дериватології, зокрема діахронних і синхронних способів словотворення, визначення мотивувальних зв'язків похідних слів, питання множинної похідності та ін.

Курс «Сучасна українська літературна мова. Морфеміка і дериватологія» має загальнотеоретичні й практичні цілі. Компетентнісний підхід передбачає саме акцент на практичних навичках – повному графічно-описовому морфемному і словотвірному аналізі слова. Адже відповідний аналіз є маркером системних знань філолога, а в подальшому – визначником формування вмій, знань та навичок в учнів закладів загальної середньої освіти.

Упродовж вивчення морфеміки і дериватології викладач застосовує різні методи, зокрема описовий метод (прийоми систематизації, трансформації) буде поєднано зі структурним (вичленовування одиниць словотвірної системи), із конструктивним (моделювання словотвірних пар і словотвірних парадигм), з елементами порівняльно-історичного методу (прийоми хронологізації, внутрішньої реконструкції) для висвітлення фактів з історії мови і розкриття історичних, часом етимологічних причин явищ певного часового зрізу чи сучасного стану. Застосування загальнонаукових підходів індукції, дедукції і гіпотези; діахронного і синхронного підходів, а також методики проведення словотвірного аналізу з урахуванням структурно-семантичних особливостей словотворчого процесу на лекційних, практичних і самостійних заняттях реалізується завдяки пояснювально-ілюстративному, репродуктивному, науково-дослідницькому методам, методам тренувальних вправ, словесним і наочним прийомам.

Основний фах філолога спеціальності 014.01 – вчитель української мови та літератури в закладах загальної середньої освіти. Тому передусім студенти-філологи повинні орієнтуватися у відповідних модельних програмах для Нової української школи (НУШ). Як відомо, сьогодні існують дві модельні програми, у яких подано вивчення морфеміки і словотвору: «Модельна навчальна програма «Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти» (автори Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.) та «Модельна навчальна програма «Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти» (автори Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. В., Плівачук К. В., Попова Т. Д.).

Автори програм по-різному підходять до вивчення морфеміки і словотвору у закладах загальної середньої освіти.

Так, Голуб Н. Б. та Горошкіна О. М. пропонують вивчати будову слова (спільнокореневі слова й форми слова, спільнокореневі слова як засіб зв'язку речень у тексті, основа (корінь, суфікс, префікс) слова і закінчення, написання префіксів з-, зі-, с-, роз-, без-, пре-, при-, при-, правила написання букв е, и, і в суфіксах -ечок, -ечк, ичок, інн(я), -енн(я), инн(я), -ив(о), -ев(о), букви е, о, и в прикметникових суфіксах -ев-, -ов-, -ин-, -ін-, -ичн-, антонімічні префікси й суфікси, незмінні й змінні слова, складні слова) і словотвір (змінювання і творення слів, твірне слово, основні способи словотворення (префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний, безафіксний, складання основ (або слів), аббревіатури, перехід слів з однієї частини мови в іншу); творення і правопис складноскорочених слів; складні слова, сполучні о, е в складних слова, правопис складних слів разом, із дефісом, окремо, написання слів з пів; словотвірний ланцюжок; зміни приголосних під час творення слів (іменників із суфіксом -ин-(а) від прикметників на -ський, -цький; іменників із суфіксами -ств-(о), -зтв-(о), -цтв-(о); прикметників із суфіксами -ськ-, -цьк-, -зьк-; словотвірний розбір слова) разом із орфографією у 6 класі. В основу структури модельної програми покладено концентрично-спіральному будову, що «забезпечує поступове розширення й поглиблення мовних знань, системне, а не епізодичне» (Голуб, Горошкіна, 2023). Вивчення будови слова і словотвору у взаємозв'язку сприятиме реалізації основних принципів навчання – доступності, систематичності і логічної послідовності. У процесі такого навчання учні усвідомлюватимуть зв'язок будови слова і словотвору, розумітимуть використання засобів морфемного аналізу для словотвірного розбору.

Заболотний О.В., Заболотний В. В. вивчення будови слова і орфографії (поняття основи, закінчення, змінні і незмінні слова, корінь слова, спільнокореневі слова та форми слова, спільнокореневі слова як засіб зв'язку слів у реченні, префікс та суфікс, префікси і суфікси, які надають словам емоційної виразності, правопис значущих частин слова, написання префіксів пре-, при-, при-) пропонують для 5 класу, а словотвір та орфографію (змінювання і творення слів, похідні і непохідні слова, поняття про твірне слово, основні способи словотворення (суфіксальний, префіксальний, суфіксально-префіксальний, безафіксний, складання основ / слів, аббревіація, перехід слів з однієї частини мови в іншу) словотвірний ланцюжок, словотвірний розбір, зміни приголосних під час утворення слів, складні слова, сполучні голосні в складних словах, складноскорочені слова як різновид складання, правопис складних слів разом і з дефісом, написання з пів) – для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Отже, будову слова і словотвір учні вивчають у різних класах. Це безпосередньо пов'язано з реалізацією принципу доступності. Адже вивчення цих двох складових вимагає різного рівня узагальнення: вивчаючи будову слова, учні більше зосереджуються на вичленовуванні та аналізі конкретних морфем (значущих частин слова). Словотвірний аналіз, мета якого полягає у визначенні способу

словотворення конкретного похідного слова, вимагає зіставлення його з твірними у межах словотвірної пари для виявлення засобу словотворення. Окрім того, подання словотвору безпосередньо перед вивченням морфології, сприятиме більш повному усвідомленню творення різних частин мови.

Сучасний вчитель української мови в контексті Нової української школи потребує методичного забезпечення і нових теоретичних підходів у підготовці уроку мови, що, відповідно, вимагає новітніх методів і прийомів у підготовці фахівців для сфери базової освіти. Дотримання основних принципів навчання (наочності, системності, науковості, доступності, самостійності, послідовності) забезпечить фахову підготовку майбутніх учителів української мови.

Студенти спеціалізації 014.01 «Середня освіта (Українська мова та література)» як майбутні вчителі української мови у закладах загальної середньої освіти у процесі вивчення курсу «Морфеміка і дериватологія» повинні усвідомлювати, що вишівська програма курсу передбачає більш ґрунтовний аналіз складових морфеміки і дериватології. Одразу зазначимо, що функціонування у назві курсу поняття «дериватологія» пов'язане з традицією Львівської дериватологічної школи, адже Іван Ковалик подав чітку дефініцію цього терміна (Словотвір, 1979; Ковалик, 2007).

Компетентнісний підхід у викладанні фахових дисциплін полягає у формуванні загальних і фахових (спеціальних) компетентностей та реалізації відповідних результатів навчання. Учитель української мови – це філолог з базовими знаннями курсу «Сучасна українська мова», частиною якого є морфеміка і словотвір. Зрозуміло, що курс «Будова слова і словотвір» у закладах загальної середньої освіти вимагає більш традиційного підходу, проте учитель української мови повинен демонструвати академічні знання з освітньої галузі і володіти методиками і технологіями моделювання змісту навчання відповідно до обов'язкових результатів навчання учнів (Стандарт, 2024).

У процесі викладання курсу «Сучасна українська мова. Морфеміка і дериватологія» для студентів спеціалізації 014.01 «Середня освіта (Українська мова та література)» потрібно диференціювати складові, які безпосередньо стосуються вивчення курсу у закладах загальної середньої освіти. Лекційний матеріал, тематика і зміст практичних завдань повинні бути орієнтовані на базову освіту. На практичних заняттях студенти для цього можуть аналізувати модельні програми, подання теоретичного матеріалу в підручниках та змістове наповнення тренувальних вправ. На лекційних заняттях у процесі подання матеріалу необхідно подавати порівняльну характеристику обсягу і складових елементів вищої школи та базової освіти.

Сучасні виклики (пандемія, повномасштабна війна) вимагає більшого використання дистанційних форм та методів навчання морфеміки і словотвору. Широкі можливості використання цифрових ресурсів дає система електронного навчання Moodle – модульного об'єктно-орієнтованого динамічного навчального середовища, яке є вільно поширюваною системою управління навчальним контентом. Система електронного навчання дозволяє забезпечувати викладання навчальних курсів, отримувати інформацію та спілкуватися викладачам і студентам між собою незалежно від часу та місця знаходження, тобто створювати віртуальне навчальне середовище та керувати ним. Таку методику вивчення курсу запроваджено на кафедрі української мови Львівського національного університету імені Івана Франка, на платформі електронного навчання Moodle створено і атестовано електронний курс «Сучасна українська мова. Морфеміка і дериватологія» (Костів, Кузьма, 2024). Самостійна робота над індивідуальними проектами передбачає характеристику викладу програмового матеріалу у підручниках для базової освіти, аналіз тренувальних вправ з ілюстраціями.

Студенти спеціалізації 014.01 «Середня освіта (Українська мова та література)» для викладання курсу «Будова слова і словотвір» у закладах середньої освіти передусім повинні ознайомитися із складовими програми початкової школи (Шиян, 2022). Як відомо, більшість понять і термінів освітнього курсу «Будова слова і словотвір» (основа та закінчення, значущі частини основи слова: префікс, корінь, суфікс; спільнокореневі слова; уявлення про способи словотворення, складні слова) є предметом початкової освіти, тому завданнями базової освіти є не лише повторення, закріплення, а й поглиблення матеріалу, вивчення у більшому обсязі. Зокрема, не варто обмежуватись аналізом структури елементарних іменників та прикметників, як це здебільшого робилось на початковому етапі навчання, по-друге, частіше слід використовувати слова, у складових частинах яких відбулися певні звукові зміни (Методика, 2005, с. 190), що

допоможе чіткіше усвідомити структуру словотвірної ланцюжка та словотвірної пари. Отже, учитель моделюватиме й аналізуватиме лінгвальні одиниці в стандартних і нестандартних ситуаціях, що означатиме залучення для морфемного і словотворчого аналізів мовні одиниці різної частиномовної належності, з різними морфонологічними змінами.

У процесі роботи з темами «Будова слова і словотвір» перед вчителем виникає низка проблемних ситуацій. Необхідно диференціювати поняття «словозміна» і «словотворення», усвідомлювати зв'язки між словотворенням і лексикологією, фонетикою; розрізняти поняття про лексичне й граматичне значення під час вивчення будови слова і словотворення; зіставляти словотвірний розбір з морфемним; використовувати знання про будову слова і словотворення для вдосконалення орфографічних навичок (Методика, 2005, с. 191). Також у процесі вивчення будови слова і словотвору необхідно акцентувати на морфонологічних змінах: учні повинні розрізняти варіанти морфем, які виникають у процесі словозміни та творення.

Особливу увагу потрібно звертати на зв'язок будови слова і словотвору. Адже вичленовування значущих частин слова (морфем) безпосередньо пов'язано з процесами творення нових слів, тому знання про корінь як носій основного лексичного значення, закінчення, суфікс, префікс є необхідною передумовою для навчання словотвору.

З метою трансформації знань учнів в уміння й навички, тобто реалізації компетентнісного підходу доцільно використовувати систему тренувальних вправ. Передусім у підручниках (Онатій, Ткачук, 2023) для базової середньої освіти, побудованих за програмою НУШ, подано практичні завдання різного типу, пов'язані з будовою слова і словотвором та орфографією.

Так, у розділі «Будова слова. Орфографія» учні вивчають такі теми: «Основа слова. Закінчення», «Незмінні й змінні слова», «Корінь слова. Спільнокореневі слова й форми слова», «Префікс. Суфікс. Антонімічні префікси й суфікси», «Подвоєння на межі частин слова», «Подовження», «Написання префіксів з-(зі), роз-, без-», «Написання префіксів пре-, при-, при-», «Правила написання букв е, и в суфіксах -ечок, ичк, -ичок, ив(о), ев(о)». У теоретичному викладі подано поглиблене визначення закінчення та основи, кореня, спільнокореневих слів, префікса і суфікса, з'ясовано складне для учнів 6 класу питання про те, як саме визначати закінчення, особливо у тих випадках, коли у словах відбуваються чергування приголосних та голосних (дорога, біль, рука, нога), доступно пояснено поняття про нульове закінчення, частково подано поняття постфікса. Тренувальні вправи спрямовані на вироблення навичок та часто мають творчий характер (н-д. досліди подані сполучення слів та зроби висновок про те, навіщо словам потрібні закінчення; добери слова із відповідними закінченнями, прочитай речення з вигаданими словами, спробуй визначити закінчення, визнач, які з граматичних значень виражають наведені закінчення, від поданих іменників утворити назви осіб жіночої статі та допомогою суфіксів, запиши назви зображених об'єктів, добери до кожного якомога більше спільнокореневих,), хоча наявні і завдання традиційного змісту (поставити слова у відповідному відмінку, виділити закінчення). Поряд з цим поширені і традиційні вправи, зокрема випишіть із тексту або доберіть самостійно до запропонованого слова форми або спільнокореневі слова; доберіть слова, що складаються з певної кількості морфем; доберіть антоніми чи синоніми, що відрізняються від поданих слів лише префіксами; випишіть з тексту слова і заповніть таблицю (змінні і незмінні слова); вибрати зі списку слова і заповнити таблицю (слова з нульовим закінченням і слова без закінчення); обрати з переліку слово, яке відрізняється від інших значенням префікса чи суфікса; розібрати слова за будовою; зробити словотвірний розбір слів та ін.

Лінгводидакти пропонують такий поділ: морфемні вправи, що розвивають в учнів уміння визначати структуру слова (знайдіть (випишіть, підкресліть) слова, що мають префікси, суфікси (або певну структуру); позначте графічно частини слова; доберіть слова з певними суфіксами тощо (або з певною структурою); згрупуйте слова за наявністю в них різних префіксів (суфіксів, закінчень тощо); розберіть слова за будовою; визначте, у якому зі слів префікс (суфікс тощо) не виділяється.) і словотвірні вправи, що розвивають уміння встановлювати структурно-семантичні, зв'язки й визначати спосіб творення слова (визначте, від якого слова й за допомогою яких засобів утворене певне слово; складіть ланцюжок спільнокореневих слів (у порядку їх творення); визначте спосіб творення слова; доберіть спільнокореневі слова до запропонованого слова) (Методика, 2005, с. 191).

У сучасному освітньому процесі зростає частка завдань, які пов'язані з інформаційними технологіями. Під час вивчення будови слова і словотвору автори підручників часто

використовують завдання, які сприяють формуванню цифрової компетентності, зокрема, це тренувальні вправи із поданням відповідних QR-кодів; посилання на веб-сайти та ін.

Отже, дуже важливо, щоб кожна лекція і практичне заняття для студентів спеціалізації 014 01 «Середня освіта (Українська мова та література)» не тільки сприяли засвоєнню теоретичних засад трактування різних явищ мовної системи, а також обов'язково містили методичні коментарі щодо застосування набутих знань у практичній діяльності вчителя української мови. Важливим є знання змісту й наповнення шкільних підручників. Академічний виклад матеріалу має бути спрямований передусім на вироблення професійних педагогічних компетентностей, умінь формулювати проблему і шукати шляхів для її розв'язання. Методичний коментар повинен інформувати про зміст шкільних навчальних програм і підручників, давати відповіді на запитання, як саме той чи інший матеріал подавати учням, як, ґрунтовно володіючи академічними філологічними знаннями в царині морфеміки і дериватології, уміти логічно і доступно пояснити особливості, пов'язані передусім із морфемною будовою слова і словотвірною системою мови, а саме: з визначенням морфем у слові, похідністю і непохідністю, поняттям твірної основи і твірного слова, виділенням різних морфем (значущих частин) у слові, особливостями словотворення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Курс «Сучасна українська мова. Морфеміка і дериватологія» для спеціалізації 014.01 «Середня освіта (Українська мова та література)» забезпечує студентів-бакалаврів філологічного спрямування теоретичними відомостями, презентує найновіші досягнення науковців у морфеміці і дериватології, що сприяє креативності у самостійній роботі студентів, виробленню навичок до проведення власних наукових досліджень і керівництва учнівською пошуковою роботою. Усе це забезпечує формування ґрунтовної професійної підготовки майбутнього вчителя української мови в закладах загальної середньої освіти. З метою підвищення ефективності навчання й формування у студентів усвідомленого ставлення до розбудови майбутньої професійної компетентності від першого заняття курс необхідно супроводжувати методичним коментарем, основна мета якого навчити, як практично застосовувати набуті філологічні знання. Перспективним напрямом подальшого опрацювання досліджуваного питання вважаємо розвиток традиційних методів і прийомів та пошук ефективних новітніх підходів із застосуванням можливостей сучасних технологій під час вивчення морфеміки і словотвору, напрацювання нових навчальних та методичних матеріалів для вивчення морфеміки й словотвору у закладах вищої освіти, які забезпечують підготовку філологів-україністів для закладів загальної середньої освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Бабій, І. М., Лісняк, Н. І. (2006). *Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір: Навчальний посібник*. Тернопіль: Навчальна книга–Богдан.
- Білоус, М., Кузьма, І. (2014). *Морфеміка й дериватологія сучасної української літературної мови: Практикум для студентів українського відділення філологічного факультету*. Львів. Режим доступу: <https://philology.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/02/morfemika-i-derivatolohiia.pdf>
- Вакарюк, Л. О., Панцьо, С. Є. (2010). *Українська мова. Морфеміка і словотвір*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
- Вакарюк, Л., Панцьо, С. (1999). *Українська мова. Морфеміка і словотвір*. Тернопіль.
- Вакарюк, Л. О., Панцьо, С. Є. (2007). *Український словотвір у термінах: Словник-довідник*. Тернопіль: Джура.
- Вовченко, Г. І. (2023). *Прикладне українське мовознавство: морфемологія і дериватологія сучасної української літературної мови*. Ужгород.
- Горпинич, В. О. (1999). *Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія*. Київ: Вища школа.
- Ковалик, І. І. (2007). *Дериватологія (словотвір) як самостійна лінгвістична дисципліна та її місце у системі науки про мову*. Вчення про словотвір. Вибрані праці. Івано-Франківськ–Львів, 1, 170–236.
- Костів, О., Кузьма, І. (2024). *Сучасна українська літературна мова. Морфеміка дериватологія*. [Електронний ресурс]. Львів. Режим доступу: <https://e-learning.lnu.edu.ua/course/view.php?id=5132>
- Кулик, О. Д. (2019). *Мовленнєвий розвиток учнів основної школи в процесі вивчення словотвірної системи української мови: монографія*. Київ: Інтерсервіс.
- Лаврінець, О., Симонова, К. (2019). *Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія*. Київ: Києво-Могилянська Академія.

- Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах. Підручник для студентів філологічних факультетів університетів* (за ред. М. Пентилюк). (2005). Київ: «Ленвіт».
- Модельна навчальна програма «Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти»* (автори Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/27.11.2023/Ukr.mova.5-6-kl.Holub.Horoshkina.27.11.2023.pdf>
- Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти»* (автори Заболотний О. В., Заболотний В. В.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-roetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.mova.5-6-kl.Zabolotnyy.ta.in.14.07.21.pdf>
- Пономаренко, С. (2017). *Сучасна українська мова: Морфеміка. Дериwатологія. Морфологія*: навчальний посібник, відп. ред. О. В. Крутоголова. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили. Режим доступу: <https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/>
- Словотвір сучасної української літературної мови* (1979). Київ.
- Стандарт вищої освіти України (проект). Перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями)*. (2024). Київ. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/015-Profosvita-bakalavr.pdf>
- Типова освітня програма 3–4 клас* (автор Шиян, Р. Б.). (2022). Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/prohramy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Tyova.osvitnya.prohrama.3-4.Shyuan.pdf>
- Українська мова*. Енциклопедія. (2000). Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана.
- Українська мова. Підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти*. (автори Онатій А., Ткачук Т.) (2024). Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.

REFERENCES

- Babii, I. M., & Lisniak, N. I. (2013). *Suchasna ukrainska literaturna mova. Morfemika. Slovtvir : Navchalnyi posibnyk [Modern Ukrainian literary language. Morphemics. Word formation: a study guide]*. Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan [in Ukrainian].
- Bilous, M., & Kuzma, I. (2014). *Morfemika y deryvatolohiia suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy: Praktykum dlia studentiv ukrainskoho viddilennia filolohichnoho fakultetu [Morphemics and derivatology of the modern Ukrainian literary language: A workshop for students of the Ukrainian department of the Faculty of Philology]*. Lviv, Retrieved from: <https://philology.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/02/morfemika-i-deryvatolohiia.pdf> [in Ukrainian].
- Vakariuk, L., & Pantso, S. (2010). *Ukrainska mova. Morfemika i slovtvir [Ukrainian language. Morphemics and word formation]*. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan [in Ukrainian].
- Vakariuk, L., & Pantso, S. (1999). *Ukrainska mova. Morfemika i slovtvir. [Ukrainian language. Morphemics and word formation]*. Ternopil. [in Ukrainian].
- Vakariuk, L. O., & Pantso, S. Ye. (2007). *Ukrainskyi slovtvir u terminakh: Slovnyk-dovidnyk [Ukrainian word formation in terms: A dictionary reference]*. Ternopil : Dzhura [in Ukrainian].
- Vovchenko, H. I. (2023). *Prykladne ukrainske movoznavstvo: morfemolohiia i deryvatolohiia suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy [Applied Ukrainian Linguistics: Morphology and Derivatology of the Modern Ukrainian Literary Language: A Study Guide]*. Uzhhorod [in Ukrainian].
- Horpynych, V. O. (1999). *Suchasna ukrainska literaturna mova. Morfemika. Slovtvir. Morfolohiia. [Modern Ukrainian literary language. Morphemics. Word formation. Morphology]*. K. [in Ukrainian].
- Kovalyk, I. I. (2007). *Deryvatolohiia (slovtvir) yak samostiina linhvistychna dystsyplina ta yii mistse u systemi nauky pro movu [Derivatology (word formation) as an independent linguistic discipline and its place in the system of language science]*. *Vchennia pro slovtvir. Vybrani pratsi*. Ivano-Frankivsk–Lviv, I, 170–236. [in Ukrainian].
- Kostiv, O., & Kuzma, I. (2024). *Suchasna ukrainska literaturna mova. Morfemika deryvatolohiia [Modern Ukrainian literary language. Morphemics and derivatology]*. Retrieved from <https://e-learning.lnu.edu.ua/course/view.php?id=5132> [in Ukrainian].
- Kulyk, O. D. (2019). *Movlenniievi rozvytok uchniv osnovnoi shkoly v protsesi vyvchennia slovtvirnoi systemy ukrainskoi movy: monohrafiia [Speech development of primary school pupils in the process of studying the word-formation system of the Ukrainian language: a monograph]*. K.: Interservis [in Ukrainian].
- Lavrinets, O., Symonova, K. (2019). *Suchasna ukrainska literaturna mova. Morfemika. Slovtvir. Morfolohiia [Modern Ukrainian literary language. Morphemics. Word formation. Morphology]*. K.: Kyievo-Mohylianska Akademiia [in Ukrainian].

- Metodyka navchannia ukraïnskoi movy v serednikh osvïtnikh zakladakh. Pidruchnyk dlia studentiv filolohichnykh fakultetiv universytetiv [Methods of teaching the Ukrainian language in secondary educational institutions: a textbook for students of philological faculties of universities].* (2005). K. [in Ukrainian].
- Modelna navchalna prohrama «Ukrainska mova. 5–6 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity»* (avtory Holub N. B., Horoshkina O. M.). [Model curriculum 'Ukrainian Language. Grades 5–6' for general secondary education institutions (authors N. Holub, O. Horoshkina)] Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/27.11.2023/Ukr.mova.5-6-kl.Holub.Horoshkina.27.11.2023.pdf> [in Ukrainian].
- Modelna navchalna prohrama «Ukrainska mova. 5-6 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity»* (avtory Zabolotny, O. V., Zabolotnyi V. V.). [Model curriculum 'Ukrainian Language. Grades 5-6' for general secondary education institutions (authors Zabolotnyi O. V., Zabolotnyi V. V.)] Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.mova.5-6-kl.Zabolotnyy.ta.in.14.07.21.pdf> [in Ukrainian].
- Ponomarenko, S. (2017). *Suchasna ukrainska mova: Morfemika. Deryvatolohiia. Morfonolohiia: navchalnyi posibnyk [Modern Ukrainian language: Morphemics. Derivatology. Morphology: a study guide].* Mykolaiv: Vyd-vo ChNU im. Petra Mohyly, Retrieved from <https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/> [in Ukrainian].
- Slovotvir suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy.* (1979). [Word formation in the modern Ukrainian literary language]. K.: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Standart vyshchoi osvity Ukrainy (proiekt). Pershyi (bakalavrskyi) riven, haluz znan 01 Osvita/Pedahohika, spetsialnist 014 Serednia osvita (za predmetnymi spetsialnostiamy).* [Standard of Higher Education of Ukraine (draft). First (bachelor's) level, field of knowledge 01 Education/Pedagogy, specialty 014 Secondary education (by subject specialties)] Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/015-Profosvita-bakalavr.pdf> [in Ukrainian].
- Typova osvitnia prohrama, rozroblena 3-4 klas.* (avtor Shyian R. B.). [Typical educational programme for grades 3–4 (by R. B. Shian)] Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4_klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Shyian.pdf [in Ukrainian].
- Ukrainska mova. Entsyklopediia.* (2000). [Ukrainian language: Encyclopaedia]. K. : Vyd-vo «Ukr. entsykl» [in Ukrainian].
- Ukrainska mova. Pidruchnyk dlia 6 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity.* (avtory Onatii A., Tkachuk T.) (2023). [Ukrainian language. Textbook for 6th grade of general secondary education institutions]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan [in Ukrainian].

УДК 811.111-25.38

DOI <https://doi.org/10.24919/2518-1602.2024.9.6>

ВІДТВОРЕННЯ ОБРАЗНИХ ПОРІВНЯНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ САРИ ГЕЙВУД «КАКТУС»

СТЕФАНІЯ КРЕХОВЕЦЬКА,*студентка кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна, Львів) Stefaniia.Krekhovetska.mFLPLz.2023@lpnu.ua***ORCID:** <https://orcid.org/0009-0009-8908-7387>**Research ID:** KYR-0471-2024**СОЛОМІЯ АЛЬБОТА,***кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна, Львів) solomiia.m.albota@lpnu.ua***ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-3548-1919>**Research ID:** ABG-3959-2020

У статті досліджено проблеми та стратегії перекладу образних порівнянь з англійської мови на українську в романі Сари Гейвуд «Кактус». Основну увагу приділено тому, як зберігаються емоційні та стилістичні нюанси оригінального тексту, а також ефективності різних методів перекладу. Результати дослідження показують, що точний переклад образних порівнянь вимагає тонкого балансування між збереженням первинного значення та адаптацією до культурних особливостей цільової мови. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в аналізі образних порівнянь в інших літературних жанрах і творах.

Ключові слова: переклад, образні порівняння, стилістика, адаптація, українська мова, англійська мова.

REPRODUCING FIGURATIVE COMPARISONS IN THE UKRAINIAN TRANSLATION OF SARAH HAYWOOD'S NOVEL «THE CACTUS»

STEFANIYA KREKHOVETSKA,*Student at the Applied Linguistics Department, Lviv Polytechnic National University (Ukraine, Lviv) Stefaniia.Krekhovetska.mFLPLz.2023@lpnu.ua***SOLOMIIA ALBOTA,***PhD in Philology, Associate Professor at the Applied Linguistics Department, Lviv Polytechnic National University (Ukraine, Lviv) solomiia.m.albota@lpnu.ua*

This paper examines the challenges and strategies involved in translating figurative comparisons from English into Ukrainian using Sarah Haywood's novel «The Cactus» as a case study. The primary objective is to identify how the emotional and stylistic nuances of the original text are preserved and to analyze the effectiveness of various translation methods for figurative comparisons. The study reveals that accurate translation requires a nuanced approach that balances maintaining the original meaning with adapting to the cultural and linguistic specifics of the target language. The findings demonstrate that some strategies enable the preservation of the emotional impact and stylistic uniqueness of the original text, while others may compromise these aspects. The paper includes specific examples of translation to illustrate the effectiveness of different approaches. Future research could extend this study by comparing translation strategies across different literary genres and languages, as well as exploring the influence of cultural contexts on translation efficacy.

Key words: translation, figurative comparisons, emotional nuances, stylistics, adaptation, Ukrainian language, English language.

Постановка проблеми. Відтворення образних порівнянь у художньому перекладі є складним завданням, позаяк ці порівняння передають емоційну та стилістичну атмосферу твору. У романі Сари Гейвуд «Кактус» образні порівняння відображають культурний контекст і світогляд, що створює додаткові труднощі для перекладача через відмінності між англійською та українською мовами. Помилки у відтворенні цих порівнянь можуть спотворити авторський задум і знизити художню цінність перекладу. Отже, актуальною є проблема пошуку ефективних перекладацьких стратегій, які зберегли б змістову та емоційну насиченість образних порівнянь в українському перекладі роману.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз образних порівнянь здійснювали такі науковці, як А. Бен, А. Варшавська, О. Грипас, О. Донік, Х. Драйсаві, М. Заборна, Л. Малих, а їх переклад аналізували О. Молчко, Е. Фінік та інші. Сучасні дослідження перекладу компаративних одиниць (К. Мізін, Л. Назаренко) вказують на складнощі в передачі традиційних та індивідуально-авторських конструкцій.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики і перекладознавства відтворення образних порівнянь в англомовній поезії потребує особливої уваги через динамічний розвиток цього жанру літератури.

Зауважимо, що аналізу перекладу образних порівнянь в українському перекладі роману Сари Гейвуд «Кактус» мало. Проте відома значна кількість оглядів і відгуків на книгу Amanda Barrett, Tessa Altman та Норе Lee, що містять аналіз твору і стилістичних прийомів автора, включаючи образні порівняння.

Мета статті – дослідити процес відтворення образних порівнянь в українському перекладі роману Сари Гейвуд «Кактус», визначити ефективні перекладацькі стратегії та тактики, що забезпечують збереження змістової та емоційної насиченості оригіналу.

Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: 1) здійснити аналіз теоретичних джерел щодо перекладу образних порівнянь; 2) визначити основні структурні та стилістичні особливості образних порівнянь в англійському оригіналі роману «Кактус»; 3) дослідити перекладацькі стратегії та тактики, використані в українському перекладі роману; 4) проаналізувати приклади образних порівнянь в оригіналі та їхні українські відповідники, визначивши ступінь їхньої адекватності та художньої цінності.

Виклад основного матеріалу. Порівняння – фігура мови, яка зображує особу, предмет, явище чи дію через призму найхарактерніших ознак, властивих іншим об'єктам. У мовознавчій науці теорія порівняння як граматичної структури та стилістичного засобу добре розроблена, але існує певна термінологічна невизначеність. Терміни «порівняння», «порівняльна конструкція», «порівняльний зворот», «компаратив», «компаративна конструкція» відображають різні аспекти лінгвістичної природи порівняння (Луценко, 2021, с. 129).

Під час порівняння характеристик художніх порівнянь в англійській та українській мовах дослідники Т. Череповська та М. Падура виявили, що в українській мові більше структурних типів порівнянь, а в англійській – більше структурних форм порівняльних прикметників, які також є художніми (Черепанова, 2018).

Одним із найбільш дискусійних питань у лінгвістиці є компонентний склад порівняння. За А. Тарасовою, структурними компонентами порівняння є:

1. Назва предмета, який порівнюється з іншим предметом (предмет порівняння).
2. Назва предмета, з яким порівнюється перший предмет (порівняльна частина).
3. Назва ознаки, якості, дії, на яку спрямоване порівняння (основа порівняння) (Тарасова, 2015).

Існує також відмінність між логічним порівнянням і метафоричним порівнянням. При логічному порівнянні визначається ступінь подібності або відмінності подібних об'єктів з урахуванням усіх властивостей, якостей, ознак об'єктів, що порівнюються. Художнє порівняння розкриває невідомі, випадкові, індивідуальні, часткові ознаки, символи, явища через те, що відоме, типове, загальнолюдське, пізнаване засобами мови.

Порівняння виникло як засіб образотворчого та експресивного мистецтва завдяки перенесенню значення слова з однієї семантичної області до іншого слова, що представляє особу чи предмет з іншої тематичної семантичної області. Це перенесення відбувається за допомогою «третього члена» – спільної характеристики чи властивості двох порівнюваних значень, реалізованої як особливий пізнавальний або художній засіб.

У перекладі метафоричних компаративних структур зосереджуються проблеми, властиві самому перекладу. Завдання перекладача полягає в тому, щоб зберегти зміст та асоціації, щоб читачі цільового тексту відчували такий самий емоційний ефект, як і читачі оригінального тексту. Для цього необхідно зберегти складні семантичні структури. Адекватний переклад метафоричного порівняння означає повне збереження його інформативності.

Деякі стилістичні одиниці взагалі не підлягають перекладу, інші потребують значної трансформації, і лише невелика частка стилістично маркованих елементів у вихідному тексті отримує стандартний відповідник у перекладі. Образні порівняння, що використовуються в сучасній англійській поезії, відображають ставлення автора до довкілля та явищ, які вони описують.

Відтворення образних порівнянь у перекладі вимагає використання різноманітних перекладацьких трансформацій, у тому числі змін на мовному рівні. Це дає змогу перекладачу перетворити вихідний текст на цільову мову, зберігаючи його зміст, форму та стилістичне навантаження. Адаптивна стратегія метафоричного порівняння використовується для передачі структури особистих авторських світів, втілених у сучасній англійській поезії. Ці стратегії і тактики спрямовані на збереження змісту й образності твору. Вони включають експлікацію, елімінацію та ампліфікацію (Михайленко, 2012).

Експлікація як засіб перекладу полягає в розкритті значення лексичної одиниці вихідної мови за допомогою розгорнутих словосполучень, що пояснюють суттєві ознаки явища, яке позначається цією лексичною одиницею, тобто за допомогою її дефініції (визначення) на мову перекладу. Формат поетичного твору зазвичай не передбачає широкого застосування експлікації при його відтворенні в українському перекладі. Проте її використання є доцільним як засіб пояснення тих компонентів образу, які є далекими для українськомовного читача. Нижче наведено приклади образних порівнянь із використанням експлікації з книги Сари Гейвуд «Кактус», а також їх український переклад, що ілюструє цей метод:

«When my father sidled up to her desk one day and asked whether she would like to go for afternoon tea with him, she felt like a character in one of the silly romantic novels she continued to devour until the end of her life» (Haywood, 2018, p. 44). *«Коли батько спинився біля її столу і поцікавився, чи не погодиться вона піти з ним на чай, мати відчула себе героїнею одного з тих дурненьких любовних романів, які читала запоєм до кінця життя»* (Гейвуд, 2021, с. 58).

«and my acquaintances from school, university and work were all rushing like lemmings into marriage and parenthood» (Haywood, 2018, p. 53). *«Мої шкільні та університетські знайомі, як і співробітниця та співробітники, ринули в напрямку шлюбів та батьківства, ніби лемінги»* (Гейвуд, 2021, с. 73).

Ці приклади демонструють, як експлікація в перекладі допомагає зберегти і передати не лише значення, але й емоційний та образний зміст оригіналу.

Також в українському перекладі роману Сари Гейвуд «Кактус» спостережено використання елімінації, яка проявляється у вилученні певних компонентів образних порівнянь для адаптації тексту до особливостей української мови.

Наприклад, в оригінальному тексті *«If I allowed my brother to do so he'd end up leaving the ashes on a bus or in a betting shop, or would decide to scatter them somewhere completely inappropriate like a beer garden»* (Haywood, 2018, p. 75) порівняння «like a beer garden» підкреслює невідповідність місця для розвіяння праху. В українському перекладі це порівняння перетворюється на загальний образ «на терасі якогось пабу» (Гейвуд, 2021, с. 105), що зменшує специфічність і емоційну виразність оригіналу.

Іншим прикладом є фраза *«Then came the first wave of feminism, and that suddenly felt like a cop-out-no self-respecting princess would sell her soul by marrying a prince»* (Haywood, 2018, p. 164). Тут образ «selling her soul» у оригіналі передає сильний моральний контекст відмови від особистих переконань. Переклад, що звучить як *«Та прийшла перша хвиля фемінізму, і раптом це стало сприйматися як малодушність: жодна принцеса з дециєю самоповаги не відмовиться від свого «я» заради одруження з принцом»* (Гейвуд, 2021, с. 235) зменшує емоційну силу та точність образу.

Варто зазначити, що у процесі перекладу роману Сари Гейвуд «Кактус» спостережено використання ампліфікації, яка полягає в розширенні образних порівнянь додатковими лексичними елементами для точнішого передання сенсу та відповідності мовленнєвим нормам української мови.

Перший приклад демонструє ампліфікацію через уточнення образу: «*I expect my brother thinks I'll be so intimidated by his wrath that I'll roll over like a little lapdog*» (Haywood, 2018, p. 166). «Гадаю, брат очікував настільки налякати мене своїм гнівом, щоб я одразу задерла лапки вгору, як кімнатний песик» (Гейвуд, 2021, с. 237).

У цьому випадку оригінальний образ «like a little lapdog» був розширений у перекладі до «кімнатний песик». Додаткове слово «кімнатний» уточнює тип собаки, що підсилює образ і робить його більш виразним для українського читача, надаючи порівнянню більшу чіткість і конкретність.

Другий приклад показує ампліфікацію через додавання описових елементів: «*I was shaking like a leaf when I told her*» (Haywood, 2018, p. 249). «Коли я все їй розповідала, мене колотило, як від пропасниці» (Гейвуд, 2021, с. 357).

Оригінальне порівняння «shaking like a leaf» в українському перекладі доповнюється описом «як від пропасниці». Це розширення не лише уточнює ступінь хвилювання, але й додає описову деталь, яка допомагає створити більш виразний образ для українського читача.

Тож ампліфікація в українському перекладі роману «Кактус» дозволяє точніше передати сенс образних порівнянь, доповнюючи їх додатковими лексичними елементами, що робить текст більш зрозумілим і виразним у контексті української мови.

Зазначимо про приклади репродуктивних стратегій і тактик, зокрема лексико-семантичних і лексико-граматичних трансформацій, застосовані для збереження образності та точності в українському перекладі роману Сари Гейвуд «Кактус».

Першочергово нами було проаналізовано лексико-семантичні трансформації. Наприклад, диференціація значення виникає тоді, коли англійське слово має більш широку семантику, ніж українське. Наприклад, у реченні: «*many people, he said, wrongly assumed that spikes served only to ward off predators*» (Haywood, 2018, p. 169). «А багато хто ж, пояснив Роб, вважає, що колючки потрібні кактусам лише для відлякування тварин» (Гейвуд, 2021, с. 242). Слово «spikes» може мати різні переклади, але в контексті кактусів воно перекладається як «колючки», що підкреслює захисну функцію цієї рослини, аналогічно до захисної поведінки Сюзан.

Модуляція як перекладацька трансформація, полягає у заміні словникового еквіваленту контекстуальним. Наприклад, фраза «*Whenever you open yourself up to another person, same sex or opposite, you take the risk of being hurt*» (Haywood, 2018, p. 164) перекладена як «Ми ризикуємо, що нас скривдять, щоразу, коли відкриваємося іншій людині – байдуже, чоловікові чи жінці» (Гейвуд, 2021, с. 235). Тут заміна «same sex or opposite» на «чоловікові чи жінці» зберігає смисл, але адаптує його до українського контексту.

Конкретизація передбачає заміну слова з широким значенням у мові оригіналу на слово з вузьким значенням у перекладі. Наприклад, «*iron-willed, Teflon-coated*» (Haywood, 2018, p. 163) перекладено як «залізна воля, тефлонова броня» (Гейвуд, 2021, с. 234).

Лексико-граматичні трансформації включають зміни як на лексичному, так і на граматичному рівні. Наприклад, речення «*I was irritated by the sight of Lydia*» (Haywood, 2018, p. 13) в українському перекладі передано як «мене почала дратувати наша співробітниця Лідія» (Гейвуд, 2021, с. 14), що можна змінити на «Я була роздратована згадкою про Лідію».

Інтегральна трансформація об'єднує декілька елементів вихідного тексту в один елемент у перекладі. Наприклад, речення «*I made it over to the watercooler, where I was less than delighted to encounter Tom, a bouncy, recently joined administrative assistant, who still had evidence of a breakfast baguette in his luxuriant beard*» (Haywood, 2018, p. 13) перекладено як «Я рушила до кулера і без жодного задоволення зустріла там Тома, нестерпно жвавого нового помічника з адміністративних питань, у чий пишній бороді досі були помітні крихти від спожитого за сніданком багета» (Гейвуд, 2021, с. 13).

Ці приклади демонструють, як різні лексико-семантичні та лексико-граматичні трансформації допомагають зберегти образність і стиль оригінального тексту у перекладі, роблячи його зрозумілим та адекватним для українського читача.

Тобто, використання різноманітних репродуктивних стратегій і тактик у перекладі роману «Кактус» Сари Гейвуд дозволяє зберегти стилістичні та емоційні нюанси оригіналу, що сприяє кращому розумінню та сприйняттю тексту українськими читачами.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Аналіз перекладів образних порівнянь з роману «Кактус» Сари Гейвуд українською мовою показує, що перекладачі стикаються

з труднощами у збереженні стилістичних та культурних особливостей оригіналу. Основні проблеми виникають при передачі образності та емоційного забарвлення порівнянь, які часто глибоко вкорінені в культурному контексті мови-оригіналу. Успішний переклад вимагає високого рівня володіння мовами і знання культурних реалій.

Більшість перекладів зберігають стилістичні прийоми, такі як метафори і гіперболи, що підтримує цілісність образів. Проте, деякі переклади можуть бути спрощені або змінені через культурні відмінності або складнощі в передачі стилістичних елементів.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в аналізі образних порівнянь в інших літературних жанрах і творах, у вивченні впливу культурних відмінностей на переклад, а також у розробці рекомендацій для перекладачів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Гейвуд, С. (2021). *Кактус: роман* / Сара Гейвуд; переклад з англ. Олександра Михельсона. Львів: Видавництво Старого Лева. 424 с.
- Луценко, Р. І. (2021). Адаптивні стратегії відтворення образних порівнянь (на матеріалі перекладних версій англійськомовної поезії). *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. № 9, с. 129–135. DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.19>.
- Михайленко, О. О. (2012). Прийом перекладу як один з основних елементів техніки перекладу. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. № 13 (248). С. 201–208.
- Тарасова, А. В. (2015). До питання феномену порівняння. Семантичний аспект у вивченні англійських компаративних фразеологізмів. *Англїстика та американїстика*. № 12. С. 44–50.
- Череповська Т. В., Падура М. Ф. (2011). Художнє порівняння в контрастивному аспекті. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького*. № 4 (3). С. 28–32.
- Haywood S. (2018) *The cactus*. Hodder & Stoughton. 384 p.

REFERENCES

- Haywood, S. (2021). *Kaktus [Cactus]: novel* / Sarah Haywood; translated from English by Oleksandr Mykhelson. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva. 424 p. [in Ukrainian].
- Lutsenko, R. I. (2021). Adaptive strategies for reproducing figurative comparisons (based on the material of translated versions of English-language poetry). *Naukovyi zhurnal Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiedialnosti «Lvivskiy filolohichnyi chasopys»*, no. 9, pp. 129–135. DOI: <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.19> [in Ukrainian].
- Mykhailenko, O. O. (2012). Priyom perekladu yak odyin z osnovnykh elementiv tekhniky perekladu [Translation technique as one of the main elements of translation]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, no. 13 (248), pp. 201–208 [in Ukrainian].
- Tarasova, A. V. (2015). Do pytannia fenomena porivniannia. Semantychnyi aspekt u vyvchenni anhliiskykh komparatyvnykh frazeolohizmiv [On the issue of the phenomenon of comparison. Semantic aspect in the study of English comparative idioms]. *Anhlistyka ta amerykanistyka*, no. 12, pp. 44–50 [in Ukrainian].
- Cherepovska, T. V., Padura, M. F. (2011). Khudozhnye porivniannia v kontrastivnomu aspekti [Artistic comparison in a contrastive aspect]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii imeni S. Z. Hzytskoho*, no. 4 (3), pp. 28–32 [in Ukrainian].
- Haywood, S. (2018). *The Cactus*. Hodder & Stoughton. 384 p. [in English].

УДК 811.161.2'373.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2518-1602.2024.9.7>

УКРАЇНСЬКА АНТРОПОНІМІЯ XVII СТ. У МАЛОВІДОМОМУ ТУРЕЦЬКОМУ ІСТОРИЧНОМУ ДЖЕРЕЛІ. IX

ЗОРЯНА КУПЧИНСЬКА,*доктор філологічних наук, професор кафедри української мови імені професора Івана Ковалика, Львівський національний університет імені Івана Франка (Україна, Львів) kupchynska@gmail.com***ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-0000-0345>**Researcher ID:** F-6906-2019

*Статтю присвячено дослідженню українських антропонімів XVII ст., які засвідчені в маловідомому турецькому історичному джерелі «Дефтер Муфассал 1681 року». Простудійовано власні назви людей у межах **М – Mavrunejko**. Антропоніми, що репрезентовані в «Дефтері», свідчать про їхню архаїчність, адаптацію запозичених імен на україномовному ґрунті. З 91 дослідженої назви засвідчено такі, які: поширені і сьогодні на рівні власних імен людей і прізвищ; мають відмінності зі сучасними відповідниками на фонетичному рівні; не виявлені на сучасному етапі, знаходимо їх у похідних назвах. У результаті розвідки було встановлено особливості антропонімії, що виділена з турецької пам'ятки «Дефтер Муфассал 1681 року», зокрема це історичне джерело засвідчує функціонування прізвищевих назв в Україні на кінець XVII ст., репрезентований список антропонімів у межах **М – Mavrunejko** підтверджує, що у XVII ст. існував обширний реєстр запозичених власних імен, які адаптувалися на українському мовному ґрунті; законстатовано великий спектр різноманітних суфіксів, за допомогою яких творилися похідні імена/прізвиська/прізвищевої назви.*

Ключові слова: антропонімія, запозичені імена, твірні основи, власні назви людей, «Дефтер Муфассал 1681 року».

UKRAINIAN ANTHROPONYMS OF THE 17TH CENTURY IN A LITTLE-KNOWN TURKISH HISTORICAL SOURCE. IX.

ZORIANA KUPCHYNSKA,*Doctor of Philology, Professor at the Department of Ukrainian Language named after Professor Ivan Kovalyk, Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine, Lviv) kupchynska@gmail.com*

*The article is intended to study Ukrainian anthroponyms of the 17th century, which are recorded in the little-known Turkish historical source “Defter Mufassal of 1681”. The proper names of people within **M – Mavrunejko** have been investigated into. The objective of the article is to analyze the proper names recorded in “Defter Mufassal of 1681”. To achieve the objective, the following tasks are defined: 1) to separate Ukrainian anthroponyms of the 17th century in the little-known Turkish historical source “Defter Mufassal of 1681”; 2) to analyze the proper names of people and compare them with the modern Ukrainian anthroponymicon; 3) to identify those onyms that are not recorded at the present stage. Ancient anthroponyms, extracted from a historical source, are an additional source of the anthroponymicon, which functioned in the territory of Ukraine in the 17th century. The proper names of the people entered into “Defter Mufassal of 1681” testify to the antiquity of such onymic formations, the adaptation of borrowed names on Ukrainian-language grounds. Summarizing the above, one can say that of the 91 names within **M – Mavrunejko** there are those that: are common today at the level of proper names of people and surnames; have differences with modern equivalents at the phonetic level; are not detected at the present stage, but they can be found in derived names. The practical value of the article is that the discovered and analyzed proper names of people supplemented the All-Slavic anthroponymicon. As a result of the investigation,*

the peculiarities of anthroponyms isolated from the Turkish monument “Defter Mufassal of 1681” have been established. In particular, this historical source testifies to the functioning of family names in Ukraine in the late 17th century. The represented list of anthroponyms within M – Mavrunejko confirms that there was an extensive register of borrowed proper names, which were adapted on the Ukrainian language basis; a wide range of suffixes with the help of which derived names/family names were created have been established.

Key words: *anthroponymy, borrowed names, creative stem, proper names of people, «Defter Mufassal (ca. 1681)».*

Постановка проблеми. Серед завдань ономастики є формування повного індексу антропонімів, які представлені в українському онімному просторі в діяхронії і на сучасному етапі. Поява нових джерел інформації, зокрема історичної пам’ятки XVII ст. «Дефтера Муфассала 1681 року», дає можливість простудіювати твірні основи антропонімів, які виявлені у ньому, проаналізувати суфікси, за допомогою яких адаптовувалися антропоніми. Статтю присвячено дослідженню українських антропонімів XVII ст., які засвідчені в маловідомому турецькому історичному джерелі «Дефтері Муфассалі 1681 року».

Аналіз досліджень. Ця розвідка є продовженням низки студій автора: Українська антропонімія XVII ст. у маловідомому турецькому історичному джерелі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Філологія.* Ужгород, 2021. Вип. 1(45). С. 281–289. Українська антропонімія XVII ст. у маловідомому турецькому історичному джерелі. II. *Мовознавча комісія НТШ. З історії людей та ідей.* Львів – Варшава – Альберта, 2023. С. 221–242. Українська антропонімія XVII ст. у маловідомому турецькому історичному джерелі. III. *Студії з ономастики та етимології.* 2021–2022 / Відп. ред. В. П. Шульгач. Київ, 2022. С. 118–132. Українська антропонімія XVII ст. у маловідомому турецькому історичному джерелі. IV. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.* Вип.1 (47). 2022. С. 167–179. Купчинська З.О. Українська антропонімія XVII ст. у маловідомому турецькому історичному джерелі. VI. *Студії з ономастики та етимології.* 2023–2024 / Відп. ред. В.П. Шульгач. Київ, 2024. С. 68–87. Крім цього, є статті, які представляють онімкон «Дефтера Муфассала 1681 року»: Власні назви мартологів «Дефтера Муфассала 1681 року»: характеристика твірних основ. *Вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.* Вип. 2(50). 2023. С. 272–279. Дефтер Муфассал 1681 року – унікальне джерело українського онімкону. *Студії з ономастики та етимології.* 2019–2020 / Відп. ред. В.П. Шульгач. Київ, 2021. С. 124–144.

Мета статті. У цій розвідці простудійовано власні назви людей лише у межах **M – Mavrunejko**. Метою статті є аналіз власних назв, засвідчених у «Дефтері Муфассалі 1681 року». Щоб досягти мети, визначено такі завдання: 1) виокремити українські антропоніми XVII ст. з «Дефтера Муфассала 1681 року»; 2) провести аналіз власних назв людей та порівняти їх із сучасним українським антропоніміконом; 3) виявити ті оніми, які на сучасному етапі не зафіксовані. Давні антропоніми, виокремлені з історичного джерела, – додаткове джерело антропонімікону, який функціонував на території України в XVII ст. Власні назви людей, що репрезентовані в «Дефтері Муфассалі 1681 року», свідчать про давність таких онімних утворень, адаптацію запозичених імен на україномовному ґрунті. Виявлені та проаналізовані власні назви людей поповнили загальнослов’янський антропонімікон. Розвідка репрезентує особливості антропонімії, що виділена з турецької пам’ятки «Дефтер Муфассал 1681 року» (Dariusz Kołodziejczyk. *The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681). Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamaniçe. Part I: Text, Translation, and Commentary / Dariusz Kołodziejczyk.* – Kyiv – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 2004. 672 p., 6 maps.), зокрема це історичне джерело засвідчує функціонування прізвищевих назв в Україні на кінець XVII ст., репрезентований список антропонімів у межах **M – Mavrunejko** підтверджує, що у XVII ст. існував обширний реєстр запозичених власних імен, які адаптувалися на українському мовному ґрунті; законстатовано великий спектр різноманітних суфіксів, за допомогою яких творилися похідні імена/прізвиська/прізвищеві назви.

Виклад основного матеріалу.

Mabris [92] (*Мабріс/*Мабрис < Мабр + -іс/-ис (пор. Матис, Парис (Редько, 2023, с. 276)) < Мавр, Маврій, Мавродій (Трійняк, 2005, с. 203–204). Такий антропонім втрачено.

Маç [21, 39, 60, 141, 147, 149, 151, 160, 334, 351] (*Мач/Мац(ь/ьо) (Трійняк, 2005, с. 220–222 < Матвій). Варіант антропоніма Мач не зберігся до сьогодні, а носіїв прізвища Мац є понад 300 <https://ridni.org/karta>.

Maçenko [94] (Маченко/Маценко (Редько, 2007, с. 670) < Мач/Мац + -енко (пор. Хоменко, Якименко (Редько, 2023, с. 256) < Матвій. Можливий зв'язок антропоніма Маченко з власною назвою Мак, яка походить від ап. мак). Обидва прізвища функціонують на території сучасної України (Маценко – 2419 од.; Маченко – 4 од.) <https://ridni.org/karta>.

Maçko [38, 118, 121–22, 163, 186, 237] (Мачко/Мац(°)ко (Редько, 2007, с. 671) < Мач/Мац(°) + -к(о) (пор. Андрушко, Антошко (Редько, 2023, с. 288) < Матвій. Цілком можливо, що власна назва Мачко пов'язана з ап. мак або ж Макавей/Маковій (Трійняк, 2005, с. 206)). Обидва варіанти зафіксовано в сучасному антропоніміконі.

Maçulenko [60] (Мачуленко/*Мацуленко (< Мачул(а)/Мацул(а) + -енко (пор. Мотренко, Настенко (Редько, 2023, с. 256) < Мач/Мац + -ул(а) (пор. Ганул, Мікул (Редько, 2023, с. 309) < Матвій). На сьогодні прізвище Мачуленко функціонує (62 од.), а Мацуленко – занепало <https://ridni.org/karta>.

Mahsim [17] (Максім/Максим < Максим). Антропоніми Максим/Максим функціонують на сучасному етапі і як імена, і як прізвища.

Mahsin [53] (Максін(м)/Максин(м), правдоподібно, що цей запис не є коректним, тому вважаємо, що Максим/Максим < Максим).

Makalenuk [185] (*Макалену(ю)к < Макалень + -ук (пор. Проценюк, Савчук (Редько, 2023, с. 303) < Макал(о) + -ень (пор. Крутень, Мелень ((Редько, 2023, с. 259)), Можливо, у джерелі не зовсім коректний запис, тому можна розглядати і як Макаренюк (< Макар). Такий антропонім на сьогодні не виявлений, але є споріднені, які свідчать про існування в минулому спільної твірної основи (Макаленко, Макаленда) <https://ridni.org/karta>.

Makanenko [71] (*Маканенко (< Макан + -енко (пор. Макаренко, Максименко (Редько, 2023, с. 254) < Мак + -ан (пор. Климан, Костан (Редько, 2023, с. 233) < Макавей/Маковій (Трійняк, 2005, с. 206) або Мокій (пор. Макій, Макійко (Трійняк, 2005, с. 241)). На сьогодні цей антропонім втрачено.

Makar [20, 48, 145, 160] (Макар (Редько, 2007, с. 636) < Макар). На території сучасної України зафіксовано 3620 носіїв такого прізвища <https://ridni.org/karta>.

Makara [103, 126] (Макара (Редько, 2007, с. 637) < Макара (Трійняк, 2005, с. 205)). Сьогодні зафіксовано 861 носій такого прізвища <https://ridni.org/karta>.

Makarıl-aliyıcık [97] Такий запис викликає відповідні роздуми. Можливо, маємо відчитати або *Макари(і)л(ь)чи(і)к, або *Макарійчи(і)к: 1) Макари(і)л(ь)чи(і)к < Макари(і)л(ь)ко + ік/-ик (пор. Лукашик, Луцик (Редько, 2023, с. 268)) < Макари(і)л(ь) + -к(о) (пор. Тихінко, Філько (Редько, 2023, с. 289)) < Макар + -іл(о)/-ил(о) (пор. Профатило, Марчило (Редько, 2023, с. 273)) < Макар; 2) Макарійчи(і)к < Макарійк(о) + ік/-ик < Макарій + -к(о) < Макар + -ій (пор. Кузій, Павлій (Редько, 2023, с. 282)) < Макар. Такі антропоніми втрачено, однак є чимало споріднених <https://ridni.org/karta>.

Makarımçık [125] (*Макарімчік/*Макаримчик < Макарімко/Макаримко + -ік/-ик (пор. Данилик, Йосик (Редько, 2023, с. 268)) < Макарім/Макарим + -к(о) (пор. Степанко, Сташко (Редько, 2023, с. 289)) < Макар + -ім/-им (пор. Будим, Сулим (Редько, 2023, с. 274)) < Макар, Макарій). Обидва антропоніми втрачено.

Makarıyıcık [218] (*Макарійчік/*Макарійчик < Макарійко + -ік/-ик (пор. Петрик, Прокопик (Редько, 2023, с. 268)) < Макарій + -к(о) (пор. Юрко, Янко (Редько, 2023, с. 289)) < Макарій). Такі антропоніми не збереглися.

Makaruneç [101] (*Макарунеч/*Макарунець < Макарун + -еч/-ець (пор. Іванець, Климець (Редько, 2023, с. 289)) < Макар + -ун (пор. Павлун, Левун (Редько, 2023, с. 311)) < Макар/Макарій). Нам не вдалося виявити такі антропоніми на сучасному етапі.

Makas [268] (Макас < Мак + -ас (пор. Ханас, Федас (Редько, 2023, с. 237)) < Макавей/Маковій (Трійняк, 2005, с. 206)). Таке прізвище функціонує на сьогодні, є похідні (Макась, Макаса, Макасюк, Макасей, Макасевич) <https://ridni.org/karta>.

Makiy [20, 38, 55, 81, 230] (Макій (пор. Макей, Мокій (Редько, 2007, с. 638)) < Мокій (пор. Макій, Макійко (Трійняк, 2005, с. 241) або Макавей/Маковій (Трійняк, 2005, с. 206)). На сьогодні є 203 носії такого прізвища <https://ridni.org/karta>.

Makoveriç [237] (*Маковеріч/*Маковерич. Назва затемнена, можливо, погано записана. Про її адаптацію до української антропонімної системи свідчить суфікс -ич. Правдоподібно, твірна основа пов'язана з іменем Маковій. Обидва варіанти власного імені втрачено.

Makoviç [254] (*Маковіч/Макович < Мак + -овіч/-ович < Мокій (пор. Макій, Макійко (Трійняк, 2005, с. 241) або Макавей/Маковій (Трійняк, 2005, с. 206)). Прізвище Макович є в сучасному антропоніміконі, а варіант Маковіч втрачений, хоч від нього функціонує похідне Маковічук <https://ridni.org/karta>.

Maksim [16–20, 31, 39, 50, 53, 57–60, 64–66, 71–72, 76,77, 81, 88, 90, 93–94, 96–99, 104–05, 108, 113–14, 118–19, 122, 126, 128–29, 132–34, 137, 147, 154–60, 162, 164, 175, 181, 188, 198, 215, 218, 228, 233–34, 236, 241–42, 248–49, 253, 260, 267, 283, 268, 298, 300–01, 308, 311–13, 315, 322, 330, 332–33, 343–44, 346, 350, 354, 358, 361] (Максім/Максим < Максим/Максим (Трійняк, 2005, с. 206)). Обидва варіанти цього антропоніма функціонують і як прізвище, і як ім'я.

Maksud [131] (Максуд – татарське чоловіче ім'я <https://web.archive.org/web/20230309213956>. Очевидно, що таке запозичення потрапило в український антропонімікон XVII ст. як прізвисько). Таке прізвище зафіксоване на території України (11 од.), є похідні <https://ridni.org/karta>.

Malenkiy [100] (Мален(ь)кій/Мален(ь)кий < маленький). І Маленкий, і Маленький засвідчені на сучасному етапі <https://ridni.org/karta>.

Malhanenko [75] (*Малханенко < Малхан + -енко (пор. Супруненко, Тарасенко (Редько, 2023, с. 255)) < Малх + -ан (пор. Костан, Федан (Редько, 2023, с. 233)) < Малх (Трійняк, 2005, с. 207)). Такий антропонім втрачено.

Malih [159] (Маліх/Малих (Словник прізвищ, 2002, с. 224) < 1) Мал + -іх/-их (пор. Ваврих, Гаврих (Редько, 2023, с. 277)) < Мал, Малей (Трійняк, 2005, с. 207); 2) помилковий запис імені Малх (Трійняк, 2005, с. 207); 3) родовий належності від Малі (Малий, Мала) (див. Редько, 2023, с. 277). На сьогодні є 511 носіїв прізвища Малих і 9 носіїв – Маліх <https://ridni.org/karta>.

Man [74, 107, 155, 180] (Ман(ь/о) (Трійняк, 2005, с. 209) < Мануїл/Мануйло). На сьогодні маємо 164 носії такого прізвища <https://ridni.org/karta>.

Manak [144] (Манак < Ман + -ак (пор. Андрійчак, Тодорак (Редько, 2023, с. 226)) < Мануїл/Мануйло). На сьогодні функціонує таке прізвище і його похідні (Манака, Манакин, Манако, Манаков) <https://ridni.org/karta>.

Mançul [155] (Манчул (Словник прізвищ, 2002, с. 226) /*Манцул < Манч(к)о/Манц(ь/о)? + -ул (пор. Мікул, Радул (Редько, 2023, с. 309)) < Мануїл/Мануйло). У сучасному антропоніміконі засвідчено прізвище Манчул (79 од.), варіанта Манцул нам не вдалося виявити, але сьогодні маємо похідний антропонім Манцулич (36 од.) <https://ridni.org/karta>.

Mançuleç [42] (*Манчулеч/*Манчулець/*Манчулеч/*Манчулець < Манчул /Манцул + -еч/-ець (пор. Мусієць, Павелець (Редько, 2023, с. 264)) < Манч(к)о/Манц(ь/о)? + -ул (пор. Мікул, Радул (Редько, 2023, с. 309)) < Мануїл /Мануйло). Жодного з фонетичних варіантів антропонімів на сьогодні не зафіксовано.

Mançur [54] (Манчур (Редько, 2007, с. 651)/*Манцур < Манч(к)о/Манц(ь/о)? + -ур (пор. Стефура, Яцура (Редько, 2023, с. 313)) < Мануїл/Мануйло). На сьогодні зафіксовано 173 носії прізвища Манчур, однак фонетичний варіант Манцур не зберігся, хоч маємо в сучасному антропоніміконі похідні саме від нього (Манцуров) <https://ridni.org/karta>.

Mandan [153] (Мандан (< Манд(а) + -ан (пор. Козлан, Орлян (Редько, 2023, с. 233)) < 1) найбільш імовірно, що від турецького ап. manda – жуйна тварина з кольором шкіри, близьким до чорного, і довгою рідкісною шерстю (<https://sozluk.gov.tr/>); 2) ап. мандель – м'яра при складыванні снопов, горстей конопли (Словарь української мови, 1907, II, с. 404). Таке прізвище має сьогодні п'ятьох носіїв <https://ridni.org/karta>.

Manduro [171] (*Мандуро < можливо, від Мантурій, Мартирій <http://litopys.org.ua/novglet/novgdod04.htm>). В сучасному українському антропоніміконі нам не вдалося зафіксувати таке прізвище, однак функціонує його фонетичний варіант – Мандур (59 носіїв) <https://ridni.org/karta>.

Maneç [169] (*Манеч/Манець (пор. Манецький (Словник прізвищ, 2002, с. 224)) < Ман + -еч/-ець (пор. Климець, Пилипець (Редько, 2023, с. 264)) < Мануїл/Мануйло). Прізвище Манець функціонує і сьогодні, а Манеч – занепало. Можливо, збереглося у фонетичному варіанті Манич (433 носії) <https://ridni.org/karta>.

Manenko [43, 74, 88–89, 96–97, 119, 150, 153, 155] (Маненко < Ман + -енко (пор. Мироненко, Михайленко (Редько, 2023, с. 254)) < Мануїл/Мануйло). Антропонім зберігся.

Manilko [88] (Манілко/*Манилко < Маніл(о)/Манил(о) + -к(о) (пор. Стецько, Титко (Редько, 2023, с. 289)) < Ман + іл(о)/ил(о) (пор. Іванило, Марчило (Редько, 2023, с. 273)) < Мануїл/Мануйло). Прізвище Манілко функціонує на території сучасної України, а фонетичний варіант Манилко втрачено.

Manilo [91, 95, 110, 241, 328–29, 332, 340] (Маніло/Манило (Редько, 2007, с. 650) < Ман + іл(о)/ил(о) (пор. Гречило, Пуцило (Редько, 2023, с. 273)) < Мануїл /Мануйло). 94 носії прізвища Манило є на сучасному етапі, а Маніло має 420 носіїв <https://ridni.org/karta>.

Mano [38] (*Мано (пор. Маньо (Трійняк, 2005, с. 209)) < Ман + -(')о (пор. Стасьо, Федьо (Редько, 2023, с. 291)) < Мануїл/Мануйло). Варіант Мано на сьогодні втрачено, а Маньо має 99 носіїв <https://ridni.org/karta>.

Mantem [361] (*Мантем – назва затемнена, на території України сьогодні на зафіксована.

Manuçurenko [168] (*Манучуренко/*Мануцуренко < Манучур/Мануцур + -енко (пор. Зінченко, Іваненко (Редько, 2023, с. 254)) < Мануч(а)/Мануц(а) + -ур (пор. Стахура, Федюра (Редько, 2023, с. 313)) < Ман + уч(а)/-уц(а) (пор. Юркуц, Боруца (Редько, 2023, с. 318)) < Мануїл/Мануйло). Обидва варіанти втрачено.

Manul [328] (Манул < Ман(ь/ьо) (Трійняк, 2005, с. 209) + -ул (пор. Ганул, Мікул (Редько, 2023, с. 309)) < Мануїл/Мануйло). Засвідчення ХХ ст.: О. Д. Манул (1915–1950, Радянський Союз) <https://ridni.org/karta>.

Manula [63] (Манула < Ман(ь/ьо) (Трійняк, 2005, с. 209) + -ул(а) (пор. Савула, Стецула (Редько, 2023, с. 309)) < Мануїл/Мануйло). На сьогодні є один носій такого прізвища <https://ridni.org/karta>.

Manulenko [90] (Мануленко < Манул(а) + -енко (пор. Михайличенко, Науменко (Редько, 2023, с. 254)) < Ман(ь/ьо) (Трійняк, 2005, с. 209) + -ул(а) (пор. Марфула, Стецула (Редько, 2023, с. 309)) < Мануїл/Мануйло). Засвідчено 47 носіїв цього прізвища <https://ridni.org/karta>.

Marçelik [40] (*Марчелік/*Марчелик/*Марцелік/*Марцелик < Марчел(а)/ /Марцел(а) + -ік/-ик (пор. Наумчик Прокопик (Редько, 2023, с. 268)) < Марч(к) /Марц(ьо) (пор. Трійняк, 2005, с. 216)) + -ел(а) (пор. Куцела, Мацела (Редько, 2023, с. 252)) < Марко). На сьогодні ці власні назви не засвідчені в українському антропоніміконі, однак є такі фіксації: Josip Marcelic (1905–1995), Wladislaw Marchelik (1882–1945) <https://ridni.org/karta>.

Marçenko [118, 249] (Марченко/Марценко < Марч(к)/ Марц(ьо) (пор. Трійняк, 2005, с. 216)) + -енко (пор. Мусієнко, Науменко (Редько, 2023, с. 254)) < Марко). В сучасному українському просторі прізвище Марченко дуже частовживане (44273 од.), а Марценко – лише 77 носіїв <https://ridni.org/karta>.

Marçisiy [308] (*Марчісій/*Марцісій < Марчіс/Марціс + -ій (пор. Дацій, Карпій (Редько, 2023, с. 282)) < Марк(о)/Марець + -іс/-ис (пор. Матис, Парис (Редько, 2023, с. 276)) < Марко). Обидва варіанти антропоніма занепали, однак є споріднені: Марчис, Марціс, Марчис, Марцісь <https://ridni.org/karta>.

Marçin [27, 36, 75, 77, 186, 333, 359] (Марцін (Редько, 2007, с. 659)/Марчін < можливо, від польського Marcin (Kołodziejczyk, 2004, с. 561)). Обидва варіанти сьогодні функціонують як прізвища <https://ridni.org/karta>.

Mardaliy [172] (*Мардалій < Мардарій (Трійняк, 2005, с. 210)). На сьогодні саме такий варіант антропоніма не зберігся, але маємо похідні: Мардалюк, Мардаль, Мардалієв <https://ridni.org/karta>.

Mardariy [106] (Мардарій < Мардарій (Трійняк, 2005, с. 210)). Зафіксовано 7 носіїв такого прізвища <https://ridni.org/karta>.

Mardolnıçe [101] (*Мардолніче/*Мардолинець? < Мардолін/Мардолин + -іч(е)/ец(ь) (пор. Іванець, Климець (Редько, 2023, с. 264)) < Мардол + -ін/-ин (пор. Парасин, Фенин (Редько, 2023, с. 193)) < Мард + -ол(а) (пор. Верхол, Гушол (Редько, 2023, с. 294)) < Мардарій). Обидва варіанти втрачено.

Mardorik [142] (*Мардорік/*Мардорик < Мардор (пор. Мардар (Трійняк, 2005, с. 210) + -ік/-ик (пор. Васик, Гнатик (Редько, 2023, с. 268)) < Мардарій). Обидва варіанти не збереглися.

Maredas [169] (*Маредас < Маред + -ас (пор. Демидас, Юрас (Редько, 2023, с. 236) < 1) Маред? < Мардарій; 2) Мар (Трійняк, 2005, с. 216) + -ед(а) < Марко). Прізвища Маредас нам не вдалося зафіксувати, а Мареда має одного носія <https://ridni.org/karta>.

Marenko [93] (Маренко < Мар (Трійняк, 2005, с. 216) + -енко (пор. Лазаренко, Науменко (Редько, 2023, с. 254)) < Марко). Таке прізвище є в сучасному українському антропоніміконі.

Maricin [225] (*Маріцін/*Марицин/*Марічін/*Маричин < 1) можливо, від польського Marcin (Kołodziejczyk, 2004, с. 561); 2) Маріца/Маріча (Трійняк, 2005, с. 213) + -ін/-ин (пор. Марусин, Марущин (Редько, 2023, с. 193)). Ні один з варіантів антропонімів не зберігся, але маємо таку фіксацію: Paulina Marichyn (1880–1919) <https://ridni.org/karta>.

Marin [167] (Марін/Марин (< 1) Мара (Трійняк, 2005, с. 216) + -ін/-ин (пор. Оленин, Марущин (Редько, 2023, с. 193)) < Марко); 2) Марин (Трійняк, 2005, с. 210). Обидва варіанти збереглися: Марін (375 од.), Марин (166 од.) <https://ridni.org/karta>.

Markanko [96] (*Марканко < 1) Маркан + -к(о) (пор. Олешко, Онисько (Редько, 2023, с. 289)) < можливо, Маркіян (Трійняк, 2005, с. 215); 2) Маркан + -к(о) < Марк(о) + -ан (пор. Процан, Сидоран (Редько, 2023, с. 233)) < Марко). Такого прізвища на сьогодні не зафіксовано, однак є споріднені: Маркан, Маркань, Марканич, Марканов. А сучасне прізвище Марканчук переконливо підтверджує існування антропоніма Марканко <https://ridni.org/karta>.

Marko [16–17, 20, 33, 37, 39, 46, 49, 55, 58, 65, 75–77, 82, 84, 92, 114–15, 117, 119, 121–22, 127, 132, 134–37, 142–45, 147, 149, 151, 154–55, 158, 169, 171, 174–75, 179, 186, 234, 240, 242–43, 259–61, 263–64, 272, 277, 286, 295, 298–302, 308, 314, 316, 322, 327–28, 330–31, 334–37, 340–44, 346–51, 353–55, 358–59, 361, 363–64, 366–67] (Марко < Марко). Ця власна назва дуже поширена і на рівні імені, і на рівні прізвища (2323 од.) <https://ridni.org/karta>.

Marno-i [132] (Марно-і, назва затемнена, можливо, помилка в записі). Однак на сьогодні маємо 5 носіїв прізвища Марно <https://ridni.org/karta>.

Maročko [363] (Марочко < Март + -очк(о) (пор. Іваночко, Тимочко (Редько, 2023, с. 297)) < Мартин (Трійняк, 2005, с. 217)). Засвідчено 348 носіїв цього прізвища <https://ridni.org/karta>.

Martariy [190] (*Мартарій < Мардарій (Трійняк, 2005, с. 210). Такий антропонім втрачено.

Martaş [201] (*Марташ < Март + -аш (пор. Дмитраш, Михаш (Редько, 2023, с. 241)) < Мартин (Трійняк, 2005, с. 217)). На сучасному етапі нам не вдалося зафіксувати таке прізвище, але є таке: Maria Martash (1841–1915) <https://ridni.org/karta>.

Martin [17–19, 28, 33, 43, 53, 57, 62, 66–67, 76, 82, 102, 113, 140, 155, 160, 164, 168, 178, 206, 215, 218, 227, 232, 234, 236, 241, 245, 247, 253, 258, 263, 275–76, 282, 302, 309–10, 313, 318, 320, 328, 333, 342, 350]

(Мартін/Мартин < Мартин (Трійняк, 2005, с. 217). Ці антропоніми на сьогодні функціонують і як імена, і як прізвища Мартін (211 од.), Мартин (1883 од.) <https://ridni.org/karta>.

Martinko [129, 150, 319] (*Мартінко/Мартинко (< Мартін/Мартин + -к(о) (пор. Сидорко, Янко (Редько, 2023, с. 289)) < Мартин (Трійняк, 2005, с. 217)). Прізвище Мартинко має на сьогодні 232 носії, а варіант Мартінко не засвідчений, але має похідні (Мартінков)

Martis [98] (Мартіс/Мартис < Март + -іс/-ис (пор. Матис, Парис (Редько, 2023, с. 289)) < Мартин (Трійняк, 2005, с. 217)). Обидва варіанти належать до сучасного антропонімікону.

Marty [232] (*Мартій < Март + -ій (пор. Марусій, Химій (Редько, 2023, с. 282)) < Мартин (Трійняк, 2005, с. 217)). Таке прізвище втрачено.

Martus [346] (Мартус < Март + -ус (пор. Гринус, Дмитрус (Редько, 2023, с. 314)) < Мартин (Трійняк, 2005, с. 217)). На сьогодні є 79 носіїв такого прізвища.

Martuş [327] (*Мартуш < Март + -уш (пор. Микуш, Петруш (Редько, 2023, с. 318)) < Мартин (Трійняк, 2005, с. 217)). Мартушко, Мартушев, Мартушенко – похідні антропоніми власної назви Мартуш, яку сьогодні нам не вдалося відслідкувати.

Marvas [118] (*Марвас < Марв? (очевидно, Мавр) + -ас (пор. Федас, Юрас (Редько, 2023, с. 236)) < Мавр, Маврикій (Трійняк, 2005, с. 203)). Таке прізвище на сучасному етапі не функціонує, але фіксація ХІХ ст.: József Márvas (Угорщина, 1851) <https://ridni.org/karta>.

Mas [54, 131, 143, 333, 355] (Мас(‘) (пор. Маса (Трійняк, 2005, с. 206)) < Максим (Трійняк, 2005, с. 206–207), Матвій (Трійняк, 2005, с. 220–222). Прізвище Мас має на сьогодні 5 носіїв, а Мась – 257 <https://ridni.org/karta>.

Masço [97] (*Масчо/*Масц(ь)о? < 1) можливо, некоректний запис в джерелі (пор. Мацьо (Трійняк, 2005, с. 222)) < Матвій; 2) мастити). Обидва варіанти втрачені, але є споріднені: Масчев, Мацонок, Масцох <https://ridni.org/karta>.

Masenko [160, 319] (Масенко < Мас(°) (пор. Мася (Трійняк, 2005, с. 206)) + -енко (пор. Ільченко, Марченко (Редько, 2023, с. 254)) < Максим (Трійняк, 2005, с. 206–207), Матвій (Трійняк, 2005, с. 220–222). Зафіксовано 411 носіїв такого прізвища <https://ridni.org/karta>.

Maska [97] (Маска < 1) родовий належності від Мас(°)ко (див. наступне); 2) ап. маска? На сьогодні маємо три носії такого прізвища <https://ridni.org/karta>.

Masko [42, 92, 96, 97, 299] (Мас(°)ко < Мас(°) (пор. Мася (Трійняк, 2005, с. 206)) + -к(о) (пор. Василько, Гаврилко (Редько, 2023, с. 288)) < Максим (Трійняк, 2005, с. 206–207), Матвій (Трійняк, 2005, с. 220–222). На сьогодні зафіксовано 1 носій прізвища Маско і 412 носіїв – Масько <https://ridni.org/karta>.

Mastil [118] (Мастіл/Мастил < мастити + -іл(о)/-ил(о) (такий суфікс творив назви від дієслівних основ (пор. Держило, Морочило (Редько, 2023, с. 273)). У такому фонетичному варіанті ці прізвища не збереглися, однак маємо на сучасному етапі 149 носіїв прізвища Мастило, є похідні. Щодо Мастіл(о), то цей антропонім зберігся в похідному Мастілов <https://ridni.org/karta>.

Masyan [358] (Масян (пор. Масьян (Словник прізвищ, 2002, с. 224)) < Мас(°) (пор. Мася (Трійняк, 2005, с. 206)) + -ан (пор. Костан, Процан (Редько, 2023, с. 273)) < Максим (Трійняк, 2005, с. 206–207), Матвій (Трійняк, 2005, с. 220–222). В сучасному українському антропонімії таке прізвище зафіксоване (73 од.) <https://ridni.org/karta>.

Maş [143] (Маш (пор. Ромаш (Трійняк, 2005, с. 315)) < Роман). На сучасному етапі такого антропоніма не засвідчено, однак є Anton Masch (1920, Хорватія) <https://ridni.org/karta>.

Maško [40] (Машко (пор. Ромашко (Трійняк, 2005, с. 315)) < Роман). Сьогодні зафіксовано 363 носії такого прізвища, є його похідні (Машкович, Машков) <https://ridni.org/karta>.

Matayaško [319] (*Матаяшко (< Матаяш (пор. Матіяш (Трійняк, 2005, с. 221)) + -к(о) (пор. Андрушко, Архипко (Редько, 2023, с. 288)) < Матвій (Трійняк, 2005, с. 220–222). Такого антропоніма на сучасному етапі не зафіксовано.

Matun [143, 186, 330, 336] (Матін/*Матин < Мат + -ін/-ин (пор. Марусин, Марущин (Редько, 2023, с. 193)) < Матвій (Трійняк, 2005, с. 220–222)). Прізвище Матін на сьогодні функціонує, а фонетичний варіант Матин нам не вдалося виявити, але похідні (Матюк, Матич, Матіяш) <https://ridni.org/karta>.

Maty [18, 29, 32, 39–40, 46, 49, 51–52, 54–55, 63, 65, 71–72, 75–76, 84, 88, 92, 96, 106, 110, 113, 121, 126, 131, 141–43, 145, 147, 151, 155, 158, 160, 162, 165, 171–72, 174, 227, 232, 279, 316, 329, 334, 351, 360] (Матій < Матій (Трійняк, 2005, с. 221)). Це прізвище засвідчено на сучасному етапі, є його похідні: Матійко, Матійцьо <https://ridni.org/karta>.

Matun [49, 185] (Матун < Мат + -ун (пор. Левун, Павлун (Редько, 2023, с. 311)) < Матвій (Трійняк, 2005, с. 220–222). На сьогодні це прізвище не засвідчене, але підтвердженням його існування є споріднені антропоніми: Матуняк, Матуненко, Матунін, Матунов, Матуна, Матуньо <https://ridni.org/karta>.

Matviy [16, 92, 143, 232–33, 268, 328, 359, 366] (Матвій < Матвій (Трійняк, 2005, с. 220–222). Цей антропонім функціонує і як ім'я, і як прізвище.

Matviyenko [100, 322] (Матвієнко < Матвій + -енко (пор. Кузьменко, Лавренко (Редько, 2023, с. 254)) < Матвій (Трійняк, 2005, с. 220–222)). Понад 16 тисяч носіїв цього прізвища в сучасній Україні <https://ridni.org/karta>.

Matyaş [27, 96, 255, 302, 342, 344] (Матяш < Матяш (Трійняк, 2005, с. 221) < Матвій (Трійняк, 2005, с. 220–222)). Сучасне прізвище Матяш має 3734 носії <https://ridni.org/karta>.

Mavrenko [90] (Мавренко < Мавр + -енко (пор. Мищенко, Мойсеєнко (Редько, 2023, с. 254)) < Мавр, Маврикій (Трійняк, 2005, с. 203). На сьогодні 41 носій цього прізвища <https://ridni.org/karta>.

Mavrič [262] (*Мавріч/Маврич/Мавріц(°)/Мавриц(°) < Мавр + -іч/-ич/-іц(°)/-иц(°) (пор. Савич, Хомич, Іваниця, Петриця (Редько, 2023, с. 278)) < Мавр, Маврикій (Трійняк, 2005, с. 203). Антропонім Маврич на сьогодні зафіксовано (36 од.), Мавріч – ні, але є похідні (Маврічев), зафіксовано також Мавріц, Мавриц, Мавріць, Мавриць.

Mavrihuç [19] (*Маврігуч/*Мавригуц < Мавріг(а)/Мавриг(а) + -уч/-уц (пор. Юркуц, Плегуча (Редько, 2023, с. 318)) < Мавр + -іг(а)/-иг(а) (пор. Петрига, Ярига (Редько, 2023, с. 266)) < Мавр, Маврикій (Трійняк, 2005, с. 203)). Обидва варіанти втрачено.

Mavrikanenko [16] (*Мавріканенко/*Мавриканенко < Маврікан/Маврикан + -енко (пор. Герасименко, Геращенко (Редько, 2023, с. 254)) < Маврік/Маврик + -ан (пор. Процан, Юрцан (Редько, 2023, с. 233)) < Маврикій (Трійняк, 2005, с. 203)). Такі варіанти антропоніма втрачено.

Mavrikiy [180, 279] (Маврікій/Маврикій < Маврикій (Трійняк, 2005, с. 203)). Обидва варіанти антропоніма вживаються сьогодні як імена.

Mavris [268] (*Мавріс/*Маврис < Мавр + -іс/-ис (пор. Годис, Кордис (Редько, 2023, с. 276)) < Мавр (Трійняк, 2005, с. 203). Цей антропонім не зберігся.

Mavriş [42] (*Мавріш/*Мавриш < Мавр + -іш/-иш (пор. Гавриш, Павлиш (Редько, 2023, с. 276)) < Мавр (Трійняк, 2005, с. 203). Обидва варіанти втрачено, однак є похідне Маврішина <https://ridni.org/karta>.

Mavrun [98, 125] (*Маврун (< Мавр + -ун (пор. Федун, Павлун (Редько, 2023, с. 311)) < Мавр (Трійняк, 2005, с. 203). Такого антропоніма на сьогодні нам не вдалося зафіксувати.

Mavrunejko [178] (*Маврунейко < Мавруней + -к(о) (пор. Валько, Василько (Редько, 2023, с. 288)) < Маврун + -ей (пор. Микитей, Томей (Редько, 2023, с. 250)) < Мавр + -ун (пор. Яцун, Катрун (Редько, 2023, с. 311)) < Мавр (Трійняк, 2005, с. 203)). Така власна назва занепадала.

Висновки та перспективи подальшого дослідження.

Турецька пам'ятка «Дефтер Муфассал 1681 року» свідчить про те, що в Україні на кінець XVII ст. прізвиська людей переходять на рівень прізвища / прізвищевої назви, бо ж були вже записані в державні документи й офіційно ідентифікували особу. Однак не завжди можемо на основі цієї пам'ятки чітко диференціювати різновиди антропонімів (імена, прізвиська, прізвища/прізвищеві назви).

Проаналізований фрагмент антропонімії «Дефтера Муфассала 1681 року» свідчить про те, що система українських власних назв історично і територіально об'єднана.

У розвідці відновлено антропонімікон, який на сьогодні втрачено, однак завдяки турецькій пам'ятці відтворено фрагмент історичної антропонімії.

Проаналізований список власних назв у межах **М** – **Mavrunejko** підтверджує, що у XVII ст. існував обширний реєстр запозичених власних імен, які адаптувалися на українському мовному ґрунті.

Адаптація канонічного іменника відбувалася за допомогою суфіксації. Законстатовано великий спектр різноманітних суфіксів (-ак, -ан, -ас, -аш, -ей, -енк(о), -ень, -ець, -иг(а), -ик, -ил(о), -ин, -им, -ис, -их, -иш, -ій, -к(о), -о, -ович, -очк, -ул, -ун, -ур(а), -ус, -уш, -уч/уць та інші), які творили похідні імена/прізвиська/прізвищеві назви.

Із 91 назви в межах **М** – **Mavrunejko** засвідчено такі, які:

а) поширені і сьогодні на рівні власних імен людей і прізвищ (це становить приблизно 51% від досліджених онімів): Maçenko (Маченко/Маценко), Maşko (Мачко/Мац(')ко), Mahsim (Максім/Максим), Mahsin (Максін(м)/Максин(м)), Makar (Макар), Makara (Макара), Makas (Макас), Makıy (Макій), Maksım (Максім/Максим), Maksud (Максуд), Malenkiy (Мален(ь)кій/Мален(ь)кий), Malih (Маліх/Малих), Man (Ман(ь/ьо)), Manak (Манак), Mandan (Мандан), Manenko (Маненко), Manilo (Маніло/Манило), Manul (Манул), Manula (Манула), Manulenko (Мануленко), Marçenko (Марченко /Марценко), Marçin (Марцін/Марчін), Mardariy (Мардарій), Magenko (Маренко), Marın (Марін/Марин), Marko (Марко), Marno-i (Марно-і), Maroşko (Марочко), Martin (Мартін/Мартин), Martis (Мартіс/Мартис), Martus (Мартус), Mas (Мас(')), Masenko (Масенко), Maska (Маска), Masko (Мас(')ко), Mastil (Мастіл/Мастил), Masyan (Масян), Maş (Маш), Maşko (Машко), Matıy (Матій), Matun (Матун), Matviy (Матвій), Matviyenko (Матвієнко), Matıyaş (Матяш), Mavrenko (Мавренко), Mavrikiy (Маврікій /Маврикій);

б) поширені і сьогодні, але не всі варіанти, що зумовлено помилковими записами у Дефтері або не завжди послідовне відчитування українською: Maçulenko (Мачуленко/*Мацуленко), Maçovıç (*Маковіч/Макович), Mañul (Манчул/*Манцул), Mañur (Манчур/*Манцур), Manilko (Манілко/*Манилко), Martınko (*Мартінко/Мартинко), Matın (Матін/*Матин), Mavriç (*Мавріч/Маврич/Мавріц(')/Мавриц('));

в) не виявлені на сучасному етапі, знаходимо їх у споріднених назвах (це становить приблизно 41% від досліджених онімів): Mabris (*Мабріс/*Мабрис), Maç (*Мач/Мац(ь/о)), Makalenuk (*Макалену(ю)к), Makanenko (*Маканенко), Makarılaliyuşık (*Макари(і)л(ь)чи(і)к/*Макарійчи(і)к), Makarımcık (*Макарімчік/*Макаримчик), Makarıyuşık (*Макарійчік/*Макарійчик), Makaruneç (*Макарунеч/*Макарунець), Makoveriç (*Маковеріч/*Маковерич), Malhanenko (*Малханенко), Mañçuleç (*Манчулеч/*Манцулець / *Манцулеч/*Манчулець), Manduro (*Мандуро), Maneç (*Манеч/Манець), Mano (*Мано), Mantem (*Мантем), Manıçurenko (*Манучуренко/*Мануцуренко), Mañçelik (*Марчелік/*Марчелик/*Марцелік/*Марцелик), Mañçisiy (*Марчісій/*Марцісій), Mardaliy (*Мардалій), Mardolıniçe (*Мардолініче/*Мардолинець), Mardorık (*Мардорік/*Мардорик), Maredas (*Маредас), Mañıçın (*Маріцін/*Марицин/*Маріцін/*Маричин), Markanko (*Марканко), Martariy (*Мартарій), Martaş (*Марташ), Martıy (*Мартій), Martuş (*Мартуш), Marvas (*Марвас), Maşço (*Масчо/*Масц(ь)о), Matayaşko (*Матаяшко), Mavrihuç (*Маврігуч/*Мавригуц), Mavrikanenko (*Мавріканенко/*Мавриканенко), Mavris (*Мавріс/*Маврис), Mavriş (*Мавріш/*Мавриш), Mavrun (*Маврун), Mavruneyko (*Маврунейко);

г) на сьогодні важко коментувати через те, що, очевидно, не завжди коректна транслітерація первинних записів у Дефтері: Makarı-aliyuşık (*Макари(і)л(ь)чи(і)к/*Макарійчи(і)к), Manduro (*Мандуро), Mardaliy (*Мардалій), Mardolıniçe (*Мардолініче/*Мардолинець), Marno-i (Марно-і), Mavrihuç (*Маврігуч/*Мавригуц) та інші;

д) такі, які на сучасному етапі рідко вживаються, але є знаковими для українського антропонімікону XVII ст.: Mano (*Мано), Maşço (*Масчо/*Масц(ь)о).

7. Щодо перспектив, то заплановано укласти словник, який репрезентуватиме українські власні назви людей XVII ст., а це дасть можливість заповнити білі плями в історичному загальнослов'янському антропоніміконі. Крім цього, за таким взірцем можна опрацювати інші історичні джерела, які містять антропонімний матеріал.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Карта поширення прізвищ України. *Рідні. Генеалогічне товариство*. URL: <https://ridni.org/karta>.
 ПОКАЖЧИКИ ДО НОВГОРОДСЬКОГО ПЕРШОГО ЛІТОПISY. *ІЗБОРНИК*. URL: <http://litopys.org.ua/novglet/novgdod04.htm>.
 Редько, Ю. (2007). Словник сучасних українських прізвищ у 2 т. Львів: НТШ, Т. 1.
 Редько, Ю. К. (2023). Сучасні українські прізвища (походження, словотвір, поширення). Львів. 552 с.
 Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини). Чернівці: Букрек. 2002.
 Словарь української мови : у 4 т. / зібр. ред. журн. «Киевская Старина»; упор. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко. К., 1907. Т. 1. 494 с.; 1907. Т. 2. 573 с.; 1907. Т. 3. 506 с.; 1907. Т. 4. 563 с.
 Трійняк, І.І. (2005). Словник українських імен. Київ: Довіра.
 Internet Archive. Wayback Machine. URL: <https://web.archive.org/web/20230309213956>.
 Kołodziejczyk, D. (2004). The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681). Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamanice. Part I: Text, Translation, and Commentary. Kyiv – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute.
 Türk Dil Kurumu Sözlükleri. URL: <https://sozluk.gov.tr/>.

REFERENCES

- Karta poshyrennia prizvyshch Ukrainy [Map of distribution of surnames in Ukraine]. *Ridni. Henealohichne tovarystvo* – Relatives Genealogical Society. Retrieved from: <https://ridni.org/karta>.
 POKAZhChYKY DO NOVHORODSKOHO PERSHOHO LITOPYSU. IZBORNYK [INDEXES TO THE FIRST CHRONICLE OF NOVGOROD. IZORNIK]. Retrieved from: <http://litopys.org.ua/novglet/novgdod04.htm> [in Ukrainian].
 Red'ko, Yu. (2007). Slovnyk suchasnykh ukrainskykh prizvyshch u 2 t. [Dictionary of modern Ukrainian surnames in 2 volumes]. T. 1. Lviv: NTSh [in Ukrainian].
 Red'ko, Yu. K. (2023). Suchasni ukrayins'ki prizvyshcha (pokhodzhennya, slovotvir, poshyrennya) [Modern Ukrainian surnames (origin, word structure, expansion)]. L'viv: LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian].
 Slovnyk prizvyshch: praktychnyi slovozminno-orfohrafichnyi (na materialy Chernivechchyny) (2002). [Dictionary of surnames: practical word-change and spelling (on the material of Chernivtsi region)]. Chernivtsi: Bukrek. [in Ukrainian].

- Slovar' ukrayins'koyi movy : u 4 t. / zibr. red. zhurn. "Kyevskaia Staryna" ; upor. z dodatkom vlasnoho materialu B. Hrinchenko. [Dictionary of the Ukrainian language: in 4 volumes / collected. ed. journal "Kievskaya Staryna"; emphasis with an appendix of B. Grinchenko's own material]. K., T. 2. [in Ukrainian].
- Triiniak, I.I. (2005). Slovnyk ukrainskykh imen [Dictionary of Ukrainian names]. Kyiv : Dovira [in Ukrainian].
- Internet Archive. Wayback Machine. <https://web.archive.org/web/20230309213956> [in English].
- Kołodziejczyk, D. (2004). The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681). Defter-i Mufasssal-i Eyalet-i Kamanıçe. Part I: Text, Translation, and Commentary. Kyiv – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute [in English].
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri [Turkish Language Association Dictionaries]. <https://sozluk.gov.tr/> [in Turkish].

УДК 373.3.016:811.161.2'367.624

DOI <https://doi.org/10.24919/2518-1602.2024.9.8>

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ДЛЯ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

ЛІЛІЯ ЛУШПИНСЬКА,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін початкової та дошкільної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (Україна, Тернопіль) lliliya1505@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9581-6368>**Research ID:** K-5365-2018 publons.com/researcher/1913216/liliia-lushpynska

У статті розглянуто організацію та технології навчально-виховного процесу з дітьми старшого дошкільного віку. Розкрито характер використання сучасних технологій, спрямованих на мовленнєвий розвиток дітей. З'ясовано, що найдієвішими серед інноваційних технологій для дітей цього вікового цензу є технології інтерактивного та розвивального навчання.

Технології інтерактивного навчання передбачають, що дитина є центральною фігурою отриманої інформації, яку сприймає, узагальнює, доповнює та відтворює.

Для реалізації ідеї розвивального навчання, використовують діяльнісний підхід. Діти повинні виступати в ролі активних шукачів інформації, дослідників, винахідників, доповідачів, співбесідників: мінімум готових фактів і максимум активного творчого пошуку, самостійних міркувань.

Закцентовано на видах діяльності, пріоритетних для формування мовленнєвої компетентності: навчально-мовленнєвій, мовленнєво-ігровій, комунікативно-мовленнєвій, художньо-мовленнєвій.

Доведено, що ефективними методами роботи, спрямованими на розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку є робота з літературними творами (слухання, вивчення напам'ять, літературно-художній аналіз прозових текстів та віршів), мовленнєві завдання і вправи на основі дидактичної наочності, бесіди та розповіді за змістом картин, дидактичні ігри, спостереження, екскурсії.

Основною метою дошкільного навчання української мови визначено збагачення словникового запасу дітей та розвиток зв'язного мовлення.

Ключові слова: мовленнєвий розвиток, діти старшого дошкільного віку, сучасні технології навчання, інтерактивне навчання, розвивальне навчання.

USE OF MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES FOR SPEECH DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN

LILIIA LUSHPYNSKA,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of philological disciplines of primary and preschool education, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ukraine, Ternopil) lliliya1505@gmail.com

In the article examines the organization and technologies of the educational process with children of older preschool age. The nature of the use of modern technologies aimed at children's speech development is revealed. It was found that the most effective among innovative technologies for children of this age group are the technologies of interactive and developmental learning.

Interactive learning technologies assume that the child is the central figure of the received information, which he perceives, generalizes, supplements and reproduces.

To implement the idea of developmental education, an activity approach is used. Children should act as active information seekers, researchers, inventors, speakers, interviewers: a minimum of ready-made facts and a maximum of active creative search, independent reasoning.

Emphasis is placed on the types of activities prioritized for the formation of speech competence: educational-speech, speech-play, communicative-speech, artistic-speech.

Enriching children's vocabulary and developing coherent speech is defined as the main goal of learning of the Ukrainian language.

Key words: *speech development, children of older preschool age, modern learning technologies, interactive learning, developmental learning.*

Постановка проблеми. В умовах реформування сучасної освіти мовленнєвий розвиток особи набуває ключового значення. Навчити дитину говорити українською мовою, вільно висловлювати свої думки – одне з основних завдань. Адже відомо: чим вищий мовленнєвий розвиток дитини, чим багатше й образніше її мовлення, тим легше їй оволодівати знаннями з усіх предметів, які будуть вивчатися в школі. До початку навчання шестирічних дітей у закладах загальної середньої освіти, підготовка дітей набула різних форм і змісту в закладах дошкільної освіти та в сім'ї за спеціально створеними програмами. Дошкільний вік – період активного засвоєння мови та інтенсивного осягнення її функцій. Дошкільну освіту в Україні визнано обов'язковою первинною складовою частиною освіти. Вік від п'яти до шести (семи) років (до восьми років – для дітей з особливими освітніми потребами) вважають старшим дошкільним віком.

Одним із пріоритетів державної політики в розвитку освіти є рівний доступ до якісної освіти дітей п'ятирічного віку. Проблема навчання мови та розвитку мовлення дітей цього віку відображена в нормативних документах, зокрема, у Законі України «Про дошкільну освіту», де зазначено, що «Верховна Рада України визнає дошкільну освіту обов'язковою первинною складовою освіти впродовж життя.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування повинні сприяти розвитку закладів дошкільної освіти як осередків, що забезпечують становлення людини з перших років її життя, формування людського капіталу та сталий розвиток суспільства і держави» (Закон України, 2024). Планування, організація та проведення навчально-виховної роботи з дітьми п'ятирічного віку здійснюється відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти України; додатково використовують авторські та адаптовані програми, схвалені науково-методичними комісіями.

Аналіз досліджень. Проблему сучасних технологій навчання, які уможливають якісний мовленнєвий розвиток дітей старшого дошкільного віку, розглядають вчені та педагоги-практики впродовж багатьох років.

Зокрема, відома вчена в галузі дошкільної лінгводидактики А. Богуш наголошує, що в закладі дошкільної освіти «дітей навчають двох основних форм монологу – самостійної розповіді та переказу. Вони відрізняються один від одного тим, що в першому випадку дитина самостійно добирає зміст і форму свого висловлювання, а в другому – матеріалом для висловлювання-відтворення є літературно-художній текст» (Богуш, 2015). Добираючи технології розвитку мовлення, слід враховувати вікові особливості дітей: спільне мовлення у молодшому дошкільному віці; запропонована вихователем структурно-схематична схема, командний метод (спілкування у команді) та метод моделювання в середньому та старшому дошкільному віці. Вчена переконливо висновкує, що сьогодні, дякуючи поєднанню традиційних методів та інноваційних технологій, вихователь добивається того, що мовлення дошкільників усе частіше наповнюється творчим компонентом.

С. Гірняк вважає, що важливим для мовленнєвого розвитку дитини є принцип наступності та безперервності і вважає його умовою забезпечення ефективності подальшого педагогічного процесу та пропонує максимально наблизити умови навчання в сім'ї, дошкільному закладі та школі (Гірняк, 2008, с. 12). Особливо це важливо тепер, коли знання в Україні рідної мови стає необхідністю.

Н. Гавриш зазначає, що «нині на перший план виступає власний комунікативно-мовленнєвий досвід дитини, активна практика самостійного і свідомого розв'язання ситуативних мовленнєвих завдань, а не лише наслідування зразка й відпрацювання окремих умінь» (Гавриш,

2021, с. 3), і пріоритетними для формування мовленнєвої компетентності дошкільників називає навчально-мовленнєву, мовленнєво-ігрову, комунікативно-мовленнєву та художньо-мовленнєву діяльність.

Глибоко проаналізувала Нову редакцію Базового компонента дошкільної освіти О. Табака та переконливо довела, що цей документ «визначає мовленнєву компетентність як здатність дитини продукувати свої звернення, думки, враження тощо в будь-яких формах мовленнєвого висловлювання за допомогою вербальних і невербальних засобів. Мовленнєва компетентність об'єднує фонетичний, лексичний, граматичний, діалогічний, монологічний складники та засвідчує їх взаємозалежність і взаємозумовленість. Стандарт акцентує не на розв'язанні окремих завдань мовленнєвого розвитку дітей, а на цілісному підході до формування мовленнєвої компетентності (в єдності її складників) як одного з ключових критеріїв і водночас вагомої умови становлення й розвитку мовленнєвої особистості дошкільника, що відбувається на етапі дошкільного дитинства» (Табака, 2021, с. 214).

Метою статті є аналіз сучасних технологій навчання, скерованих на розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. З огляду на соціальне, національне, педагогічне значення рідної мови для становлення і розвитку дитини, мовленнєвому розвитку особистості відведено особливу роль.

В організації навчально-виховної роботи з дітьми старшого дошкільного віку з метою становлення їхнього мовленнєвого розвитку важливо забезпечити організовану життєдіяльність дітей спільно з дорослим у створеному для цього розвивальному просторі з обов'язковим включенням таких видів дитячої діяльності:

– комунікативно-мовленнєвої – за допомогою спеціальних мовленнєвих занять, бесід, розмов на особисті та суспільні теми, створення й розв'язання певних ситуацій спілкування, індивідуальної роботи в щоденному житті, цілеспрямованого залучення дітей до спілкування під час всіх форм організації життєдіяльності;

– мовленнєво-ігрової – шляхом проведення дидактичних, рухливих, будівельно-конструктивних ігор, ігор-драматизацій тощо;

– навчально-мовленнєвої – через заняття, гурткову, індивідуальну роботу, спостереження та екскурсії, пізнавально-розвивальні бесіди, елементарні досліди й дитяче експериментування в щоденному житті;

– художньо-мовленнєвої – через заняття з художньої праці, образотворчої, музичної, літературної діяльності, розваги, свята, гуртки художньо-естетичного циклу та ін.

Дієвими серед сучасних інноваційних технологій, спрямованих на мовленнєвий розвиток дітей старшого дошкільного віку, є технології інтерактивного навчання та розвивального навчання.

Технології інтерактивного навчання передбачають, що дитина є центральною фігурою отриманої інформації, яку сприймає, узагальнює, доповнює та відтворює. Для формування інтересу до мовлення потрібно використовувати засоби керування психічним станом п'ятирічних дітей, до яких належать «бібліотерапія, казкотерапія, музикотерапія, танцювальна терапія та імітаційні ігри» (Зимульдінова, 2010, с. 27).

До засобів бібліотерапії слід ретельно добирати дидактичний матеріал: твори класиків та сучасних українських дитячих письменників; словники, довідкову та енциклопедичну дитячу літературу («Велика книга «Чому», «Атлас тварин», «Атлас рослин» тощо).

Казкотерапія передбачає використання казок на заняттях та в щоденному спілкуванні, першість серед яких традиційно належить українським народним казкам «Ріпка», «Колобок», «Рукавичка», «Лисичка і Журавель», «Івасик-Телесик», «Гуси-лебеді» та ін.

Для використання засобів музикотерапії застосовують музичні етюди та твори для дітей сучасних композиторів, відомі дитячі пісні «Котилася зірка», «Мати доню колихала», «Горобчику, пташко, пташко», «Вийди, вийди сонечко», «По дорозі жук, жук», «Іди, іди дощику», «Сонечко, Сонечко», «Щедрівочка щедрувала», «Біла квочка», «Я коза ярая», «Мишка та котик», «Гей, там на горі січ іде», «Марширують козаченьки» тощо.

Танцювальна терапія складається із дитячих хореографічних сценко, танців, хороводів, виконання яких супроводжується чітким вимовлянням звуків, складів, слів пісень, віршів.

До цих засобів слід включити й спілкування з природою (екскурсії в парк, до лісу, гаю, саду, в поле, на річку, до озера), супроводжувані розмовами про побачене, про красу довкілля.

Особливі можливості для мовленнєвого розвитку відкриваються перед дітьми старшого дошкільного віку під час роботи з віршами. Це один із найдієвіших методів інтерактивного навчання.

Доведено, що словесні методи є найважливішими у навчанні мовлення. Саме слово навчає, виховує, підносить людину на таку висоту, на якій не може перебувати жодна інша жива істота. Змалку в словах рідної мови людина відкриває для себе великий і чарівний світ життя. Слід пам'ятати, що виховує і навчає не тільки проза, а й поезія. Поетичне слово відіграє неабияку роль у формуванні духовного світу, загальної культури, у розумовому вихованні людини. Буває, один яскравий образ, що запам'ятався у вірші, супроводжує усе життя, несе в собі глибокі емоції, які надають слову особливого звучання (Лужецька, 2007, с. 3).

Ще з дошкільного віку діти люблять вірші. Їх приваблює чіткий ритм, милозвучність поетичних творів, співзвучне закінчення віршових рядків. В іграх та розвагах вони залюбки вживають римовані лічилки, скоромовки, загадки. Серед віршованих приповідок у дитячій мові є й такі, що не відзначаються особливою змістовністю й логічністю, однак їх щиро приваблює милозвучна рима. Діти самі змалку люблять добирати риму, складати римовані фрази.

Уривки з віршів, римовані приказки та загадки допомагають виконувати різноманітні навчальні завдання. Зокрема віршований матеріал сприяє успішному засвоєнню норм літературної мови. Л. Козачок закликає не допускати естетичної глухоти та вважає, що треба підтримувати й розвивати інтерес дітей до віршованої мови (Козачок, 1999, с. 59).

Через поетичне слово діти отримують життєву інформацію, його зміст викликає певні образи в уяві, створює емоційний стан, на основі якого складаються враження від почутого твору. Адже свідоме ставлення до слова, прочитаного чи почутого, його належне переживання розвиватиме не тільки розумову, а й чуттєву сферу, збагачуватиме емоційний досвід, допомагатиме стати творчою людиною.

У лінгвістичній літературі наголошено на тому, що слово – одне з наймогутніших комунікативних знарядь людини. Безсиле само по собі, воно стає могутнім і нездоланим, дієвим і привабливим, якщо сказане вміло, щиро і вчасно. Народна мудрість вчить: говори не так, щоб тебе могли зрозуміти, а говори так, щоб тебе не могли не зрозуміти. Це особливо важливо для тих ситуацій мовлення, які передбачають значний суспільний і естетичний вплив його на слухачів, передусім для мовлення вихователя.

«Навчання монологічного мовлення, – зазначає А. Богуш, – відбувається переважно на мовленнєвих заняттях, метою яких є навчання різних типів розповіді. В сучасній методиці існує кілька класифікацій видів занять з розвитку монологічного мовлення: за характером мовленнєвих дій (заняття зі складання реальних і творчих розповідей); за використанням наочності (складання розповіді на наочній та словесній основі); за домінуючим психічним процесом (створення розповіді на основі сприймання наочності, розповіді по пам'яті та творчі розповіді на основі дії уяви)» (Богуш, 2015). Навчання творчої розповіді на основі уяви, як переконують вчені-дослідники та вихователі-практики, цілком доступне дітям старшого дошкільного віку.

Ще одним важливим засобом мовленнєвого розвитку дитини є технологія розвивального навчання. Діти вчать самостійно мислити, сперечатися, висловлювати свої думки, ставити запитання, бути ініціативними в отриманні знань. Щоб дитяча комунікація була змістовною, співрозмовники повинні вміти: сформулювати свій погляд; виявити різницю поглядів; намагатися розглянути суперечки з допомогою логічних аргументів, не переводячи логічні протиріччя в особисті взаєностосунки.

Одна з вимог життя – становлення дитини як активної самодостатньої творчої особистості. Головною метою розвивального навчання є формування активного, самостійного творчого мислення дошкільника і на цій основі поступового переходу в самостійне навчання. Завдання розвивального навчання: формування особистості з гнучким розумом, розвиненими потребами до пізнання та самостійних дій, певними навичками та творчими здібностями.

Щоб реалізувати ідею розвивального навчання, потрібно використовувати діяльнісний метод навчання. Діти повинні виступати в ролі активних шукачів інформації, дослідників, винахідників, доповідачів, співбесідників: мінімум готових фактів і максимум активного творчого пошуку, самостійних міркувань.

Психологи розвивального навчання виділили три провідні характеристики навчального співробітництва дитини з дорослим з метою мовленнєвого розвитку:

1) воно несиметричне, дитина не імітує дорослого; пошук відсутніх у дитини знань чи способів дії може відбуватися тільки тоді, коли дорослий не дає готових зразків та визначень; вихователь може стимулювати й раціоналізувати дитячий пошук, але не повинен його демонструвати;

2) навчальне співробітництво передбачає пізнавальну ініціативу дитини, яка вказує дорослому найближчу навчальну мету їх спільних зусиль;

3) у ситуації самостійного пошуку розв'язання вихованець здатний звертатися до дорослого з пізнавальним запитанням: вказати, яких саме знань бракує йому для розв'язання завдання (Захаров, 2020, с. 10).

Завдання розвивального навчання – навчити дітей самостійно міркувати, уміння сперечатись, відстоювати свої думки, ставити запитання, бути ініціативними в набутті нових знань. А це буде забезпечено, коли діти працюватимуть у групах, парах.

Навчаючи за системою розвивального навчання, виділяються такі типи занять, як *заняття-роздуми* (своєрідність цих занять у тому, що навчальне завдання виникає лише наприкінці роботи, тобто дитина протягом заняття осмислює те, чого не знає, добирає слова, які досі не були активними в її словнику); *заняття-моделювання* (завдання, яке виникло на попередньому занятті, виступає як модель і тягне за собою новий спосіб дій; те, що дитина придумала сама і самостійно підбрала для цього «словесний малюнок», вона ніколи не забуде); *заняття оцінки дії* (виховують навички самоконтролю і самооцінки).

Готуючись до кожного заняття, вихователь повинен продумувати та організувати навчальну діяльність так, щоб: відбувався розвиток процесів сприйняття; діти оволоділи усім матеріалом; у дітей поступово нагромаджувався індивідуальний досвід пошукової діяльності; розвивалася уява; формувалися якості, потрібні для комбінування, конструювання, перетворення.

Ефективності розвивального заняття сприяють такі психологічні умови його підготовки, за яких вихователь мусить вивчати, знати, визначати рівень розумового розвитку дітей; їхнє ставлення до навчання; вміння самостійно організувати свою розумову діяльність; творче самопочуття на занятті; психологічний контакт з групою; вміння вихователя організувати пізнавальну діяльність дітей (Захаров, 2020, с. 11).

Розвивальне навчання потребує від вихователя вміння створювати умови пізнання, тобто створювати такі ситуації, коли повинен здійснитись «вибух здогаду». Запровадження розвивального навчання допомагає створенню комфортних умов перебування дитини у закладі дошкільної освіти, розробленню нових підходів до особи дитини і забезпеченню її всебічного розвитку.

До прикладу, опрацьовуючи з дітьми звуки і букви української мови, вихователь має спиратися на запас звуконаслідувальних слів, які є в них раннього дитинства. Це і цвірінкання пташок, і кування зозулі, і каркання ворони, кукурікання і квокання домашньої птиці, квакання жаб тощо. Ці звуки стимулюють мовленнєву активність дитини, полегшують її спілкування з ровесниками та з дорослими.

Вихователям у закладі дошкільної освіти треба приділити увагу всім звукам української мови, що дозволить скоригувати дитячу вимову щодо нормативного вимовлення голосних і приголосних звуків української мови. Крім цього, потрібно подбати про вимову дітьми ненаголошених звуків [u], [e], [o], [y] у різних позиціях, а також звернути увагу на вимову приголосних, а саме: шиплячих, свистячих, сонорних і їхніх звукосполучень та окремих груп. Вихователі мають пам'ятати, що до дітей з перших років їхнього життя потрібно ставитися як до дорослого і вимовляти звуки, склади, слова в природному тембрі, темпі, з нормальною гучністю мовлення, тобто говорити правильно, чітко, виразно, дотримуючись норм вимови української літературної мови. А це в майбутньому дасть можливість дітям грамотно й правильно читати букви, буквосполучення, слова та речення українською мовою, помітно сприятиме формуванню в них умінь зв'язно висловлюватися на основі прочитаного, прослуханого, побаченого.

Одним із прийомів технології розвивального навчання є робота з фольклорними творами: скоромовками, лічилками, піснями, віршами, прислів'ями, приказками, примовками,

афоризмами. Такі крилаті вирази сприяють розвитку мовлення, розкривають перед дітьми образність та неповторність рідного слова.

Образне та виразне слово приходиться до дітей старшого дошкільного віку також через українську народну казку. Скільки в ній для дитини незвичайного, дивовижного, прекрасного. Реальне й вигадане напрочуд гармонійно поєднується в казці, зачаровуючи дитину на все життя красою слова, сповненою мудрості, добра й оптимізму. Мовлення збагачується яскравими влучними виразами, як-от: *вовк-панібрат, лисичка-сестричка, котик-воркотик, коза-дереза, зайчик-побігайчик, кабан-іклан, рак-неборак* та ін.

Діти старшого дошкільного віку самостійно здатні переказувати та розповідати казки, влучно використовуючи казкові зачини та кінцівки: «Жили-були дід та баба», «За морями, за горами...», «А хто не вірить, нехай перевірить!», «От вам казочка, а мені – бубликів в'язочка», «Скоро казка мовиться, та не скоро діло робиться» та ін.

У казках часто діють свійські та дикі тварини, птахи. Вони уособлюють певну домінуючу рису характеру чи вдачу людини: вовк – голодний хижак, невдаха; лисиця – хитра, підступна, улеслива; ведмідь – вайлуватий, незграбний, тугодумний; овечка – беззахисна; осел – впертий; заєць – боягуз; орел – сильний, зухвалий, пихатий; черепаха і рак – неповороткі, повільні; кінь і віл – працюваті, покірні. Дії тваринних казкових образів олюднені: вони розмовляють, спілкуються, дружать або ворогують. Саме тому зміст казок близький і доступний дітям будь-якого віку.

Вихователь повинен пам'ятати, що в дитини старшого дошкільного віку постійно збільшується кількість слів і сталих зворотів для висловлювання почуттів та думок. Тож потрібно стимулювати їх до активного використання усвідомленого образу рідного слова у практиці мовленнєвого спілкування.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Мовленнєвий розвиток дітей старшого дошкільного віку – одна з важливих проблем сучасної дошкільної освіти. Залучення дітей у процес мовної комунікації відкриває перед ними глибину та красу рідного слова, щедро збагачує мовлення активною лексикою. Могутній спосіб мовленнєвого розвитку – художня література як джерело й стимул для інтелектуального росту дитини. Дієвими серед сучасних інноваційних технологій для дітей цього вікового цензу є технологія інтерактивного та розвивального навчання. Основна мета дошкільного навчання української мови – збагачення словникового запасу та розвиток зв'язного мовлення. Перспективу подальших досліджень убачаємо в аналізі наступності та послідовності між практичним оволодінням мовою в дошкільний період та подальшим розвитком мовлення, характерним для учнів молодшого шкільного віку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Богуш, А. (2015). *Технологія розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/punpu_2015_4_10
- Гавриш, Н. (2021). Мовлення дитини. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). *Дошкільне виховання*. № 3. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/doshkilna/2021/05/11/Dv_2021-03-Gavrysh.pdf
- Гірняк, С., Митуля, С. (2008). До проблеми наступності та перспективності у навчанні рідної мови дошкільників і молодших школярів. *Слово у мові та тексті: наукові записки*. Вип. 2. Дрогобич: Посвіт.
- Закон України Про дошкільну освіту. (2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>
- Захаров, Р. (2020). Розвивальне навчання: досвід впровадження в школах України. *Початкове навчання*. № 1. С. 10–11.
- Зимильдінова, А. (2010). *Основи педагогічної майстерності*: навч.-метод. посібник. Дрогобич: РВВ ДДПУ.
- Козачок, Л., Глинюк, Т. (1999). Віршовані тексти – стимул до навчання. *Початкова школа*. № 12. С. 59–60.
- Лужецька, Л. (2007). *Вивчайте, діти, рідну мову*: навч. посібник. Дрогобич: Посвіт. 2007.
- Наказ Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2021 р. № 33. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
- Табака, О. (2021). Розвиток мовлення дошкільнят: актуальні проблеми, шляхи розв'язання. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 40. Т. 3. С. 213–217.

REFERENCES

- Bohush, A. (2015). *Tekhnolohiia rozvytku zviaznoho movlennia ditei starshoho doshkilnoho viku [Technology for the development of coherent speech of older preschool children]*. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/punpu_2015_4_10 [in Ukrainian].
- Havrysh, N. (2021). Movlennia dytyny. Vprovadzhuiemo Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (nova redaktsiia) [Speech of the child. We are introducing the Basic component of preschool education (new edition)]. *Doshkilne vykhovannia*. № 3. Retrieved from: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/doshkilna/2021/05/11/Dv_2021-03-Gavrysh.pdf [in Ukrainian].
- Hirniak, S., Mytulia, S. (2008). Do problemy nastupnosti ta perspektyvnosti u navchanni ridnoi movy doshkilnykiv i molodshykh shkoliariv [To the problem of continuity and perspective in teaching the native language of preschoolers and younger schoolchildren]. *Slovo u movi ta teksti: naukovy zapysky*. Vyp. 2. Drohobych: Posvit [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy Pro doshkilnu osvitu*. (2024). [Law of Ukraine On Preschool Education]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text> [in Ukrainian].
- Zakharov, R. (2020). Rozvyvalne navchannia: dosvid vprovadzhennia v shkolakh Ukrainy [Developmental training: experience of implementation in schools of Ukraine]. *Pochatkove navchannia*, 1, 10–11 [in Ukrainian].
- Zymuldinova, A. (2010). *Osnovy pedahohichnoi maisternosti: navch.-metod. posibnyk [Basics of pedagogical skills]*. Drohobych: RVV DDPU [in Ukrainian].
- Kozachok, L., Hlyniuk, T. (1999). Virshovani teksty – stymul do navchannia [Versed texts are an incentive for learning]. *Pochatkova shkola*. 12, 59–60 [in Ukrainian].
- Luzhetska, L. (2007). *Vyvchajte, dity, ridnu movu: navch. posibnyk [Learn your native language, children]*. Drohobych: Posvit [in Ukrainian].
- Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12 sichnia 2021 r. № 33. Pro zatverdzhennia Bazovoho komponenta doshkilnoi osvity (Derzhavnoho standartu doshkilnoi osvity) nova redaktsiia*. [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated January 12, 2021 No. 33. On approval of the Basic Component of Preschool Education (State Standard of Preschool Education) new version]. Retrieved from: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].
- Tabaka, O. (2021). Rozvytok movlennia doshkilniat: aktualni problemy, shliakhy rozviazannia [Speech development of preschoolers: current problems, solutions]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp. 40. T. 3. S. 213–217 [in Ukrainian].

УДК 811.161.2'42:821.161.2.09(092)
DOI <https://doi.org/10.24919/2518-1602.2024.9.9>

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ ЧЕСТЬ У ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ ПЕТРА КАРМАНСЬКОГО «ЗА ЧЕСТЬ І ВОЛЮ»

МАРІЯ ФЕДУРКО,

доктор філологічних наук, професор кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич)
mfedurko@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1148-3867>

Research ID: T-2629-2018 <http://www.researcherid.com/rid/T-2629-2018>

ПЕТРО МАЦЬКІВ,

доктор філологічних наук, професор кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) *petro_matskiv@ukr.net*

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1148-3867>

Research ID: T-2629-2018 <http://www.researcherid.com/rid/T-2629-2018>

У статті йдеться про один із концептів індивідуально-авторської картини світу поета Петра Карманського, представлений в його збірці «За честь і волю», – про концепт ЧЕСТЬ. Наголошено на його належності до розряду морально-етичних концептів, давності в національно-мовній картині світу, значущості для етнічної свідомості, еволюційності, актуальності в сьогоденні. Показано, що в текстах віршів збірки актуалізовано той із аспектів досліджуваного концепту, котрий розкриває, якими саме рисами мають володіти і якими принципами мають керуватися борці за волю народу й власну державу; засвідчено структурований характер цього аспекту; виокремлено його найактивніші вербальні репрезентанти.

Ключові слова: Петро Карманський, концепт, вербальні репрезентанти концепту, гіпонім, синоніми, антоніми, метафори-перифрази, похідні слова.

FEATURES OF THE VERBALIZATION OF THE CONCEPT OF HONOR IN PETRO KARMANSKY'S POETRY COLLECTION "FOR HONOR AND WILL"

MARIJA FEDURKO,

Doctor of Philology, Professor at the Department of Primary Education Fundamental Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych, Ukraine) *mfedurko@ukr.net*

PETRO MATSKIV,

Doctor of Philology, Professor at the Department of Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych, Ukraine) *petro_matskiv@ukr.net*

In the article, the texts of poems from the collection of Galician Petro Karmansky "For Honor and Will" are examined in the context of the concept of HONOR. The collection was published in 1923. It is dedicated to the fighters for the will of the people and the independent Ukrainian state during the Polish-Ukrainian war of 1918–1919, which Galician Ukrainians could not win. Therefore, it was important for the author to testify to the greatness of these liberation struggles, the need to continue the struggle and raising brave and indomitable warriors for future victories. For the purpose of exploration, it was determined to reveal the peculiarities of the verbalization of the concept of HONOR in the poetry collection of Petro Karmansky "For honor and will", clarifying in this way the author's understanding of its leading features. The key status of the analysed concept in the collection, confirmed, is emphasised by the fact of its fixation in its name. The antiquity of the concept of HONOR

in the ethnic consciousness of speakers, its historical endurance, universalism, ability to develop and enrich with nationally and individually significant components are noted. It was established that the lexeme "honor" as the main verbalizer of the concept is not noted in the examined tests frequently – only 5 uses. More frequent are the units representing the components of the concept – concepts-hyponyms. Positive words are singled out among them (marked connotation): "hero" (11 usages), "knight" (3 usages), "titan" (7 usages), "giant" (2 usages), "giant" (1 usage), reinforced by the epithets "saint", "proud", and negatively marked: "executioner" (13 usages), enemy (3 usages), opponent (4 usages), tyrant (2 usages), cutthroat (4 usages), "land thief" (3 usages), Cain (2 use), 1 use each – "bastard", "Mongol", "barbarian", "ruffian", "Pilate", executioner-aristocrat, as well as their derivatives. The presence of metaphor-periphrasis among the names of both groups was recorded: "proud confused falcon", "deaf soul changers", "enemy savagery". The units with the lexeme "honor" in paradigmatic relations are indicated: the synonym "glory" and the antonyms "shame", "infamy", "gloom", "insult", "disgrace", "humiliation", "discredit".

Key words: Petro Karmansky, concept, verbal representatives of the concept, hyponym, synonyms, antonyms, metaphors-periphrasis, derived words.

Постановка проблеми. Вірші збірки західноукраїнського поета Петра Карманського «За честь і волю», виданої 1923 р. в Бразилії й присвяченої подіям, пов'язаним із проголошенням і обороною Західноукраїнської Народної Республіки (1918–1923 рр.), творено в часі, багато в чому суголосному нашій добі. Як і тепер, так і тоді українці боролися за найважливіше для кожної нації – за визнання своєї окремішності й за власну державу. Як і тепер, так і тоді для кожного, хто відчував себе українцем, уважалося справою честі бути співучасником цієї боротьби, попри величезну небезпеку стати її жертвою. Тож цілком не випадково концептуальні образи збірки винесено в її назву, позаяк та завжди є найважливішим словом або словосполученням твору, «акумулює в собі його художній задум, ідейний зміст» (Карпенко, 1975, с. 3). В одній із вже опублікованих розвідок (Федурко, Федурко, 2022) проаналізовано специфіку мовної репрезентації образу-концепту ВОЛЯ з акцентуванням того, які саме з його параметрів і чому вербалізує автор у цій збірці. Не менш суттєвим вважаємо дослідити мовну репрезентацію другого компонента згаданої пари – концепту ЧЕСТЬ.

Аналіз досліджень. Феномен концепту в сучасній лінгвістиці, з одного боку, найбільш досліджуваний, а з іншого – і найбільш суперечливий. Неоднозначність його визначення, наголошує Т. Ястремська, вмотивована як відмінністю підходів до розуміння природи концепту, так і характером ознак, прийнятих дослідниками за домінуючі в процесі його дефінування (Ястремська 2020, с. 397–398). Проте важливість для процесу пізнання природи мови, особливостей національного характеру й менталітету її носіїв змушують дослідників звертатися як до самого поняття концепту, так і до тих феноменів, що утворюють концептосферу (концептуальний простір, концептуальну картину світу) того чи того етносу: попри значну універсальність її компонентів, у їхній структурі чимало специфічного, етнічно маркованого, адже кожен народ по-своєму сприймає й оцінює матеріальні та духовні об'єкти довкілля. Зазначене підтверджують розвідки колективної праці, у яких розглянуто на матеріалі різних слов'янських і неслов'янських мов концепт-універсалію, вербалізовану в польській мові лексемою *honor* (Leksykon, 2017). В одній із них ідеться про його український відповідник – концепт ЧЕСТЬ (Ярмак, 2017). Її авторка наголошує на такому: концепт ЧЕСТЬ не належить до переліку специфічно українських ментальних конструктів, проте впродовж багатьох століть він – «органічний складник ментальності й світовідчуття соціально заангажованого, освіченого, культурного українця», тож за своєю глибинною суттю й значущістю «наближається до розряду світоглядних універсалій» (Ярмак, 2017, с. 274).

Згадана розвідка не унікальна в сенсі аналізованої проблеми, позаяк про концепт ЧЕСТЬ, особливості його вербалізації в системі української мови та пареміях ідеться в працях В. Чабан (2015; 2017). Наявні також дослідження про концепти, близькі в когнітивно-семантичному плані до концепту ЧЕСТЬ, – це ПІДНІСТЬ (Дацишин, 2019а; 2019b; Чабан, 2015; 2017) та ДОБРОЧЕСНІСТЬ (Черненко, Голубовська, 2017). Експліковано, зокрема, основні семантичні ознаки концепту ПІДНІСТЬ (Чабан, 2017); простежено на матеріалі інтернет-дискурсу його атрибутивну сполучуваність (Дацишин, 2019b), а також специфіку його ословлення як об'єкта дії (Дацишин, 2019а). Н. Черненко й І. Голубовська (2017) здійснили за допомогою

фреймового моделювання зіставне (на матеріалі латинської, французької, англійської та української мов) дослідження гіперконцепту ДОБРОЧЕСНІСТЬ, одним із гіпонімів якого можна визнати концепт ЧЕСТЬ, адже доброчесність розуміють сьогодні як «якість бути чесним та мати тверді моральні принципи, які не змінюються під впливом обставин» (Доброчесність), пор. з визначенням СУМу: доброчесність – «властивість за знач. **доброчесний** (тобто ‘який живе чесно, дотримується всіх правил моралі’) // Висока моральна чистота, чесність» (Словник, 2, 1971, с. 326).

Безперечно, в індивідуально-авторській картині світу національний канон того чи того концепту зазнає певної суб’єктивізації під впливом ідейно-художніх констант свідомості творця. Тож, досліджуючи специфіку вербалізації якогось із концептів в творі чи творчості певних митців, ми не тільки глибше пізнаємо його когнітивно-семантичний простір, а й особливості творчої манери автора, його вміння розбудовувати національно значущі концепти, наповнювати їх новими асоціативними зв’язками та смисловими нюансами (пор.: «людина мислить концептами, комбінує їх, видозмінює, наповнює «своїм» змістом та обирає ті, які для неї є ключовими» (Ястремська, 2020, с. 397). Зазначеним умотивовуємо **актуальність** нашої розвідки, у якій прийнято таке розуміння концепту: це абстрактна одиниця ментального рівня, «яка відображає зміст результатів пізнання людиною довкілля та в якій зосереджено відомості про пізнаваний об’єкт, його властивості, місце в культурі народу й результати емоційно-оцінного сприйняття цього фрагмента світу людиною» (Скаб, 2009, с. 39).

Мета статті – розкрити особливості вербалізації концепту ЧЕСТЬ у поетичній збірці Петра Карманського «За честь і волю», з’ясувавши в такий спосіб розуміння автором його провідних ознак.

Виклад основного матеріалу. Концепт ЧЕСТЬ належить до найдавніших і актуальних. Його зародження учені-філософи пов’язують із зрілим родовим ладом. «Серед племені, – пишуть вони, – виділялись особи, що мали найбільш ціновані за даного способу життя якості (мужність, сміливість, кмітливість)» (Філософський, 2002, с. 711). Розбудовуючись і трансформуючись упродовж тисячоліть свого функціонування, він перетворився у складний когнітивно-семантичний феномен. Його серцевину формують значеннєві варіанти полісемічної лексеми *честь*: 1) ‘сукупність вищих моральних принципів, якими людина керується у своїй громадській і особистій поведінці; 2) повага, пошана, визнання когось, чого-небудь; 3) те, що дає право на шану, повагу, визнання; 4) той, хто (те, що) є характеристикою величчя, гордості якого-небудь місця, середовища і т. ін.’ (Словник, 11, 1980, с. 316).

У текстах збірки П. Карманського лексема *честь* як основний репрезентант аналізованого концепту (Ярмак, 2017, с. 377), подібно до лексеми *воля* (Федурко, Федурко, 2022, с. 193), не виявляє, у супереч очікуванням, високої частотності: п’ять уживань слова *честь* та два – його деривата *чесний*, хоч у системі мови цих похідних більше: *чеснота, чесність, чеснотливий, чесно, чеснотливо, безчестя, безчесний, безчестити, безчесно, збезчестити, обезчестити* тощо. Атрибутивна сполучуваність лексеми *честь* засвідчує вживання її в аналізованих текстах у першому значенні, з актуалізацією таких його семантичних відтінків, як ‘громадська, станова, професійна і т. ін. гідність людини’, ‘добра, не заплямована репутація, авторитет людини, її чесне ім’я’ (Словник, 11, 1980, с. 316): *Узяти кріс до рук і тим одним набоем, / Який нам ще остав, спасти геройську честь* (с. 130); *Чого нарузі нашу честь віддали?* (с. 214); *На кров Народу, в боротьбі пролиту, на честь батьків, що вольними жили, на рідну скибу, морем сліз политу, на заповіт борців, що полягли, – я присягаю і клянусь* (с. 229); *На непорочний Прапор України, / На честь стрілецьку й гордість расову, / На воскресення Рідної Країни, / На все, що чесним і святим зову, – / Я присягаюсь і клянусь* (с. 229). Однак автор не обмежується людиною як носієм цієї якості, він розширює коло її суб’єктів, більшою мірою узагальнює їх, пор.: *За честь Країни клався на жертвенник / Козлом за підлість і провини брата* (с. 194) (*підлість брата* – це про Варшавський договір 1920 між Польщею та УНР, за умовами якого Східну Галичину й частину Волині віддано Польщі); *І зганьблена народу честь / Зродила месь, криваву месь* (с. 229).

Низька частотність лексеми *честь* у віршах збірки «За честь і волю» начебто заперечує домінуючий статус у ній аналізованого концепту. Проте мовна об’єктивація концепту не пов’язана, переконають дослідники, тільки з якимсь конкретним словом, бо концепт як ментальне утворення розсіяний серед знаків мови і може бути реалізований багатьма з них,

зокрема, й невербальними (Петрів, 2019, с. 144). Серед його репрезентантів – слова-синоніми й антоніми, метафоричні й фразеологічні одиниці, паремії, синтаксичні словосполучення, асоціації. У цій збірці – це передусім синонім до слова *честь* (*слава*); його суттєво чисельніші антоніми: *сором, неслава, глум, наруга, поганьблення, приниження, зганьблення*; метонімічні вислови, зокрема, *кров Гонти* (у значенні ‘відвага’); численні розгорнуті метафори, як-от: *біль села закути / У дзвін тривоги і грози* (с. 217), епітети: *В душі столочені і болем сточені* (с. 217); фразеологізм *Сізіфа труди* (загальнономовний – *Сізіфова праця*): *І туга до волі вергла нас в розпал – на бурю, на Сізіфа труди* (с. 226); також різноманітні вільні словосполучення: *кріпнути незломним духом* (с. 216), *поробити / Людей з чортів* (с. 213), речення: *Ми ляжем кістками і здвигнемо вал, / Що спинить ворожі ватаги* (с. 226), строфи: *Одначе ти не раб, що вчора / Зцілював за катом слід. / У тобі спить жадна пантера, Ти вже не раб – а рабства плід* (с. 226), у змісті яких виразно прочитуємо безсумнівні компоненти концепту ЧЕСТЬ: героїство, відвага, готовність до боротьби з кривдниками слабших – людей, народів, держав.

Проаналізуємо перший вірш зазначеної збірки – «В перші роковини падолиста». Він присвячений доленосній події в житті галицького люду. Один із її учасників, сотник О. Станімір, так її оцінив:

Значення Листопадового Чину величезне, впрост епохальне. Його збройний виступ у Львові відновив і закріпив в українському народі світлу традицію лицарського духа з княжих і козацьких часів та перетворив у чин леляну в серці нації державницьку ідею. Він двигнув націю з тривожної зневіри й апатії та став джерелом творчої сили, що дала народові Українську Галицьку Армію, що започаткувала нову добу наших Визвольних змагань...

Листопадовий зрив був не тільки мілітарним, але і психологічним зривом, бо він знищив серед нашого народу духа рабства, що його виплекали й віками підтримували польські та австрійські окупанти (Цит. за Косів, 1990, с. 92).

Ключовими в цій оцінці треба визнати слова й словосполучення *чин, зрив, доба Визвольних змагань, лицарський дух, державницька ідея, двигнув націю, став джерелом творчої сили, знищив духа рабства*, дотичні до номінативного (охоплює всю систему номінацій) і семантичного («”збірна” семантика номінацій концепту») просторів (Ястремська, 2017, с. 394) концепту ЧЕСТЬ. Синоніми до слова *честь* в аналізованому значенні виступають лексеми *гідність і самоповага* (Караванський, 1993, с. 451), позначаючи ‘1) сукупність рис, що характеризують позитивні моральні якості; 2) усвідомлення людиною своєї громадської ваги, громадського обов’язку’ (Словник, 2, 1971, с. 65); ‘повага до самого себе, до своєї особи’ (Словник, 2, 1971, с. 65)

У досліджуваному вірші ці одиниці чи близькі до них теж виявляємо: *священна хвиля, невмирущі дні, геройське діло, ім’я героя, Велетень, горді Лицарі* і як антоніми до двох останніх – *Лазарове тіло, сонне море*. Честь, у розумінні автора, – це героїзм і відвага, мужність повстати проти рабських обставин життя: *Ми розповили Велетня з безсилля / І сили люду, скам’янілі в сні / збудили чудом на геройське діло* (с. 186); стати *гордим Лицарем*, тобто самовідданим, благородним захисником (Словник, 4, 1973, с. 499) волі народу й незалежності держави. Хто не готовий до такої самопожертви, той не заслуговує на славу та вдячну пам’ять нащадків: *Лиш підлий хоче добровільно стерти / Своє нікчемне ймення з карт буття* (с. 186). Честь, продовжимо за Карманським, – це така сукупність характеристик особистості, народу, країни, які засвідчують велич їхнього духу, благородство їхньої думки й чину і які, зрештою, найпослідовніше виявляють себе в боротьбі з несправедливістю й кривдами світу, пор.: *І сталося чудо!.. Лазарове тіло* (тут – століттями ярмлений народ), */ Закуте в гробі три дні, три віки, / Воскресло, встало, кровію скипіло / І, меч двосічний взявши до руки, / Пішло до бою з темним духом смерти; Він [Народ] сонне море сколихнув до споду / І, збивши хвилю в дикий водопад, / У скелю грянув – аж здригнулись гори!* (с. 186).

Такими образами-гіпоконцептами і розумінням честі пронизані всі решта віршів збірки. Ось наступний за чергою, що має назву «Ви тямите? – раби!»: *І досі мріємо, і досі мліємо, / Коли згадаєм диво, / Як биті тугою, сталені потугою, / Ми вийшли з сіл на жниво – / На свято боротьби. / Ви тямите – раби!* (с. 187). Дивом автор називає несподіваний зрив народу, що, здавалося, змирився з рабством, але ні ж, не вбив у собі відваги повстати проти свого поневолювача, зійтися з ним на полі брані, вразити його і світ міццю власного духу – славетні діла і кров прадідів, як виявилось, невмирущі: *З могил війнув лицарський гордий дух – / Воскресли*

сотні. *Лопотять прапори, / І пісня віри в'ється понад бори, / горить завзяттям давній сла- бодух* (с. 188). Тож навіть найрідніші (мати, кохана) не можуть відмовити від рішення йти на проу з ворогом, ба, вони навіть не пробують цього робити, бо «з України ворог точить кров» (с. 187), бо «*кличе рідний край!*» (с. 188), хоч борці, віддавши нерівній боротьбі все – «*майно, життя і кров*», «*ледве зберегли / Для йдучих поколінь геройський епос болю*» (с. 189).

Проте не тільки епос болю, хай і геройський, – найважливіший вислід цієї кривавої борні. Народ, який «грудь кервав в у боях пекольних» (с. 194) і пожертвував тисячами життів своїх синів і дочок (*У тисячах могил записаний твій скін* – с. 198), спізнав (чи згадав?!), що то є справжні слава й честь. Він – «жадна пантера» (с. 223) й «раб, що вмер для пут» (с. 224) – таки зродить нових героїв (*З нас виростуть полки чортів!* – с. 203), які не щадитимуть своїх кривдників: *Та ворог не примкне своїх повік на ложі <...>* (с. 197). Тож автор переконаний, що не все втрачено – це ж бо «*лиш перша дія, / Лиш перший вал нестримної потоци*», ворог таки «*пожне гіркий свій плід відплати*» (с. 191): бездольний Велетень з українських степів (с. 191) і святий герой із наддністрянських долів (с. 194) не змиряться з поразкою і рабством: *Ми не понизим чол у ганьбі та жалобі* (с. 197), *в серце сина вложим злоби kwas* (с. 212), *введем вовків з покірливих ягнят* (с. 210), *передержим ад* (с. 218), навіть *мерців пошлем в огонь борби!* (с. 227). Вони таки піднімуться зі свого упадку: *Ми кинем в бій всю муку п'яну, / Яка гризе замки тюрем* (с. 224) й, об'єднані, натхненні зневагою до тавра рабів і вірою в святую перемогу, здобудуть бажану волю: *І ми воскреснем і зітрем чоло / гіркога гада, що наш рай сквернив* (с. 212), а по тому – *з труду робучих лицарських синів / Воскресне нова Україна!* (с. 226). Автор, попри всю розпуку, біль і втрати, вірить у непереможну силу рідного народу: *З твого гордога коліна / Зросте плем'я нових Самсонів*, тобто велетнів-героїв, здатних здолати всякого ворога-супостата (с. 229); у його здібність до творчої праці й готовність захистити не тільки себе, але й усю Європу: *Немов орля, обновившись весною. / Збереш синів під прапор рідний. / І, як хазяїн чесний, гідний, / Даси всещедрою рукою / Європі дар спокою* (с. 230).

Наведене вимагає відзначити високу частотність лексем на позначення сміливої, відважної людини, яка знає, що таке честь і дорожить нею: *герой* (11 уживань, зокрема в поєднанні з прикметником *святий*), *лицар* (3 вживання, також з прикметниками *гордий*, *всесильний*), *титан* (7 уживань), *велетень* (2 уживання), *велет* (1 вживання); похідних від деяких із них прикметників: *геройський* (7 уживань), *лицарський* (3 вживання), а також слів, належних до їхнього силового поля: *гордий* (13 уживань, зокрема, *гордий спутаний соколе* (с. 206) – це стосовно рідного народу), *гідний* (2 уживання), *гордість* (1 вживання), *гордоці душі* (1 вживання).

Як уже згадувано, до кола вербальних репрезентантів концептів входять і антоніми до їхніх заголовних слів. Аналізована збірка не становить у цьому сенсі винятку. Із загальнономовних *безчестя*, *ганьба*, *неслава* тут виявляємо лиш останній (2 уживання), а поряд з ним – *сором* (8 уживань), *наруга* (5 уживань), *глум* (3 вживання), *ганьба* (1 вживання), *поганьблення* (2 вживання), *зганьблення* (1 вживання), *приниження* (1 вживання), *спідлення* (1 вживання: *спідленням недужі* – с. 214). Того, з чієї ласки ліричний герой та його товариші-одноплемінники зазнають страждань і болю: *І так нам гірко, так нам важко, / Що завидуєм панським псам* (с. 200), хто несе смерть і наругу на їхню землю: *І обернули тихий рай в Содому* (с. 212), прагне заграбастати її й поневолити її люд: *Нас знали тільки як волів, / На м'ясо добрих і до плуга* (с. 206), автор окреслює лексемами з негативною (що цілком природно) конотацією у своєму прямому значенні: *кат* (13 уживань), *кат-аристократ* (1 вживання), *ворог* (3 вживання), *супостат* (4 вживання), *тиран* (2 уживання), *різун* (4 вживання), *землекрад* (3 вживання), *бастард* (1 вживання), *монгол* (1 вживання), *варвар* (1 вживання), *горлоріз* (1 вживання); також переносному: *Кайн* (2 уживання), *Пілат* (1 вживання); метафорами-перифразами такого ж зразка, наприклад: *глухі міняйли душ* (с. 199), *здичіння вороже* (с. 216).

Зазначене засвідчує, що концепт ЧЕСТЬ у віршах аналізованої збірки чисельніше вербалізований одиницями, пов'язаними із лексемою *честь* парадигматичними зв'язками антонімічного типу. Такий стан речей пояснюємо змістом текстів, що репрезентують цей концепт, для якого той особливо значущий. Як уже згадувано, всі тексти об'єднані темою боротьби галицьких українців за свою державу (Західноукраїнську Народну Республіку зі столицею у Львові), посталу після розпаду Австро-Угорщини в листопаді 1918 р. Її проголошення викликало незадоволення Польщі, що претендувала на землі Східної Галичини, і вона розв'язала польсько-українську війну 1918–1919 рр., нерівну й несправедливу. Тож для автора важливо

було показати всю складність цієї боротьби та важливість для воїнів Української Галицької Армії якостей і характеристик, необхідних, з одного боку, для розуміння супротивника, його жорстокої й підступної природи, а з другого – для здобуття перемоги в наступних змаганнях за волю, бо та війна, на жаль, була програна. Своєрідним планом дій щодо плекання цих якостей, належних водночас до морально-етичної категорії «честь», можна вважати, серед іншого, такі з рядків П. Карманського:

*Зневолимо жінок учити немовлят
Ненависті до пуг, покори та страху
І введем вовків з покірливих ягнят.
Умрем для власних мрій і здвигнем на верху
Усіх змагань і туг ідола Вітчизни (с. 210).*

Висновки. Отже, попри невисоку частотність у текстах збірки «За честь і волю» лексеми *честь* як основного вербального репрезентанта концепту ЧЕСТЬ, йому все ж належить в ній провідна роль. Це засвідчують насамперед: а) лексеми, пов'язані зі словом *честь* парадигматичними зв'язками, а саме: його синонім *слава* й багатий перелік антонімів; б) одиниці, що втягнуті в силове поле аналізованого концепту, наприклад, *герой, велетень, лицар* тощо; в) словами, що перебувають з лексемою *честь* та з рештою зазначених у епідигматичних (асоціативно-дериваційних) відношеннях, скажімо, *чесний, геройський, лицарський, гордість*.

ВИКОРИСТАНЕ ДЖЕРЕЛО

Карманський, П. (1996). Ой люлі, смутку... (Поезії). Ужгород: Гражда.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Дацишин, Х. (2019а). Вербальна репрезентація концепту «гідність» як об'єкта дії (за матеріалами українського сегмента Інтернету). *Теле- та радіожурналістика*. Вип. 18. 147–155.
- Дацишин, Х. (2019б). Атрибутивна сполучуваність концепту ГІДНІСТЬ у сучасному українському Інтернет-дискурсі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Журналістські науки: збірник наукових праць*. Львів: Вид-во Львівської політехніки. Вип. 3. 142–148. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/aug/17802/23.pdf>.
- Доброчесність. URL: <https://www.fid-foundation.com.ua/news/shcho-dlia-vas-oznachaie-dobrochesnist>.
- Карпенко, Ю. О. (1975). Назва твору як об'єкт ономастики (переважно на творчості М. Бажана). *Повідомлення Української ономастичної комісії*. Київ: Наукова думка. Вип. 13. 3–10.
- Караванський, С. (1993). *Практичний словник синонімів української мови*. Київ: Вид-во «Оріє» при УКСП «Кобза».
- Косів, М. (1990). Воскресають лиш там, де є могили... *Дзвін*. № 6. 81–97.
- Петрів, О. (2019). Концепт «СВОБОДА» в когнітивно-семантичному полі вірша Івана Франка «Ще не пропало!». *Рідне слово в етнокультурному вимірі* [Текст]: зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. Дрогобич: Посвіт. 141–150.
- Скаб, М. В. (2009). *Концептуалізація сакральної сфери в українській мові*: автореф. дис. ... д-ра філол. наук). Київ.
- Словник української мови* (1970–1980): в 11 тт. Київ: Наукова думка.
- Федурко, М., Федурко, О. (2022). Мовний образ-концепт ВОЛЯ в репрезентації поета Петра Карманського. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* [Текст]: зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. Дрогобич: Посвіт. 188–206.
- Філософський енциклопедичний словник* (2002). Київ: Абрис.
- Чабан, В. (2015). Концептосфери ЧЕСТЬ і ГІДНІСТЬ в українській лінгвокультурі. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Філологічна*. Вип. 56. 320–323.
- Чабан, В. (2017). ЧЕСТЬ і ГІДНІСТЬ в українській мові та культурі. *Nazwy wartości w językach europejskich. Raport z badań empirycznych*. Przemysł: Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska, 324–331.
- Черненко, Н. А., Голубовська, І. О. (2017). Фреймове моделювання концепту ДОБРОЧЕСНІСТЬ : зіставний аспект (на матеріалі латинської, французької, англійської та української мов). *Мовознавство*. № 1. 3–18.
- Ярмак, В. (2017). Поняття ЧЕСТЬ у сучасній українській мові (спроба когнітивної дефініції). *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*. Tom-5. Honor». Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. 273–305.
- Ястремська, Т. (2020). Картина світу і концепт: проблема (пере)осмислення. *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 33. С. 394–410. URL: <https://www.inst-ukr.lviv.ua/download.php?portfolioitemid=374>.

Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów. Tom-5. Honor» (2017). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

SOURCE

Karmanskyi, P. (1996). Oi liuli, smutku... (Poezii) [Oh Lyuli, sadness... (Poetry)]. Uzhhorod: Grazhda. [in Ukrainian].

REFERENCES

- Datsyshyn, Kh. (2019a). Verbalna reprezentatsiia kontseptu «hidnist» yak obiekta dii (za materialamy ukrainskomovnoho sehmenta Internetu [Verbal representation of the concept of "dignity" as an object of action (based on the materials of the Ukrainian-language segment of the Internet)]. *Tele- ta radiozhurnalistyka*. Vyp. 18. 147–155. [in Ukrainian].
- Datsyshyn, Kh. (2019b). Atrybutyvna spoluchuvanist kontseptu HIDNIST u suchasnomu ukrainskomu Internet-dyskursi [Attributive connectivity of the concept of DIGNITY in modern Ukrainian Internet discourse]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». Serii: Zhurnalistski nauky: zbirnyk naukovykh prats*. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi politekhniky. Vyp. 3. 142–148. Retrieved from: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/aug/17802/23.pdf>. [in Ukrainian].
- Dobrochesnist [Virtue]. Retrieved from: <https://www.fid-foundation.com.ua/news/shcho-dlia-vas-oznachaie-dobrochesnist>. [in Ukrainian].
- Chaban, V. (2015). Kontseptosfery ChEST i HIDNIST v ukrainskii linhvokulturi [Concept spheres of HONOR and DIGNITY in Ukrainian linguistic culture]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu Ostrozka akademiia. Serii: Filolohichna*. Vyp. 56. 320–323. [in Ukrainian].
- Chaban, V. (2017). ChEST i HIDNIST v ukrainskii movi ta kulturi [HONOR and DIGNITY in the Ukrainian language and culture]. *Nazvy wartości w językach europejskich. Raport z badań empirycznych*, 324–331. Przemysł: Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska. [in Ukrainian].
- Chernenko, H. A., Holubovska, I. O. (2017). Freimove modeliuvannia kontseptu DOBROChESNIST : zistavnyi aspekt (na materialy latynskoi, frantsuzkoi, anhliiskoi ta ukrainskoi mov) [Frame modeling of the concept of GOODNESS: comparative aspect (on the material of Latin, French, English and Ukrainian languages)]. *Movoznavstvo*, 1, 3–18. [in Ukrainian].
- Fedurko, M., Fedurko, O. (2022). Movnyi obraz-kontsept VOLIA v reprezentatsii poeta Petra Karmanskoho [The language image-concept of WILL in the representation of the poet Pyotr Karmanskyi]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri*, 188–206. *Drohobych: Posvit*. [in Ukrainian].
- Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]*. Kyiv : Abrys. [in Ukrainian].
- Karpenko, Yu. O. (1975). Nazva tvoruv yak ob'ekt onomastyky (perevazhno na tvorchosti M. Bazhana) [The title of the work as an object of onomastics (mainly based on the work of M. Bazhan)]. *Povidomlennia Ukrainskoi onomastychnoi komisii*. Vyp. 13. 3–10. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
- Karavanskyi, S. (1993). *Praktychnyi slovnyk synonimiv ukrainskoi movy [A practical dictionary of synonyms of the Ukrainian language]*. Kyiv: Vyd-vo «Orii» pry UKSP «Kobza». [in Ukrainian].
- Kosiv, M. (1990). Voskresaiut lysh tam, de ye mohyly... [They resurrect only where there are graves...]. *Dzvin*, 6, 81–97. [in Ukrainian].
- Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów. Tom-5. Honor» (2017) [Axiological lexicon of Slavs and their neighbors. Volume-5. Honor]*. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. [in Ukrainian].
- Petriv, O. (2019). Kontsept «SVOBODA» v kohnityvno-semantychnomu poli virsha Ivana Franka «Shche ne propalo!» [The concept of "FREEDOM" in the cognitive-semantic field of Ivan Franko's poem "It's not gone yet!"]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri [Tekst]: zb. nauk. prats / Drohobyt'skyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka*, 141–150. *Drohobych: Posvit*. [in Ukrainian].
- Skab, M. V. (2009). *Kontseptualizatsiia sakralnoi sfery v ukrainskii movi: avtoref. dys. ... d-ra filol. nauk [Conceptualization of the sacred sphere in the Ukrainian language]*. Kyiv. [in Ukrainian].
- Slovnyk ukrainskoi movy : v 11 tt. (1970–1980) [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
- Yarmak, V. (2017). Poniattia ChEST u suchasni ukrainskii movi (sproba kohnityvnoi definitsii) [The concept of HONOR in the modern Ukrainian language (an attempt at a cognitive definition)]. *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów. Tom-5. Honor*, 273–305. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. [in Ukrainian].
- Yastrem'ska, T. (2020). Kartyna svitu i kontsept: problema (pere)osmyslennia [The picture of the world and the concept: the problem of (re)interpretation]. *Ukraina : kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Vyp 33. 394–410. Retrieved from: <https://www.inst-ukr.lviv.ua/download>. [in Ukrainian].

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 81-11(477)(049.321)

DOI <https://doi.org/10.24919/2518-1602.2024.9.10>

**«ДІАЛЕКТ, А МИ ЙОГО НАДИШЕМО МІЦЦЮ ДУХА І ОГНЕМ ЛЮБОВИ...»
(рецензія на: Дидик-Меуш Г. Мокряни. Говірка маминого села. Словник. Львів:
Піраміда, 2021. 288 с.)**

ВІРА КОТОВИЧ,*доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) virako@ukr.net***ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-6370-8135>**Research ID:** M-6500-2018 <http://www.researcherid.com/rid/M-6500-2018>

**«DIALEKT, A MY YOHO NADYSHEM MITSTSYU DUKHA I OHNEM LYUBOVY...»
(review of: Dydyk-Meush Hanna. (2021). Mokryany. Mother's village dialect. Dictionary.
Lviv: Pyramid. 288 p.)**

ВІРА КОТОВИЧ,*Doctor of Philology, Professor, Head of the Chair of Ukrainian Language Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) virako@ukr.net*

Кожне поселення, як і людина, має свою долю. Стають містами села й занепадають столиці. Немає українця, який не знав би Києва чи Львова, не чув про Моринці й Нагуєвичі. А Чорнобиль? А Маріуполь?

Маленьке село Мокряни, що на Львівщині, зі своїми 383 жителями має свою неповторну долю, натхненно виписану доктором філологічних наук, старшим науковим співробітником Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича, професором катедри філології УКУ Ганною Дидик-Меуш. Слова, якими Мокряни з діда-прадіда раділи й плакали, сміялися й тужили, сіяли хліб і колисали дітей, не загубилися, не забулися, а живуть не лише в щоденній бесіді мокрянців, але й на сторінках рецензованого видання.

«Мокряни. Говірка маминого села. Словник» – перша книжка з авторської серії MOVArго, запрезентована науковицею як *роман-у-словнику, словник однієї родини, мамин словник, жіночий словник та словник одного села*.

Говірка села Мокряни Дрогобицького району Львівської області, як зазначає дослідниця, локалізована на крайньому заході наддністрянського говору. Крім спільних рис з іншими наддністрянськими й південно-західними говорами загалом, мокрянська говірка має також деякі свої особливості. Г. Дидик-Меуш наводить 10 характерних фонетичних та 14 морфологічних ознак, кожна з яких засвідчена в словникових статтях або в цитатах-ілюстраціях.

Вимову слів авторка відтворює за допомогою орфографії, фіксації наголосу, однак не використовує транскрипції, традиційно вживаної в багатьох діалектних словниках. Таке написання слів і текстів робить її книжку зрозумілою та цікавою. Її легко читати, наголос додає автентичного звучання кожному слову. Завдяки цьому лексеми аналізованої праці «дихають і живуть».

Роман-у-словнику – це словесні малюнки з глибоким народно-філософським та народно-психологічним змістом. Записані з уст місцевих жителів, вони демонструють той непідробний життєвий антропоцентризм, за якого осердям розповіді є людина, а природа постає її органічним оточенням, першопочатком та непроминальним продовженням: «*Нема́ вже в нас*

на вбійську старої черешні, що росла від гостінця. Вна не була солодка, але шорік рісно родила, то каждий, хто йшов селом чи їхав, спинивсь і міг рвати, кілька хтів. Тамтої весні розчмхнув ї сильний вітер. То скликалі хлопів, абі ї зрізали. Жиль ми нашої черешні. Чісто ги людина відойшла» (с. 9).

Роман, що його мережать героїні Словника, сповнений життєвої мудрості, глибокої батьківської науки: «*Ти відпочитку старайсьи робіти добре людьом, так, якбі'с собі робів*» (с. 48), «*Пєриє перехристїсьи, а вже потім пий сьвичєну воду*» (с. 182). Кожна сторінка цього роману – то закарбована в рідному слові історична пам'ять: «*Абі і знав Петро, де новá криївка в Вінницькім лісі, то нігди не повість, бо там в лісах два го рідні вуйкі*» (с. 9), духовна настанова на теперішнє й майбутнє: «*Дав ти Пáмбіг щїсьтьи, памньитáй, шо все так не будé. І як дав ти Пáмбіг нещїсьтьи, памньитáй, шо тиж все так не будé*» (с. 282).

Словник однієї родини – це історія села Мокряни, відтворена через говірку чотирьох поколінь його мешканців. Для прийдешньої генерації авторка не тільки зберігає відомі з дитинства слова, але й передає їм щиру тугу за знаними й такими здавна дорогими речами: бамбєтльи 'розсувна лава-ліжка': «*Бамбєтльи ше стояла при стінї в пєршій, найбільшій, хаті. Пєред Пáсков ше ї малювали на брундзòво, ше складали в ню всїляке лáши. Але бамбєтльи повòле відживала своє. Люди зачїли купувати дивáни. І єдногò дньи на́ша бамбєтльи впинїласьи надворї, під навїсом ко́ло стодòли*» (с. 16); бáнька 'ялинкова прикраса у вигляді кулі': «*За пáру днів до Рїздвá Дїдо нїс до хати ялїчку, а потім знòсив зи стрїху два велїкі куфєрки з рїжними банькáми*» (с. 17); куфєр 'скриня' (с. 137).

Мамин словник – це записані з уст основної інформаторки, пані Дарїї Дидик (Бучок), тексти, що відтворюють автентичну говірку Мокрян. Прикметно, що добра пам'ять та ретельні записи оповідачки зберегли не тільки апелятивну, але й онімну лексику, серед якої низка мікротопонімів, здатних відображати в собі цілісну лінгвістично-географічну історію краю: Бадáйка 'назва річки, що текла тільки однією частиною села Мокряни' (с. 15), Болóньи (с. 180), Голодівка 'частина села Мòкрини' (с. 68), Камїньи 'старе кам'янисте річище Бистриці, вкрите де-не-де верболозом і різнотрав'ям' (с. 117), Полуванок 'ділянка недалеко від хати' (с. 194), Попівщина 'частина села біля старого цвинтаря' (с. 196), Сїножїтка 'луг, де косили траву на сїно' (с. 224), Ступенка 'потік у долині пасовища біля сусіднього села Ступниця' (с. 239), Толокá 'громадське пасовище' (с. 249). Мікротопоніми зазвичай мають набагато коротшу екзистенцію, ніж позначені ними об'єкти, тож дуже важливо зберегти ці раритетні одиниці живого мовлення.

До реєстру словника увійшли слова, які в сучасній літературній мові не вживано взагалі (алево́ 'ні' (с. 11), зюбрїй 'колючий бур'ян' (с. 109), керунок 'напрямок' (с. 122) або вживано з іншою вимовою (значїт 'значить, означає' (с. 107), кантòра 'контора, офіс' (с. 118), корїньи 'коріння' (с. 131) чи з іншим значенням (бáба 'покїс на два боки' (с. 14); бáйка 'вигук, яким виражають підтримку комусь, намагаються розрадити' (с. 16); під 'горище' (с. 186) тощо.

Мокряни – село з давніми християнськими традиціями, а отже, не випадково багато місця в Словнику відведено сакральній лексиці: Салтир 'Псалтир' (с. 220), Служба 'богослужіння' (с. 228), хрєціньи 'хрещення' (с. 265); назвам церковних свят – днів, визначених церквою для богослужбового вшанування подій з життя Ісуса Христа, Богородиці, святих: Знесїньи 'Вознесіння Христове (через 40 днів по Воскресінні Христомому)' (с. 108), Йордан 'Богоявлення Господнє (19 січня)' (с. 113), Квітна недїльи 'Вхід Господній у Єрусалим (остання недїля перед Великоднем)' (с. 167), Мátки 'Успіння пресвятої Богородиці (28 серпня)' (с. 151), Мїтра 'святого великомученика Дмитрія (8 листопада)' (с. 154). Тексти словникових статей нерідко описують звичаї, традиції, народні дїйства, що здавен відбувалися в такі дні: Івана (Йвана) '1. Собор Йоана Хрестителя (20 січня)': «*Нарєштї на Івáна вся компáнія схòдиласьи до нас, вїизáли Дїда, бо був Івáном, гостїлисьи, кольїдували так, шо áні едєн не хтів розхòдитисьи*»; '2. Рїздво Йоана Хрестителя (7 липня)': «*У селї на Йвáна все майїли брáму і вїкна хати лопухáми і ромáшками. Лопухї збирáли'смо по фòсі ко́ло ку́зні, а ромáшки – в лóзах чи по камїню на рїцї*» (с. 110); Миколая 'святого чудотворця Миколая (19 грудня)': «*На Миколáя зрáна дїти досьїгáли під зáголовком цукєрки і ворїшки. Не булò такòго вибòру, як тепєр. І листїв до Миколáя не писáли'смо. Нїгди. Бо сьвьитїй Миколáй сам знав, шо має робїти. Чи люди мòжуть вкáзувати сьвьитòму?*» (с. 154).

Жїночий словник – це лексика «квіткова» (боз 'бузок' (с. 27), брátчики 'фіалка триколірна' (с. 28), кáчичї пїски 'їрис' (с. 121), півонїя 'піон' (с. 185), ружї 'троянда' (с. 218), синєць

‘волошка’ (с. 222), «кравецька» (*вишійтка* ‘виточка’ (с. 61), *драгон* ‘хлястик’ (с. 83), *майшіет* ‘манжет’ (с. 147); *матерія* ‘тканина’ (с. 150); *фáвда* ‘складка на одязі’ (с. 255), *фарбінкі* ‘зав’язки’ (с. 256), *шев* ‘шов’ (с. 272), *шлю́фка* ‘петля для паска (у пальті, платті)’ (с. 277), *штайф* ‘цупка тканина (перев. використовують як дубляж)’ (с. 280), *шти́хи* ‘рівні однакові стібки’ (с. 280); «кулінарна» (*бібковий лист* ‘лавровий лист’ (с. 21), *мізэ́рія* ‘салат зі свіжих огірків та домашнього сиру, заправлений сметаною’ (с. 155), *паштеті́вка* ‘домашня ковбаса з вареної печінки і м’яса’ (с. 180), *цві́бак* ‘бісквіт’ (с. 266); це «жіночі історії та мудрування» від Ганни Соломчак (1923 р. н.) та Орини Стефаняк (1897 р. н.): «*Мої Ма́ма народі́лисџи в ма́ю. Ба́ба памньи́тали дві рі́чи в той де́нь: величю́зний б́укет ла́дного бзу на ві́кні і си́льну спéку надво́рі*» (с. 146); «*Як пішо́в Іва́н до во́йска, Мари́ньи не знахо́дит си ми́сьцьи, так ї маркі́тно*» (с. 148). У *Жіночому словнику* – велике вміння сільської жінки радіти життю й по-справжньому любити його: *пиро́дрáй* ‘толока, яку організують, щоб дерти гусяче пір’я’. «*Бува́ло, взимі склика́ли дівчи́т і жіно́к на пиро́дрáй. Господа́рі гості́ли, бра́ли музи́ків. Шо ми сџи нагуля́ли, насмія́ли!*» (с. 187).

Словник одного села – то саме та щаслива доля меленького села Мокряни, онуки-правнуки якого, запричастившись джерельним дивословом, зберегли його під патронатом Наукового товариства імени Шевченка.

Словник густо пересипаний фразеологізмами – стійкими висловами, що сприймаються мешканцями Мокрян як цілком зрозумілі та усвідомлені сентенції: *носи́тисџи, як ба́ба з жи́лізком* ‘надавати великого значення тому, що цього не варте’ (с. 13), *говори́ до гори́, а гора́ горо́в* ‘про того, хто не розуміє пояснень’ (с. 66), *кова́ль конь́и кує́, а жи́ба но́гу наставля́є* ‘про само впевнену людину, яка не розуміється на справі, за яку взялася’ (с. 90), *відкла́дуваний хіба́ сир до́брый* ‘не треба відкладати заплановану справу’ (с. 223).

Зі сторінок Книги животворними струмками ллється тонкий народний гумор, який завжди, в усіх життєвих ситуаціях, допомагав та й далі допомагає мокрянцям: «*Би'м три́с! Всьо ї не так! Як то в нас ка́жут: недого́да мо́ї ба́бі ні на тийцу́, ні на ла́ві*» (с. 20); «*Дай бо́йкови дзи́тар, він пха́є за хольі́ву*» ‘ірон. про того, хто не вміє користуватися елементарними речами’ (с. 78); «*Мовчи́, язичку́, будéш їсти пели́ничку*» (с. 180).

«Мокряни. Говірка маминого села. Словник» Ганни Дидик-Меуш – праця наукова, науково-популярна й художньо-документальна водночас. Це історія мови, роду, малої батьківщини. Це доземний поклін Бабі й Дідові, без запопадливо-пестливих суфіксів, але неодмінно з великої букви. Це щаслива доля, якої заслужило собі в Небесного Панбога маленьке галицьке село Мокряни.

УДК 811. 161'373.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2518-1602.2024.9.11>**«БРУДУ НЕ ТЕРПИТЬ СЛОВО...»****(рецензія на: Галів Уляна. Крапля твого сумління. Дрогобич: Посвіт, 2024. 116 с.)****ЛЮБОВ МЕЛЬНИК,***кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) lyubov.melnik.73@ukr.net***ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-3525-513X>**Research ID:** <https://www.webofscience.com/wos/author/record/LIH-7367-2024>**“THE WORD DOESN'T TOLERATE DIRT...”****(review of: Haliv Ulyana. (2024). A drop of your conscience. Drohobych: Posvit. 116 p.)****LYUBOV MELNYK,***Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych, Ukraine) lyubov.melnik.73@ukr.net*

Нещодавно український поетичний квітник окропився живлющою рососою трепетної збірки дрогобицької поетки Уляни Галів «Крапля твого сумління». Поява цього творчого дитяти – явище не нове для згаданої авторки, йому вже передували книжки «Містерія для двох» та «Допоки живуть ангели». Вони свого часу ввели читачів у самотній світ ніжної та надзвичайно вразливої до всякої несправедливості душі мисткині.

Нова книжка – глибоко психологічна, філософська («Здевальвовані душі», «Струни не люблять фальші», «Химерність і модерність») і водночас довершено поетична («Спогад», «Як спочіє за вікном, чекаю равлика із твого саду...», «Там, де лелека несе скибку місяця»). Загалом пропонується збірка – то не просто вибране, це скрупульозно відібране поетичне зерно, що повинно гарно заврожаїтись у серцях поціновувачів художнього слова. П'ять тематичних розділів філософської, громадянської, духовної та інтимної лірики і поезії-присвяти представлено на суд прискіпливого читача. У них авторка, вміло добираючи синоніми та контекстуальні антоніми, доволі болісно показує людське ество, нашу знедуховлену дійсність: «Короновані, декоровані – люди, віруси, смерті і душі. / Скамуфляжені, спрофановані – гріх не точить як, то аж душить» (с. 16), або: «Знов візьмеш – і розчавиш. Так просто. Ногою. / Розітреши на гамуззя і викинеш: «На!»... (с. 24), чи «Не фольклори сьогодні, а фольки, не фестини – здешевлені фести» (с. 17). Тему втрати духовності свого часу подібно піднімали поети-шістдесятники, їм теж боліло знецінення людської гідності, зневага до святинь, до національної культури.

Маючи від природи тонке чуття слова, Уляна Галів часто звертається до панторими: «Біжить весна з рукава скрипаля, / І щастя навздогін / І щастя на сто гін – скрикне...» (с. 77); «Сміються вуса, хоч на серці мультко. / Якби журбу з ким й хліба вкра-я-ти... / А ти?» (с. 18); «В старій порцеляні схолонула кава, / І вичахнув світ – по краплині, до дна... / О знайдена нам'яте, будь так ласкава, / Вертайся у вчора без мене. **Одна**» (с. 80).

Оригінальними є авторські епітети *яснонебий, зашторений* [погляд], *солодкаво-сталевий* [блиск очей], *порибалені* [зорі], *порфірний* [день, рум'янець], *надцерблена* [вічність]. Не менш цікаві метафори: «Слово в еміграції. / Його сльози душать» (с. 19); «Серце наддерте рветься: / Ще трохи, ще трохи, ще трохи адреналіну!» (с. 26); «Мружить очі весна, як уперше» (с. 85); «Рій думок вміло зваблює сні» (с. 31).

Не можна бути байдужою, відстороненою людиною, коли Вітчизна потопає в крові найкращих синів, коли глумиться ворог над найсвятішим – храмом. Безумовно, тут поетка вже не плаче – вона ячить зраненим птахом: «От тобі і «поезія» – / На чорному попелищі. / Це вже не Полінезія. / Пані Ліно, палає Ржищів...» (с. 38) або «Тоді як вродливі юнки / Співають про ЗСУ, /

Їх подвиги, – / Везуть кортежі труну. / Одну за одною. Повагом...» (с. 39). Надзвичайно щемливими є вірші громадянського звучання, особливо ті, що написані в час війни: «Чорні зіниці вікон», «Ржищів», «Тоді як...», «Відправляємо тризну», «Муралі серця», «Альфа і омега», «Крижма Господнього дня», «Пам'яті Небесної Сотні», «Кожен день проживаємо заново...», «Українській матері». Майстерність їх полягає у змістовій наповненості, яку поглиблює стилістична вправність – використання анафори, епіфори. Ось для прикладу: «**Плакало небо фарбами синіми / Над жовто-згорьованою Україною. / Гора не висікти на камені втрати. / Плакало небо журбою синьою / Над стиглим колоссям і домовиною. / Така-то, мамо, для мене хата. / Плакало небо тугою синьою. / Ой не вернешся додому вже, сину мій. / Ось вона – волі плата. / Плакало небо грізно і ясно. / Рано смієшся ти, кате, завчасно. / Світ на те, щоби жити – не вмирати**» (с. 45).

Зламати волю людини до життя, до світла, до Вищої Істини – ніщо не в силі. Підтвердження цього знаходимо в ще одному розділі – духовній поезії презентованої книги. Повертаючись до наших витоків, розуміємо, що сила, стійкість та нескореність українців ідуть від Всевишнього: «*Царство Господнє відвіку – / Ще від потоку й донині. / Силу подасть чоловіку, / Миром ввінчає нас нині*» (с. 62).

Переспіви Псалмів Давидових (їх у розділі шість і ця цифра символічно означає відповідальність, доброту й бажання допомагати іншим) покликані пробудити сумління в людині, дати надію тим, хто потопає в житейському вирі: «*О Господи, спаси від брами смерти, / Зітри з очей людських полуду, / Я величатиму Тебе всім серцем, / Ім'я Твоє хвалити буду*» (с. 58).

Наскрізною ідеєю запропонованих авторкою Псалмів є величання Господа і лише на Нього уповання, бо Він – «*Скеля, твердиня моя, моя тиха пісня й молитва*» (с. 63).

Звернення до духовності плавно переходить в інший вимір – інтимний, у якому «*найтихішим п'яно розбудили тишу, / Найлегшим доторком – найбільшу бурю*» (с. 75). Для ліричної героїні такої поезії то «*розпечена ніжність знов акордом любові запалює світ*» (с. 78), то «*зима забилить палімпсести, бо / Чуття найменші – то комусь оскома*» (с. 92). Вічна таїна любові, вічне змагання почуттів, бо сам ти – «*ніктограма душі, нерозгадані знаки. / Серед слів – подарованих крихт – / Суть твою так нелегко пізнати*» (с. 72). На багату асоціативність та образність творів указують численні алегорії (ліричний герой – «*пан*», «*зранений птах*», «*ант*», «*сармат*», «*тот*», «*кіммерієць*», «*трипілець*», лірична героїня – «*стрілкиня*»), а також метафори – «*пожарища осені*», «*полон любові*», «*кленовий гість*», «*футляр із мрій*», «*сутінків манто*», «*день заливсь сльозою*», «*мружить очі весна*».

Поезія як дарунок від Бога не була би такою, якби не було поряд щирих та люблячих сердець коханого, діточок, батьків, родичів та духовних наставників – тих, у кому розчиняєшся, у кого черпаєш силу й натхнення, для кого живеш і твориш. Такі щемливі слова сказані у віршах-присятах – доні: «*В сон окутане мамине диво*» (с. 96); синочкові: «*Маленький клубочок / Посопує тихо. / Голівка – що хліб пшеничний: / Цілуєш – не наситишся*»; (с. 97) чоловікові: «*Дитя на долоні заснуло. / Хранителем-ангелом – ми*» (с. 100); матусі: «*Сіють, що не засіяно, / Журять очі замріяні – / До зірок. / Й завтра ранньою стежкою / Із конспектів мережкою / На урок*» (с. 101); татові: «*Руки зорані дрібно й рілля, / І срібляться давно білі скроні, / Тішить серце, що родить земля / Й тихо в'ється спориш на осонні*» (с. 103); бабусі Євгенії: «*Гойдає небо сірий дах, / І сохне комин, / Єдиний, хто у цих садах – / Мій білий спомин*» (с. 104). А за духовне та творче зростання завдячує авторка Ірині Вільде та сучасниці Любові Проць, у яких «*ніжність маніжить в доторку рук*» (с. 105). Філігранно володіючи словом, Уляна Галів розказує про недоспівану пісню Костянтина Іваночка («*Краю карпатський мій, я вже без тебе... / Іншу красу споглядаю з вершин. / Твій я навіки – поглядом з неба. / Твій я навіки – відданий син*» (с. 111) та про багатий духовний світ Віри Котович: «*І хоч день той бентежний не раз, / Й світ гливкий і такий многоликий! / Ще ніколи не зрадив Парнас! / Й Вам світитимуть Крила великих!*» (с. 110).

Кожне слово продумане, навіть якщо воно без художніх шат. Воно чітке, лаконічне і глибоке: «*Хай буде, Господи, воля Твоя, / З шляху Твого я не зійду. / Та не дозволь, щоб ворожа рука / Заздрість чинила і кривду*» (с. 61).

І хай буде так! І нехай у звільненій неньці-Україні з'явиться ще не одна книжка талановитої галицької мисткині – чи то прозова, чи поетична. Бо, коли «*бруд не терпить слово*» авторки – його неодмінно приймуть, прочитають і передадуть іншим!

НОТАТКИ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

РІДНЕ СЛОВО В ЕТНОКУЛЬТУРНОМУ ВИМІРІ

Випуск 9

Головний редактор – *Віра Котович*

Верстка – *Оксана Молодецька*

Коректура – *Яна Вишнякова*

Підписано до друку 19.04.2024 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 8,84.
Зам. № 0624/417. Наклад 200 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

COLLECTION OF SCIENTIFIC ARTICLES

DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

NATIVE WORD IN ETHNOCULTURAL DIMENSION

Issue 9

Chief Editor – *Vira Kotovych*

Technical Editor – *Oksana Molodetska*

Corrector – *Yana Vyshniakova*

Signed for publication 19.04.2024 p.
Format 60×84/8. Times New Roman Font.
Digital printing. Conventional printed sheet 8,84.
Order № 0624/417. Edition of 200 copies.

Publishing House “Helvetica”
65101, Odessa, 6/1, Inglezi St.
Phone +38 (095) 934 48 28
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Certificate of publishing entity
ДК № 7623 dated 22.06.2022.